

Témavezető: Bartha Elek

„Én, Veres Gábor teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletbentartásával készült.”

Doktori (Ph.D.) értekezés

**A NÉPI BÚTORZAT VÁLTOZÁSA
ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON
A XVIII. SZÁZADTÓL A XX. SZÁZAD ELEJÉIG**

Készítette: Veres Gábor

Témavezető: Dr. Bartha Elek

Debreceni Egyetem

BTK

2007

1. TARTALOM

I.	TARTALOM	4.oldal
II.	BEVEZETÉS	7.oldal
III.	A PARASZTI LAKÓHÁZ ALAPRAJZI TAGOLÓDÁSA, A BÚTOROK HELYE	13.oldal
IV.	A BÚTOROK TÍPUSAI ÉS TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSÜK	19.oldal
	IV.1. Tárolóbútorok	19.oldal
	<i>IV.1.1. Az ácsolt láda</i>	20.oldal
	<i>IV.1.2. Az asztalos készíttette láda</i>	25.oldal
	<i>IV.1.3. Az állószelekrény</i>	30.oldal
	<i>IV.1.4. A téka</i>	33.oldal
	<i>IV.1.5. Az edénytároló bútorok</i>	34.oldal
	<i>IV.1.6. A falifogas és a tárolórúd</i>	36.oldal
	IV.2. Fekvőhelyek	37.oldal
	IV.3. Ülőbútorok	40.oldal
	IV.4. Asztalok	44.oldal
V.	A NÉPI LAKÁSKULTÚRA FAFARAGÓK, ASZTALOSOK ÁLTAL KÉSZÍTETT KIEGÉSZÍTŐ TÁRGYAI	47.oldal
VI.	A BÚTOROK KÉSZÍTŐI	50.oldal
	VI.1. Specialisták, háziiparosok	50.oldal
	VI.2. Kézműves-iparosok a népi bútorkészítésben	52.oldal
	VI.3. A bútorfestők	62.oldal
	VI.4. Manufaktúrák, gyáripár	64.oldal

VII. A BÚTORKÉSZÍTÉS KÖZPONTJAI	68.oldal
VII. 1. Gömör	68.oldal
VII. 2. Miskolc	86.oldal
VII. 3. Mezőkövesd	92.oldal
VII. 4. Eger, Gyöngyös	95.oldal
VII. 5. Szuhahuta	98.oldal
VII. 6. Sátoraljaújhely	102.oldal
VII. 7. Kisebb központok	103.oldal
VIII. A BÚTOROK ÁRAI, KERESKEDELME	106.oldal
IX. ÖSSZEGZÉS	117.oldal
X. IRODALOM	124.oldal
XI. FORRÁSOK	133.oldal
XI. 1. Adattárak	133.oldal
XI. 2. Levéltárak	136.oldal
XII. RÖVIDÍTÉSEK	139.oldal
XIII. MELLÉKLETEK	141.oldal
XIII.I. A paraszti lakóház alaprajzi tagolódása, a bútorok helye	141.oldal
XIII. II. A bútorok típusai és történeti fejlődésük	146.oldal
<i>XIII. II. 1. Tárolóbútorok</i>	146.oldal
<i>XIII.II.1.1. Az ácsolt láda</i>	146.oldal
<i>XIII.II.1.2. Az asztalos készíttette láda</i>	153.oldal
<i>XIII.II.1.3. Az állószekrény</i>	160.oldal
<i>XIII.II.1.4. A téka</i>	162.oldal
<i>XIII.II.1.5. Az edénytároló bútorok</i>	163.oldal
<i>XIII.II.1.6. A falifogas</i>	165.oldal
<i>XIII.II.2. Fekvőhelyek</i>	165.oldal
<i>XIII.II.3. Ülőbútorok</i>	167.oldal
<i>XIII.II.4. Asztalok</i>	172.oldal

XIII. III. A népi lakáskultúra fafaragók, asztalosok	
által készített kiegészítő tárgyai	174.oldal
XIII.IV. A bútorok készítői	177.oldal
<i>XIII.IV.1. Specialisták, háziiparosok</i>	177.oldal
<i>XIII.IV.2. Kézműves-iparosok a népi bútorkészítésben</i>	180.oldal
<i>XIII.IV.3. A bútorfestők</i>	192.oldal
XIII.V. A bútorkészítés központjai	194.oldal
<i>XIII.V.1. Gömör</i>	194.oldal
<i>XIII.V.2. Miskolc</i>	205.oldal
<i>XIII.V. 3. Mezőkövesd</i>	209.oldal
<i>XIII.V.4. Eger, Gyöngyös</i>	211.oldal
<i>XIII.V.5. Szuhahuta</i>	213.oldal
<i>XIII.V.6. Sátoraljaújhely</i>	215.oldal
<i>XIII.V. 7. Kisebb központok</i>	216.oldal
XIV. SUMMARY (IDEGEN NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ)	219.oldal

II. BEVEZETÉS

A népi lakáskultúra és ezen belül a bútorzat történetére vonatkozóan a XIX. századtól vannak szélesebb ismereteink. Ez részint összefügg azzal, hogy a néprajztudomány kibontakozásával ekkor születnek az első átfogó leírások etnikai csoportok életmódjáról, kultúrájáról benne a lakótér leírásával.¹

A XIX. század első felének tanulmányait, bár kitűnő forrásmunkák, sok esetben jellemezte a romantikus szemlélet.² Mégis, ebben a korszakban már elsősorban néprajzi kérdésekkel foglalkozó írásokkal is találkozhatunk, míg a megelőző évszázadok forrásaiban a történelmi-földrajzi leírások között csak szórványosan fordultak elő a népi életmódra vonatkozó adatok. A kutatás során fontos célkitűzés volt, hogy minél több forrást, adatot tárjunk fel a paraszti bútorzat történetére vonatkozóan már a XVII. századtól – a török kiűzését követő időszakról – kezdődően.

A Török Birodalom északi határa – Eger várának 1596-os elestét követően – a vizsgált területen húzódott. Elsősorban a háborús viszonyok következtében a XVII. századból származó levéltári források az északabbi, a harcoktól, dúlásoktól kevesebbet szenvedett településekről származnak. Az asztalosok által készített bútorok felsorolását és árait is tartalmazó limitációk közül a fellelhető legkorábbi 1625-ben Zemplén megyére vonatkozóan adták ki Terebesen.³ A XVII. századból az említetten kívül még hat asztalos árszabás maradt fenn, melyeket Kassán, Füleken, illetve Eperjesen adtak ki.⁴

A limitációk közül nem csak az asztalosoké használható a bútorzat kutatásánál. Külön szabályozták például a „Sindely, Deszka, Hordó, Szúszék, Szekér csináló és kerékgyártó” mesterek munkáját, melyből kettő is fennmaradt a XVII. századból a vizsgált területről.⁵ A bútorokhoz a lakatosok készítették el a különböző pántokat, díszítő fémlemezeket, záratokat, kulcsokat. Az asztalosok kapcsán hivatkozott árszabások csaknem

---

¹ SZEDER Fábián 1819. 41.

² A tudomány 1817-1872 közötti első korszakát találóan nevezte el Kósa László a „Romantika korának” KÓSA László 1989. 28-29.

³ BAZMLS. IV.A 1001/b. loc.98. No.275. Terebes város neve később Töketerebes, ma Trebisov (Szlovák Köztársaság)

⁴ Abaúj Vármegye, Kassa – 1626: BAZMLS.IV.A.1001/b.Loc.98.No.275.

Abaúj Vármegye, Kassa – 1653: BAZMLS.IV.A.1001/b.Loc.98.No.278.

Zemplén Vármegye – 1655: BAZMLS.IV.A.1001/b. Loc.98.No.279.

Nógrád Vármegye, Fülek – 1660: HML. IV-1/b. 2.

Sáros Vármegye, Eperjes – 1666: BAZMLS.IV.A. 1001/b.Loc.98.No.280.

Abaúj Vármegye, Kassa – 1696: BAZML.IV.A.501/b.XVI.I.15

⁵ Nógrád Vármegye, Losonc – 1996: HML Közgyűlési Iratok 9.1696:78 Heves és Külső-Szolnok Vármegye, Gyöngyös – 1697: HML.IV-1/b-13.1697:47

mindegyike tartalmazza a lakatosok termékeinek a felsorolását is. A hivatkozott levéltári iratok kiemelkednek a XVII. századi források közül, de természetesen ezek ismeretében sem rajzolható átfogó kép a paraszti bútorzatról. Nagyban segíthetik azonban azokat a vizsgálatokat, melyek a XVIII. századi népi lakáskultúrára irányulnak. Ezek mellett a levéltári kutatás során természetesen több adat is előkerült például testamentumokban, megyei⁶ és városi⁷, statutumokban melyek segítségével jobban alátámaszthatók, kiterjeszthetők voltak a korszakról tett megállapítások, elemzések.

A XVIII. századból már jóval több forrást sikerült feltárni. Megszaporodott a limitációk száma és nőtt az ezekben szabályozott termékek köre is. Bővült a bútorzattal kapcsolatban vizsgálható mesterségek köre az árszabásokban. Ezek közül különösen az esztergályosok termékei és azok árai jelentettek a kutatás szempontjából hasznos forrásanyagot.

A vármegyéik adószedőinek, illetve a nemesi közgyűléseknek az iratai között nagy számban maradtak fenn paraszti kárbecslések. Ezeknek az elkészítésére akkor került sor, amikor a jobbágytelket tűz- vagy vízkár érte. A kárlistákban részletes felsorolást kapunk a parasztság ingó és ingatlan vagyonáról, s mivel a jobbágytelek nagysága is a legtöbb esetben kigyűjthető a korabeli összeírásokból⁸ még a parasztság vagyoni rétegzettsége szerint is képet kaphatunk a használatban volt bútorokról.

A kézműves iparosok kapcsán a bútorkészítéshez kapcsolódó mesterségek *céhes anyagának* a vizsgálatát is elvégeztem.⁹ A német, latin és magyar nyelven fennmaradt iratok többsége XVIII. századi, jó néhányat a XVII. századból a találtam a kutatás során, így például Gömörből a rimaszombati és a jolsvai lakatoscéhek iratait 1631 illetve 1668-ból. A párhuzamok miatt a vizsgálatba a terület északi határán túlról – a Szepességéből – is bevontam XVII. századi privilégiumokat, így a lőcsei és a késmárki asztalosok 1600-ból, illetve 1606-ból származó artikulusait.

---

⁶ Nógrád Vármegye 1743. március 27-i kisgyűlésének jegyzőkönyvében a megyei árszabások megtartását szabályozta. NML Nm kgy jkv. 1743-44. évi kötet, 121-145. lap. Közli: NÉKÁM Edit – SCHNEIDER Miklós 1981. 24.

⁷ Például Miskolc statútuma a piaci kereskedésről 1685-ből. BAZML.IV.A.1501/a.1.köt.417-418.p. Közli: SZENDREI János 1890.III.köt.536-538.

⁸ Zólyomi József a teleknagyság szerint válogatva publikált tizet a Nógrád Megyei Levéltárban őrzött kárbecslésekből. ZÓLYOMI József 1975. 169-179.

⁹ A területről származó legtöbb privilégiumot az Eötvös Lóránt Tudományegyetem könyvtárának kéziratárában találtam meg. Az iratok története is kalandos és a szerencsének is köszönhető, hogy pont erre a területre vonatkozók megmaradtak: A régi céhleveleket I. Ferenc parancsára küldték el a Helytartótanácsához Bécsbe, majd a Magyar Kancelláriához kerültek. 1887-ben érkeztek vissza Magyarországra, ekkor kerül kisebb részük a Tudományegyetem könyvtárába, nagyobb részük a Magyar Nemzeti Múzeumba. A múzeum 1934-ig őrizte az iratokat, melyek ezután az Országos Levéltárba kerültek. Itt az anyag a II. világháború utolsó évében elégett. (SZULOVSKY János. 2005. 32.) Így ezt az anyagot csak hivatkozásokból ismerjük, még az egyetemhez került példányok sértetlenül fennmaradtak.

A kutatás során több száz hagyatéki iratot is átvizsgáltam. Ezek a *halálesi jegyzőkönyvek* a XIX. század közepétől található nagyobb számban a levéltárakban, a járási szolgabíróságok iratanyagában. Forrásértéke azért is különösen nagy, mert a jegyzőkönyvek felvételekor rögzítették az elhalálozott személy adatait. (életkor, vallás, foglalkozás, stb.) A foglalkozás megjelölése, már a jogi státuszra is utalt: *házas zsellér, 2/4 telkes gazda, földműves,¹⁰ földbirtokos*, stb. A haláleset körülményeit és az örökösödést megállapító iratok mellett vagyonleltárt is tartalmaznak, melyekben a bútorfélék árral együtt szerepelnek.

Az 1700-as évek elejétől hatalmasra duzzadt a testamentumok száma, melyek jórész meg is maradtak a levéltári fondokban. Csak a Heves Megyei Levéltárban több száz végrendeletet, hagyatéki leltárt, vagyonleltárt sikerült kigyűjtenem¹¹, melyek elemzése jóval túl fog mutatni jelen dolgozat keretein. Már csak azért is, mert a paraszti végrendelkezés viszonylag ritkának számított ebben a században és a hagyatéki leltárak zömmel a polgársághoz és a nemességhez köthetők.

Érdekes vizsgálati szempontot jelent a bútorzat társadalmi rétegek szerinti csoportosítása. Az asztalosok limitációiban ugyanis egymás mellett szerepelnek a paraszti – polgári – nemesi bútorok. Ismerve mindhárom réteg vagyoni differenciáltságát joggal vetődött fel a kérdés, hogy használták-e és ha igen milyen mértékben más társadalmi rétegeit a parasztság – persze elsősorban a tehetősebb parasztság – körében. Az árszabásokban ugyanis – néhány különleges bútordarabot kivéve – nem mutatkozott jelentős különbség ugyanazon funkcióban használt bútordarabok piaci, vásári árai között.

A népi lakáskultúrát, a bútorzat rendjét a parasztságnál hagyományok, szokások határozták meg, mely magán hordozta az adott etnikai vagy táji csoport kulturális vonásait. Ezért a lakáskultúra egésze nagyon fontos kulturális jegye egy adott néprajzi csoportnak. A tanulmány arra is keresi a választ voltak-e ebben a hagyományos rendben más társadalmi rétegek által is használt bútorok. A XVIII. századból a levéltári, múzeumi adattári források, kiadványok mellett – különösen a század végétől – már egyre több tárgy is fennmaradt a területről. A XIX.-XX. századi vizsgálatok már széles körben a viszonylag nagy számban fennmaradt bútorokra koncentrálhattak.

A dolgozat megírásához a tárgyi anyag szolgáltatta a legbősegebb alapot. 2002-2005 között a Nemzeti Kutatás Fejlesztési Program részeként folyt a Dobó István Vármúzeumban a „Tradíció és Továbbélés” kutatás, melynek egyik alprogramja volt egy digitális, számítógépes adatbázis létrehozása, melynek felépítését én irányíthattam. Az adatbázishoz kollégáimmal

---

¹⁰ A Nógrád Megyei Levéltárban különösen sok paraszti hagyatéki iratot találtam a szolgabírószági iratok között. NML IV. 188. – A Füleki járás szolgabírájának iratai, NML IV. 15. – A Kékkői járás szolgabírájának iratai, NML IV. 16. – A Losonci járás szolgabírájának iratai, NML IV. 17. – A Szécsényi járás szolgabírájának iratai.

¹¹ Az anyagok kigyűjtésében Nemes Lajos levéltáros nyújtott hathatós segítséget, melyet ezúttal is köszönök.

összegyűjtöttük a Heves megyében használt vagy készített néprajzi tárgyak adatai, fotóit. A kutatás kiterjedt valamennyi Heves megyében lévő közgyűjtemény – három múzeum, 19 tájház illetve önkormányzati gyűjtemény –, négy szövetkezeti és két nagyobb magángyűjtemény tárgyi anyagára. Ezen kívül a környező megyék múzeumaira: Herman Ottó Múzeum – Miskolc, Déri Múzeum – Debrecen, Palóc Múzeum – Balassagyarmat, Damjanich János Múzeum – Szolnok, valamint az országos gyűjtőkörű múzeumok közül a Néprajzi Múzeum, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Mezőgazdasági Múzeum tárgyi és adattári anyagaira. A létrejött Heves Megyei Népművészeti adatbázis összesen több mint 25.000 tételt foglal magába, ebben közel kétezer darab a népi bútor, melyek vizsgálatát ekkor kezdtem meg.

A megvizsgált bútorok többsége a XIX-XX. században készült, s csak néhány darab származik a XVIII. századból. Az említett kutatással ugyan Heves megyére koncentráltunk, de mivel a készítés és a használat helyét egyaránt figyelembe vettük, a közel kétezer tárgy adataiból kirajzolódott az a terület, ahonnan ezek a bútorok a megyébe érkeztek, és ahová a megyéből kerültek használatra. Ennek a területnek a határa pedig csak a tárgyak kisebb részénél lépett túl a címben is megjelölt Északkelet-Magyarország területén.

Északkelet-Magyarország, mint földrajzi név ma – a régiók formálódásának idején – Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyéket magában foglaló területet jelenti. Nagyon nehéz azonban a több évszázados történetiségében vizsgált kutatást egy mai földrajzi terület határain belül végezni. Ennek egyik oka, hogy a három megye kiterjedése is jelentősen változott az elmúlt kétszáz évben. Heves megye esetén a vizsgált korszakban a legnagyobb változást az 1876-os közigazgatási átszervezés hozta, ekkor bomlott fel az 1569-ben létrehozott Heves és Külső Szolnok Vármegye.¹² A megalakult Heves Vármegye az egykori kettős vármegye területének valamivel több, mint felét jelentette, 1876-ban 3801,52 km² volt. Az országhatár mentén fekvő két megye területében pedig a trianoni békeszerződés jelentett döntő változást. Borsod vármegye teljes és a szomszédos három vármegye – Abaúj-Torna, Gömör, Zemplén – Magyarországnál maradt részeivel közös közigazgatási egységgé szervezték Borsod-Abaúj-Zemplén megye néven. Nógrád vármegyének is alig több mint a fele – 2381 km² – maradt Magyarországnál a békeszerződés következtében. A megye megmaradt részét Hont vármegye megmaradt részével 1923-ban egyesítették Nógrád és Hont vármegye néven.¹³

---

¹² PETERCSÁK Tivadar 2005. 5.

¹³ ZÓLYOMI József 2000. 15.

A kialakult megyék határain ezt követően még többször hajtottak végre kiigazításokat a közigazgatás hatékonyabb működése érdekében. Az utolsó – több tucat községet érintő – átszervezésre 1950-ben került sor a szomszédos megyék között.

A kulturális jelenségek elterjedése azonban nem igazodik a közigazgatási határokhoz. A palóc néprajzi csoport például mindhárom megyében megtalálható és nem jelent választóvonalat a trianoni országhatár sem. Északkelet-Magyarország területe a népi bútortörténet kutatása szempontjából egy jól elválasztható földrajzi egység. A parasztság körében felhasznált bútorok ugyanis a területen készültek, s csak kisebb arányban került be a területen kívülről bútor a paraszti háztarásokba. Az Északi-középhegységben, a Gömör-Szepesi Érchegységben¹⁴, és ezek előterében létrejött bútorkészítő központok éppen az alapanyag – a fában gazdag vidékek – közelsége miatt alakultak ki. Különösen vonzották az asztalosokat az erdőségekhez legközelebb fekvő népesebb települések, melyek egyúttal az adott térség kereskedelmi központjai, piachelyei voltak. A bútorkészítő központok elsősorban Északkelet-Magyarországot látták el, de néhány bútortípus a távolabbi régiókban is keresett darab volt, így a gömői ácsolt láda az Alföld több térségében.

A teljes kép megvizsgálásához a Heves Megyei Népművészeti Adatbázisban szereplő tárgyakon túl át kellett tekinteni a szomszédos megyére vonatkozó tárgyi anyagot is a megyei és az országos múzeumokban. A határon túli múzeumok közül pedig a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum, a rozsnyói Bányászati Múzeum, valamint a füleki és a losonci múzeumok anyagát volt alkalmam megvizsgálni¹⁵. Rimaszombaton a leírókartonok mellett a múzeum számítógépes adatbázisát is használhattam.

A XIX.-XX. századból köz- és magángyűjteményekben fennmarad viszonylag nagy számú bútor alapján a lehetőség kínálkozott az Észak-magyarországi bútorkészítő központok stílusjegyeinek a vizsgálatára. A kutatás kiterjedt a történeti változás vizsgálatára, mely elsősorban a készítés során alkalmazott megoldások, színek, a díszítésben alkalmazott technikák, a díszítőmotívumok, méretek, arányok, forma, anyagfajták tekintetében kereste a központok stílussajátosságait. A központok többségében jól regisztrálható stílusváltozások okait vizsgálva, arra is igyekeztem választ kapni, hogy mennyiben „diktálta” egy adott bútorközpont az újabb stílusjegyeket viselő bútorok divatját, illetve mennyiben befolyásolta ezt a „fogyasztók” oldala, a parasztság új típusú igényei a népi lakáskultúrában.

Össességében melyek voltak azok a hatások az egyes korszakokban, melyek révén egy tradicionális falusi közösség befogadta a megváltozott stílusú bútorokat a lakóház szobájába.

---

¹⁴ Ma: Szlovák-Érchegység

¹⁵ A Szlovákiában lévő múzeumok mai hivatalos nevei: Gemerskeho-Malohontské Múzeum Rimavská Sobota, Banícke Múzeum – Rožňava, Novohradské Múzeum a Galéria – Lučenec, Mestské Múzeum – Filákovo.

Ugyanakkor azt is figyelembe kellett venni, hogy a változás nem egyszerre zajlott. A különböző stílusú bútorokat gyakran egymás mellett használták. A parasztságnak csak szűk rétege engedhette volna meg, hogy a teljes bútorzatot egyszerre cserélje egy újabb típusúra, stílusúra. A paraszti szemléletmód egyébként sem tette lehetővé, hogy még használható tárgyakat, eszközöket kidobjanak. Ráadásul a bútorok egy részéhez érzelmi kötelék is fűzte különösen az asszonyokat, hiszen ezek kelengyebútoroként, szüleik házasságkötésükre adott ajándékként kerültek tulajdonukba. A hagyomány konzerváló ereje, különböző volt térben és időben is Északkelet-Magyarország területén. Ugyanakkor még ugyanazon etnikai csoportnál, például a palócoknál is, máshogy zajlott a bútorzat változása a XIX. században az asztalosbútor elterjedésekor, mint a huszadik század első felében a festett bútorzat eltűnésekor.

Az egyes bútortípusok más és más technikai megoldásokat, díszítésmódokat igényeltek, illetve kínáltak. A bútorzat alakjában, megformáltságában és díszítésmódjában, színeiben jelentkező sajátosságok alapvetően különböztek például egy tárolóbútornál vagy egy ülőbútornál. Ezért fontos volt az egyes bútortípusokat külön-külön is megvizsgálni.

Az Északkelet-Magyarországon élő magyar néprajzi és táji csoportok lakáskultúrájának sajátosságain túl, több adat is mutatott az itt élő nemzetiségek bútorzatának eltéréseire. A szlovák specialisták, iparosok a magyar parasztság számára történő bútorkészítésből is kivették részüket. A XIX. században betelepülő németek pedig a területen teljesen újnak számító bútortípust, díszítésmódot hoztak magukkal.

III. A PARASZTI LAKÓHÁZ ALAPRAJZI TAGOLÓDÁSA, A BÚTOROK HELYE

A lakóház a paraszti élet legfontosabb színtere, alapterülete a gazdálkodás építményeinek gyakran csak negyede-ötöde volt. A család életének legfontosabb eseményei azonban itt zajlottak. A születés, a halál, a családi tűzhely alapítása mellett a mindennapok szokásrendje is jórészt ehhez kapcsolódott. A lakóházak alaprajzi elrendezésében a *háromosztatú*, szoba-konyha-kamra szerkezet volt az általános Északkelet-Magyarországon. A lakóház egy része is tároló funkciójú volt. A XIX. század első feléig Északkelet-Magyarország jelentős részén a kamra, a palócok lakta északi területen azonban a pítvar szolgált az élelmiszerek és különböző eszközök tárolására. Később a palócoknál is ide kerültek a konyhai funkciók, ami elsősorban a tüzelőberendezés változásával magyarázható. A lakóház szerkezetére, tagolására, a bútorzat rendjére a tüzelőberendezés elhelyezkedése döntő befolyást gyakorolt.

Északkelet-Magyarország két hagyományos lakóháztípus, az *alföldi* és az *északi magyar* vagy *palóc* elterjedési területe mentén fekszik. A fenti háztípusokhoz jellegzetes tüzelőberendezés is kapcsolódik. Csaknem lehetetlen vállalkozás lenne azonban meghúzni a területen azt az éles határvonalat, melytől délre csak az alföldi és északra csak palóc típus lenne megtalálható. A tüzelőberendezések a XX. században leírt parasztházakban is csak ritkán maradtak meg hagyományos formájukban. A palóc vagy északi magyar alaptípus már a XIX. század végén is ritkának számított. A két tüzelőberendezés típus a XIX-XX. században hatott egymásra, mely történetileg jól nyomon követhető a források alapján. A kronológiánál azonban figyelembe kell venni, hogy a történeti típusok és variánsaik gyakran egy időben, egymás mellett léteztek ugyanazon a településen. Az egyszerre történő változtatáshoz a térségben is gyakori tűzvészek és az ezeket követő újjáépítés teremtett kedvező alkalmat. A tüzeket ugyanis legtöbbször éppen a füst-, szikraelvezetés rossz megoldása idézte elő.

A Mátra-Bükk vidékén és északi előterében, a palócok lakta területen a szobában építették a tüzelőberendezést, melyet *belülről fűtöttek*, és a füstöt is a szobába eresztették. A XVIII. században vált általánossá a kemence nyílása fölé épített füstelvezető vagy *kürtő*, mellyel a szobát ugyan füstmentesítették, de ez nem a szabadba, hanem a kémény nélküli padlásra vezetett. A lakóház egyetlen fűtött helyisége ekkor a szoba volt, így a lakó- és munkatér funkcióját egyaránt betöltötte. A kürtő egyik oldala a belső tüzelésű kemence

szájánál támaszkodott. Alakja hengeres vagy négyzetes volt. Az előbbi rekonstrukcióját a parádi Palóc-házban láthatjuk, az utóbbiról Herman Ottó ostorosi beszámolója és rajza maradt fenn¹⁶. A XX. század közepén végzett felmérések már csak a padlásra vezető, elfalazott lyuk formájáról tudósítanak – kerekéről Abasárról, négyzetesről Gyöngyöspatáról –, mely jelzi a szerkezet egykori formáját. Az általánosan ismert *kürtő* elnevezés mellett Gyöngyöspatán *kinolin*, Bekölcén, Parádon *cseresnyek*, Sirokon *anyó* szavakkal jelölték.¹⁷ Fekvő kürtőről, mely a pitvarba vezette a füstöt csak a szakirodalomban található utalások, ábrázolásokat, illetve építészeti emlékét nem sikerült találni.

A kürtő sok esetben a földemre épített fekvő kéménybe torkollott, és ezen keresztül került a füst a padlástérbe, csökkentve ezzel a tűzveszélyt, melyet a forró levegő és a szikra a gyúlékony növényi eredetű *héjazatra* jelentett.

A kemence általában szögletes (kocka, fekvőhasáb) formájú volt, a kör alaprajzú ritkának számított a hegyvidéki területen (Fedémes, Szentdomonkos). A kemence mellé több oldalról padkát építettek. A szájánál, illetve a mellé épített *takaréktűzhelyen* főztek, a többi *fekvő padka* volt, melyen ültek, aludtak. A kemence tetejét *szaphának* nevezték, de Pétervásárán a boldoganyáig kinyúló padkát jelölték így. A főzés színtere ennél a megoldásnál a szoba volt, a fűtetlen, tűzhely nélküli pitvarnak nem volt ilyen funkciója. A XIX. század elejétől fordították meg a kemencét a pitvar felé, ettől kezdve külső tüzelésű berendezés jellemezte a palóc háztípust is.

A terület déli részén – mindvégig a *külső tüzelésű* kemence volt általános. A konyhába nyíló kemenceszáj elé *tüzelőpadkát*, *főzőpadkát* építettek. A kemence és a főzés füstje-gőze – a konyha hátsó része fölé teljes egészében ráboruló – *szabadkéményen* keresztül távozott a szabadba. Dél-Borsodban a szabadkémény csak a konyha hátsó részének felét, kétharmadát borította.¹⁸

A belső tüzelésű, északon jellemző tüzelőberendezés elsősorban a lakosság vándorlása révén a síkvidékre is benyomult.¹⁹ A XIX. századtól azonban megfordult a folyamat, és elsősorban a folyó- és patak völgyek mentén megindult a szabadkémény és a külső tüzelésű kemence észak felé terjedése, mely a század végére teljesen kiszorította a palóc terület hagyományos kemence típusát. A kemence formája is megváltozott. A terület nagyobb részén a csonkakúp formájú *búbos* kemence vált általánossá, melyet padka vett körül, és sok esetben

---

¹⁶NM EA 182 – D, Herman Ottó 1900. decemberében tett látogatást több Ostorosi és Andornaki barlanglakásban, melyet naplójában rögzített. HERMAN Ottó 1899-1900. 57-77.

¹⁷BAKÓ Ferenc 1974. 226.

¹⁸BALASSA M Iván. 1997.142

¹⁹Például Dél-Hevesben Besenyőtelek, Csány

rakott takaréktűzhellyel egészült ki. Csonkagúla formára már csak szűkebb körben készítettek kemencét.²⁰

A kemencéket általában, a falakhoz hasonlóan fehérre meszelték, részben azért, mert így a szoba jelentős részét elfoglaló tömeg – a viszonylag kicsi ablakok mellett – világosabbá tette a helyiséget. Kisebb területen, így Csányban, Nagyrédén színesre festették. Adácson, Abasáron, Boldogon pedig gyakran növényi, illetve figurális díszítést kapott.

A kemence a XX. század derekától fokozatosan tűnt el lakóházból. A kenyérsütő kemence az udvarra illetve a ház végébe került, a sütést-főzést pedig különböző – az ipar által gyártott – tűzhelyeken oldották meg. Az eltűnés egyik okaként a nagyobb kalóriájú fűtőanyagok elterjedését jelölték meg, melyek már nem igényelték a vályogból, sárból rakott nagyméretű tűzteret.

Az elnevezésben, funkcionális megosztásban és a későbbi variálódásban is jelentős különbségek voltak a területen jellemző két háztípus között. A helyiségeket a Bél-medence és a Leleszi falucsoport településein *rejteknék* nevezték. A *ház* kifejezést általánosan használták a szoba megjelölésére, de a hegyvidéken a *derék* lehetett a régebbi szóhasználat (Bekölce, Szentdomonkos). A szoba ablakai az utcára néztek, középen a *pitvar*, *konyha* helyezkedett el. Az északi, palóc területen a tüzelőberendezés nélküli pitvart nem nevezték konyhának, csak a XIX. századtól volt ez a főzés színtere, miután a kemence száját ide fordították.

A házak bejárat a középső helyiségbe, a pitvarba nyílt, melyből a két közfalon lévő ajtókon át közelíthették meg, jobbra a szobát, balra a kamrát. Az alaprajz arányait tekintve a szoba volt a legnagyobb méretű helyiség: „*Olyan hosszú házak voltak régen, hogy háromszor kellett köszönni, míg az asztalhoz értek.*”²¹ A szoba (ház) volt a család nappali tartózkodási helye és az itt épült tüzelőberendezés is sok helyet elfoglalt a lakótérből. A konyha és a kamra mérete változó volt. A hagyományos lakóház alaptípusoknál az északi hálókamra nagyobb, mint a fűtetlen pitvar. Mérete a parádi Palóc-háznál alig két négyzetméterrel több: 11,5 m² a kamra, míg 9,6 m² a pitvar alapterülete, szemben a 15 m²-es szobával. A vizsgált terület nagyobb részén az *egysoros* alaprajzi típus volt jellemző, és a lakóház is ennek megfelelően növekedett. A palóc hosszúházakban több család élt²², de ez a típus a déli részén is megtalálható volt.

A XIX. század második felétől a módosabb parasztnál gyakoribbá váltak a kétszobás házak. Ezekben a lakószobán kívül egy *tisztaszoba* is volt, mely az anyagi gyarapodás jele és elsősorban reprezentációs funkciójú. A hosszanti elrendezést megtörte, hogy a szoba mellé építették fel a második szobát, így az épületek L alakúvá váltak. A déli

²⁰ ENA alapján: Abasár, Szihalom, Nagykökényes

²¹ MORVAY Judit 1981.75

²² Nagyvisnyó, Parád

területről kiindult másik változás, hogy a konyha funkció kikerült a lakóházból, s az épület mellé egy *oldalházat, nyári konyhát* emeltek. A huszadik századra a megyében egykor elkülönülten megtalálható két lakóháztípus teljesen kiegyenlítődött, és a továbbiakban az átalakulást – a fent is említett – közös vonások jellemezték.

A ház legfontosabb élettere a szoba volt. A parasztság bútorai jelentős részben itt voltak megtalálhatók. A palócok lakta falvakban azonban némileg más volt a helyzet, a kamra tároló funkciója itt háttérbe szorult, lakótérnek, *hálókamrának* használták, így berendezéséhez a *nyoszolyák és különböző tárolóbútorok*, ládák, szekrények is hozzátartoztak.

A szobában található tárgyak típusa, díszítettsége és a lakberendezés módja műveltségi csoportok és történelmi korszakok szerint is nagy eltéréseket mutat. A *belül fűtős kemencéjű* északi háztípusnál a sütés-főzés is a szobában történt, így az ehhez szükséges eszközök egy része is itt kapott helyet.

A területen a XIX. század második feléig a *sarkos vagy diagonális* szobaberendezés volt az uralkodó. A kemence körül volt a helyiség munkaterülete, míg a másik rész volt a *szent sarok*, amelyhez különböző *kultikus*²³ funkció is kapcsolódott. A tárgyak elhelyezése tükrözte a funkcionális tagoltságot. Míg a tüzelőberendezés körül a különböző házi munkáknál használt eszközöket találhattuk, mint az orsókkal teli kosarat, *rokkát* vagy a *talpas guzsalyt*, a szemközti térben voltak többek között a család vallási életéhez kapcsolódó tárgyak, *kegyképek, feszületek, Mária-házak*. A XIX. század elején a parasztházak szobájában, a falak mentén lóca volt, melyet az asztalosbútor divatba jötte után a saroklóca váltott fel. E fölé a falra akasztották, vagy épp sarkára állították a *tékát*, sarokszekrényt. Ez előtt állt az asztal, melyet a padok két oldalról fogtak közre. A párhuzamos sarokban állt az *első* vagy *vetett ágy*, ahol az *ágy* szó tulajdonképpen a szoba meghatározó díszét, a magasra rakott ágyneműt jelentette, míg magát a bútort *nyoszolyának* nevezték. A vetett ágy elé székeket állítottak, mögé ládák kerültek. A falakat katolikus vidéken *szentképek* (tükörre festett képek, olajnyomatok), feszület és különböző díszes tányérok, tálak, korsók díszítették. A reformátusok a szentek képei helyett családi keretezett fotókat helyeztek a falakra.

A XIX. század második felétől a *párhuzamos elrendezés* vált általánossá, amelynél a funkcionális kettősség megmaradt, de a bútorzat rendje megváltozott. A szimmetria párhuzamos kialakítását az tette lehetővé, hogy az 1830-as évektől a lakóházak homlokzati részén általánossá vált a két ablak építése. Így ez a felület nem csak kívül, hanem a belső részen is nagyobb hangsúlyt kapott. A homlokzati fal két sarkához egy-egy ágy, közéjük pedig asztal került.

---

²³ GUNDA Béla 1961.247-268.

A diagonális rendszert kisebb gyakorisággal *centrális* elrendezés váltotta fel, például Dél-Gömörben,²⁴ ahol a párhuzamos és centrális forma gyakran egy lakóházon belül is egymás mellett létezett. A párhuzamos elrendezés a mindennapi használatban lévő szobát, míg a centrális forma a reprezentatív funkciójú tisztaszobát jellemezte. A szoba berendezése nemcsak időben, hanem térben is változott a vizsgált területen, így az egyes bútorok helyéről azok tárgyalásánál a későbbiekben még szó lesz.

A tárgyak díszítését, a díszített tárgyak beszerzését, és a ház berendezési tárgyainak egymáshoz való viszonyát egyaránt befolyásolta a család ízlése és a helyi közösség elvárásai. Az egyedi festett bútorokat stílusjegyei egy-egy műveltségi csoporthoz kötötték. A bútorkészítő vagy éppen kerámia központok pedig alkalmazkodtak a használók ízlésvilágához is. A díszítési kedv minden korszakban jellemezte a parasztságot, de a XIX. század második fele a volt az utolsó felvirágzás időszaka.

A lakásban használt tárgyaknál, asztalnál, széknél, lócánál, a festés- faragás ugyanúgy magán viselte a használat jegyeit, mint maga a szerkezet. A ház díszítettsége nem öncélú volt. A lakberendezési tárgyak díszítésének stílusa, és ezek egymáshoz való viszonya, a „szoba képe” egyszerre fejezte ki a család ízlését és a faluközösséghez való tartozást. Mindig a tárgyak látható részeit díszítették, így már a készítésnél figyelembe vették az egyes darabok későbbi elhelyezését a lakásban. Ez azt is jelentette, hogy amikor változott a lakberendezés rendje, változhatott a motívumok elhelyezkedése is, például *tornyos nyoszolyák*, *ágyvégek* eltűnése a vetett ágy szerkezetét, formáját, az ágynemű díszítését is megváltoztatta. Több tárgy kapott olyan díszítést, mely alkalmatlanná tette vagy korlátozta a mindennapokban való használatát. A festett tányérok, tálak, vagy éppen korsók, a falakra, gerendázatra szögezve és bútorokra elhelyezve a lakótér díszévé váltak. Eredeti funkciójukban esetleg valamilyen szokáshoz vagy ünnephez kapcsoltan használták, melyek közül a lakodalomi tálak, tányérok emelhetők ki.

A tárgyak, bútorok háttérképét a szobában a falak, a mennyezet és a padló adta, melyek gondozottsága hozzátartozott a lakótér díszességéhez, összképéhez. A döngölt földpadlót általában szombatoként *mázolták*. A vízzel hígított istállótrágyával kevert agyagos földet az asszonyok vagy a nagylány feladata volt felkenni. A terület parasztházaiban egészen a XX. század közepéig volt elterjedt a döngölt földpadló.

A nemzetiségek közül a németeknél jelent meg jóval korábban a fa padlózat, a *hajópalló* (Aldebrő, Kompolt), ahol már a XIX. század végén is általános volt.²⁵

---

²⁴ DÁM László – D. RÁCZ Magdolna 1986. 90

²⁵ BAKÓ Ferenc 1984. 114.

A falak meszelése mindenütt jellemző. Leggyorsabban a *munkatér*, a kemence környékének falai piszkolódtak, ezek javítását az asszonyok szükség szerint, akár hetenként – a szombati takarítás alkalmával – elvégezték. A szoba teljes meszelése rendszerint évente kétszer – a gazdasági év kezdetén és végén – tavasszal és ősszel történt, mely gyakran kapcsolódott valamilyen jeles naphoz, ünnephez (húsvét, templombúcsú).

A rendszerint fehér *búbost* néhány faluban színesre festették. Markazon egyszínű világoskékre, Adácson, Boldogon a kék alakszínre különböző virágmotívumokat és emberalakos mintákat is *pingáltak*. A kemencék festése az első világháborút követően vált szokássá. A mennyezet meszelése a XX. század elejétől széles körben alkalmazott *stukatóros*, *stukkatiúros* megoldás alkalmazásával párhuzamosan terjedt el, korábban a deszkafödémet nem festették.

IV. A BÚTOROK TÍPUSAI ÉS TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSÜK

A paraszti lakóházban használt bútorokat elsősorban a használatuk, funkciójuk szerint szokás csoportosítani. Jelen értekezés is ezt követi. A tárgyak azonban „létezésük” során esetenként több funkcióváltáson is keresztül mentek. Az ok legtöbbször az amortizáció volt. A mives bútorok a használat során megkoptak, így a szoba díszítésében már nem tölthették be a nekik szánt szerepet. Ezek a darabok – bár az esztétikai szempontoknak már nem feleltek meg –, funkcionálisan még – esetleg kisebb javítások után – használhatók voltak. Így kerültek a ládák a kamrába, az ágyak az istállóba. Arra is találunk példát, amikor a bútor funkciója szerint már nem használható, de a faragott, festett része vagy annak egy darabja még ép, díszítésre is alkalmas lehet. Így készült a tornác kiskapuja például Bélapátfalván az ülőfelületén tönkrement pad támla részéből.²⁶ Sok esetben a párhuzamos elrendezésre való áttérés miatt tették ki a sarokpadot a szobából és került másodlagos felhasználásra.

A paraszti lakásbelső az évszázadok során változott. A bútorok szerkezetük és díszítésük szerint is sajátos fejlődésen mentek keresztül. Az átalakulás az egyes műveltségi csoportoknál eltérő ütemben zajlott, így a különbségek sokszor nem csak stílusbeli eltérések, hanem a bútorok történeti fejlődésének más-más korszakáról is tanúskodnak. Funkció szerint a parasztház legfontosabb bútorai a *tárolóbútorok*, *fekvőhelyek*, *ülőbútorok*, *asztalok* csoportjába sorolhatók.

IV.1. Tárolóbútorok

Ezekben tartották a használati tárgyakat, készleteket, a ruházattól az evőeszközökön, tányérokon át egészen az élelmiszerekig. Jelentős területet foglaltak el a lakótérből és ezzel együtt nagy felületek álltak rajtuk rendelkezésre faragásra, festésre.

Néhány típusnál, mint az edénytároló szekrény, tálas, falifogas a rákerült, „tárolt” tárggyal együtt vált a ház díszévé, melyet a beszerzésnél, készítésnél is figyelembe vettek.

---

²⁶ DIV F. 7854

IV.1.1. Az ácsolt láda

A magyarság körében használt legrégebbi eredetű bútordarab, mely a XIV. századra általánosan elterjedt. Zsilipelt falú, gerendavázás házakhoz hasonló ácstechnikával készült. A vízszintes deszkák zsindeleyszerűen csúsztak egymásba, melyeket négy sarokpillér tartott össze. A területen használt darabok általában bükk-, kisebb számban tölgyfából készültek. Díszítésüket *mértánias, geometrikus formák* jellemezték.

A kutatások azt mutatják, hogy nemcsak a készítés módja, hanem maga a mintázat is középkoron át megőrzött ókori hagyományokat mutat.²⁷ A tároló funkció mellett koporsót is készítettek ezzel a technikával, de a vizsgált területen ezekről viszonylag kevés adattal rendelkezünk.²⁸ Az ácsolt bútort a magyarok már díszítéssel együtt ismerhették meg, valószínűleg szláv közvetítéssel. Heves megyében is általánosan *szekrénynek, szökrönynek* nevezték, míg a *láda* szóval az asztalosbútort jelölték.

Díszesebb darabjai eredetileg menyasszonyi, kelengyés ládának készültek, melyben a leány hozományának szánt textileket, ruhaneműt tárolták. A lakodalmat követően tartalmával együtt került az ifjú pár tulajdonába mint új otthonuk egyik első berendezési tárgya, mely a szoba egyik reprezentatív darabjaként szolgált. Funkcióváltását jól tükrözi az 1955-ben Mikófalván vásárolt szekrényről feljegyzett adat, mely szerint „*Menyasszonyi láda volt, a férfi ruháját tartották benne, újabban lisztet*”²⁹.

A kelengye tárolására a XVIII. század közepéig elsősorban szekrényeket, ácsolt ládákat használtak a parasztság körében, az asztalosok készítette láda felhasználása csak szűkebb rétegre terjedhetett ki. A XIX. században azonban tért hódított az asztalosbútor. A múzeumokban és más gyűjteményekben megtalálható darabok ugyanakkor azt mutatják, hogy az ácsolt ládát továbbra is használták ebben a funkcióban. Különösen a terület északi falvaiban (Balaton, Parád) mutatható ki az a hagyomány, hogy a menyasszony hozományába a festett asztalosbútor mellett az ácsolt láda is beletartozott, egészen az első világháborúig, sőt elszórtan még ezt követően is.

A magyar nyelvterületet tekintve is a legtovább a palócok tartották meg kelengyebútorként az ácsolt szekrényt, melynek oka a lakodalmi szokásrendben betöltött szerepével is összefügghetett. A nagy belső tere miatt kiválóan alkalmas volt a jelentős mennyiségű étel ajándék egyben tartására, melyet a *menyasszony ágyával* együtt – legtöbbször az esküvő előtti napon – szállítottak át a vőlegény házához, de a kulcsa a

²⁷ K. CSILLÉRY Klára 1972. 15-17.

²⁸ KUNT Ernő 1987.90.

²⁹ DIV. N. 55.49.1.

menyasszonynál maradt. Az új asszony ebből kínálta a lakodalom másnapján a vőlegényes háznál összegyűlteket.³⁰

A menyasszonyi kelengyéből a déli területeken és Zemplénben hamarabb eltűnt a szekrény, ez azonban nem jelentette azt, hogy a lakáskultúrából is kikerült volna. A régi darabokhoz, a házasságkötéshez – mint életük egyik legfontosabb eseményéhez – fűződő szerepe miatt is sokáig ragaszkodtak. A kopott, törött szekrényeket javítás után már nem a szobában, hanem a kamrában használták. Sok helyen lisztet vagy más élelmiszereket tartottak benne.

A liszt és a gabona tárolására azonban nemcsak másodlagos funkcióban használták az ácsolt ládákat. Az elsődlegesen erre a célra készült darabok általában díszítetlenek. A nagyobb, több részre osztott gabonásládákat mondták *hambárnak*, a kisebbeket *szuszéknak*. Azokban a falvakban, ahol a tárolásra használt helyiség egészét hambárnak nevezték, valamennyi gabonás és lisztesládát szuszéknak hívtak. A XX. században a megyében – az északi falvak kivételével – valamennyi ácsolt ládára ezt az elnevezést kezdték használni. Ez is jelezte azt a folyamatot, melynek eredményeként az ácsolt láda lakodalmi szokáskörben betöltött szerepe lassan elhalványult, és a hagyomány a helyére lépett asztalosbútort őrizte meg ebben az összefüggésben.

A szép darabokat a forma és a díszítés összhangja jellemezte. Az ácsolt szekrények lapos vagy domború – *ház- nyereg- vagy koporsótetőnek* nevezett – fedéllel készültek, mely a hátsó két *sarokpillérből* kinyúló *facsapokon* forgott. Egyik típusnál a szemben lévő oldalak egyenlő szélességűek, a másik típust a felfelé keskenyedő oldalpár jellemezte. A minta a bútor tetejét és elejét borította be teljes egészében. A díszítés harmonizált a szerkezeti elemek helyzetével is. Az első sarokpillérekre függőleges, míg az egymásba csúsztatott deszkákra vízszintes mintázatot készítettek. A kompozíció fő motívuma a láda elejének középső vagy alsó deszkáján helyezkedett el. Ezek a deszkák rendszerint szélesebbek is a többinél, míg a legfelső deszka általában keskenyebb, és ennek megfelelően apróbb, ismétlődő, sorba rendezett mintázattal zárja le, és egyúttal hangsúlyosabbá teszi a főmotívumot.

Egy Nagyrédén gyűjtött, 1899-es datálású ládán³¹ az alsó, legszélesebb deszkán hatalmas félkörív látható, mely további kisebb sugarúakat foglal magában. A legbelső két karcolt, rácsos díszítéssel töltötték ki. A félkörívek közé további íves sorminták készültek. A geometrikus formát két oldalt – fűlszerűen kapcsoltan az előbbihez – megismételték. A főmotívumot a láda aljánál *farkasfog* sorminta zárja le. A középső deszka vékonyabb, a rajta lévő mértani díszítések két – csaknem egyforma – motívumot alkotnak, a láda függőleges

---

³⁰ K. CSILLÉRY Klára 1997. 351.

³¹ DIV.N.80.8.4

szimmetriatengelyében karcolt sáv jobb és bal oldalán. A harmadik, legfelső deszka a legkeskenyebb, melyet két függőleges sáv tagol három részre, ezekben három egyforma motívum látható. Felülről lefelé tehát három-kettő-egy motívum helyezkedik el a deszkákon, melyeket egy képzeletben csúcsára állított egyenlő szárú háromszög mentén láthatunk. A díszítés egésze egy jól megtervezett kompozíciót alkot, melyet a sarokpillérek függőleges mintái kereteznek.

A *hornyolóval*, körzővel húzott vonalak, körök szabályos elhelyezkedése, a *mértanias díszítés* a XVIII. századig alig keveredett növényi motívumokkal, ami pedig az asztalosbútort a kezdetektől meghatározta. Az ácsolt ládánál a növényi ornamentika csak a XIX. századtól vált általánossá, de szerepe inkább csak kiegészítő a *geometrikus formák* mellett. Önmagában alkalmazva ritkán fordult elő. Ugyancsak ebben a században jelent meg az évszám a díszítés részeként, de ennek alkalmazása sem terjedt el annyira, mint a festett asztalosbútor esetén. A népművészeti kutatás által vizsgált több mint harminc múzeumi-, önkormányzati-, illetve magángyűjteményben a legrégebbi datált, Heves megyében gyűjtött darab 1862-ből, Parádról származik³², mely meglehetősen késeinek számít, ahhoz képest, hogy a fennmaradt festett asztalosbútorok között a XVIII. század közepéről is ismerünk területünkről származó évszámos darabot. Ettől korábbról Tiszaigarról maradt fenn egy datált ácsolt láda, melyen 1800-as évszám látható. Borsodból és Gömörből is csak ettől későbbi darabokat ismerünk, Borsodnádásdról 1862-ből, Putnok környékéről 1886-ból.³³

A kutatások azt mutatják, hogy a geometrikus díszítések rendkívül változatosan komponált motívumrendszere mellett az ezt megtörő viszonylag szabálytalan növényi díszek, feliratok és évszámok csak későn és lassan terjedtek el területünkön az ácsolt bútorokon. Egy Bodonyban gyűjtött szekrény tetején a „*Pintér Pál 1873 András Zsuzi*” eredeti bevésés olvasható, az egyik sarokoszlop felső részén „*Bázó*” a másikon „*Luli*” felirat. A vörösre színezett darabot valószínűleg két kelengyében is felhasználták.³⁴ A palóc falvakban a mértani díszítés túlsúlya mindvégig megmaradt, melyek között csak kisebb területet foglaltak el a virágok. Jól szemlélteti ezt egy Felnémeten gyűjtött darab³⁵, ahol a bútor elején néhány szál tulipán ékelődik a hagyományos minták, rozetták közé.

Állati ábrázolással a területen gyűjtött ácsolt ládákon nem találkoztunk, az *emberábrázolást* viszont az Észak-Magyarország több pontján használt darabokon is megfigyelhettük. Ezt a díszítést a kutatások az ácsolt bútorral egyidősnek, valamint az antik,

---

³² DIV. N. 2002.65.1.

³³ SZABADFALVI József 1997.238.

³⁴ NM. 56.50.100

³⁵ DIV. N.69.48.8

kora középkori ábrázolások imádkozó szereplői, az *oránsok* kései utódainak tartják³⁶, melyek az ácsolt bútorok közül csak a menyasszonyi ládára kerülhettek.

Az emberábrázolásokból három különbözöt emelhetünk ki területéről. A szihalmi tájház magángyűjteményének darabján³⁷, az előlap alsó deszkájának közepén láthatunk egyetlen alakot. Testét, fejét körívek alkotják, kezeit – széttárva – az ég felé emeli. Az ábrázolás előlnézeti, és más tárgyakon látottakhoz hasonlóan nem utal egyértelműen az imádkozó nemére. A fej nincs kidolgozva, de a kör felső részére karcolt vonalak valószínűleg a haját szimbolizálják, és a két kézre – ellentétben a legtöbb bútoron látható változó számú megjelenítéssel – öt-öt ujjat karcoltak.

Az imádkozó emberalakok ábrázolását a kutatások egészen az őskorig vezetik vissza, mely az ókori Egyiptomon és Görögországon át egészen a Római Birodalomig kedvelt motívum volt. A népi ládadíszítés közvetlen előzményeit azonban az ókeresztény temetőművészetben találhatjuk meg³⁸.

A középkorban a fakoporsók láda alakúak voltak. A háztető alakú fedelük a *halott házát* szimbolizálta, de nemcsak a forma, hanem a koporsók *orans* díszítése is megegyezett az ácsolt bútorokéval. Nem tisztázott az a kérdés, hogy vajon a ruhás ládák egyes darabjai a középkorban arra voltak szánva, hogy a halottakat abban temessék el, vagy pedig a készítőik alkalmazták ugyanazon díszítést a koporsón és az ácsolt bútoron. Az említett szihalmi magángyűjteményben található darab tetején két, egyenlő szárú, cifrázott kereszt is látható körbe foglalva, mely az imádkozó emberábrázolással együtt valószínűleg szintén az ókeresztény korban kerülhetett rá az ácsolt szekrényekre, illetve koporsókra, és ezzel párhuzamosan vált elsődleges vallási szimbólummá.

A szihalmi tájház másik ácsolt ládáján³⁹ található emberábrázolás a Hevesi Múzeumi Kiállítóhelyen lévő darabbal az ábrázolás módjában mutat hasonlóságot.⁴⁰ Ez utóbbi elejének középső, harmadik deszkáján hármás emberábrázolás van, mely egyetlen félkörívől emelkedik ki. Az alakok testét karcollással díszítették, míg a fejük többszörös, koncentrikus körív, melyek közös középpontja látható, de belsejében más díszítés nincsen. Az ábrázolás érdekessége, hogy az alakok fogják egymás kezét, s csak az összekulcsolt kezeket jelenítik meg. A művészi ábrázolások szimbólumrendszerében gyakran találkozhatunk az összefogásra, segítségnyújtásra, támaszra utaló kézfogással. Feltehetően a szekrényt készítő specialistát vagy iparost is hasonló gondolatok illetve szándékok vezették.

---

³⁶ K. CSILLÉRY Klára 1972. 55

³⁷ SzT. 2003.508.1

³⁸ K. CSILLÉRY Klára 1957. 287.

³⁹ SzT.2003.535.1

⁴⁰ HMK.99.2.5.1-2.

Sajnos, egyik láda esetén sem jegyezték le hajdani tulajdonosaik magyarázatát a rajtuk megjelenő motívumokról. K. Csilléry Klára a Szihalommal szomszédos Mezőkövesdről gyűjtött darabban kapcsolatban⁴¹ írta le, hogy a tulajdonos parasztcsalád Szűz Mária, Szent József, más adatközlők pedig Ádám, Éva illetve a gyermek Jézus alakjával magyarázták a szekrény figuráit. A bútordarabok motívumkincsének értelmezésében egész Észak-Magyarországon nagy szerepe lehetett a vallásos képzeteknek, valamint a családtagokkal kapcsolatos párhuzamoknak. Az eddig felsorolt emberábrázolások mindegyikénél az alak egy-egy félköríven áll, illetve abból emelkedik ki. Ezt a megjelenítést több kutató azzal magyarázta, hogy a csak menyasszonyi ládára készülő motívum szoknyára utal, és így a figurák nőket jelképeznek.⁴²

A kétségkívül logikus okfejtésnek a mezőkövesdi ládával kapcsolatban lejegyzett értelmezés némileg ellentmond. További elemzést kíván az említett Hevesen található láda, ennél ugyanis ez egész alakos ábrázolást is félkörívre állították. A korábban bemutatott szihalmi ládán csak a középső alak tárja kezeit az ég felé, a mellette álló figurákat végtagok nélkül ábrázolták. A Dobó István Vármúzeum gyűjteményében található gömöri eredetű, Mikófalván gyűjtött⁴³ szekrény három-három alakja pedig csípőre tett kézzel látható. Ez nagyon is emberi testtartás, mely nem magyarázható semmilyen egyházi vonatkozással.

Külön érdemes szólni azokról az ácsolt bútorokról, melyek nem a kelengyének, hanem főként élelmiszerek tárolására készültek. Ezeket gyakran egyáltalán nem díszítették, a parádi Palóc-ház pitvarában is láthatunk ilyen darabot. Amennyiben mégis alkalmaztak mintákat, azok a már említettekhez hasonló, geometrikus formák, évszámok. A különbség az, hogy a motívum elnagyoltabb, illetve nem terjed ki a *szuszék* teljes elejére és tetejére.

Egy Egerbocson gyűjtött⁴⁴ darabon „R Kp 1890 Kc” betűket, illetve évszámot olvashatunk. A alatta lévő deszkán – a főmotívum helyén – egyetlen nagyobb félköríves formát láthatunk. Bár a szuszék maga kiváló ácsmunka, a díszítésen látszik, hogy nem fordítottak kidolgozására nagyobb figyelmet. Az íveket körzővel készítették, és a többi ábrázolást is karcolták. Vésett motívumot nem láthatunk.

Sok esetben fordult az elő, hogy a díszítetlenül vásárolt bútordarabot a használók látták el kézjegyükkel. Erről a gömöri központból kikerült bútorról sajnos nem maradt fenn ilyen feljegyzés, de megvizsgálva néhány másik darabot, még szembetűnőbb a szerkezet és a minta mívéssége közötti különbség. Gyakorlottabb kézre vall a Noszvajon gyűjtött, 1909-es

---

⁴¹ NM.67.25.1

⁴² DOMANOVSKY György 1981.104.

⁴³ DIV.N.57.30.1

⁴⁴ DIV.N.61.248.1

datálású gömöri szuszék arányos rozettája.⁴⁵ Egy 1913-ban Rimaszombaton készült, Egerben használt szuszék⁴⁶ pedig – remek ácsszerkezete mellett – feliratának szépen formált, cikornyás betűivel, számaival és a díszítmény komponáltságával tűnik ki. Ez a darab – bár még lapos teteje is díszített – jól mutatja az elsődlegesen szuszéknak szánt példányok és a kelengyés ládák díszítésének szerkesztési sajátosságait. A betűk olyan nagy méretűek, hogy kitöltik a deszkák szélességét nem hagyva helyet más elemeknek. Az előlap évszamos és a tető geometrikus-virágos főmotívuma mellől hiányoznak a felület egészét megtöltő kisebb kiegészítő – a nagyobb formákat hangsúlyozó – elemek, szemben a kelengyés szekrény részletgazdagságával.

Az ácsolt ládákat elsősorban a Mátrában festették, máshol kevesebb festett példányt találtunk. A helyi készítőket feltehetően újítani kívánták az ácsolt láda díszítésén, de a fellelt darabok alapján ma már nehéz megállapítani, hogy milyen széles körben terjedtek el. Az Egerbocsról származó példány⁴⁷ készítését az 1830-40-es évekre datálták, és helyi, ismeretlen specialistának tulajdonították.

A másik festett darab az alig tíz kilométerrel odébb fekvő Mikófalváról került a Dobó István Vármúzeum gyűjteményébe⁴⁸, melyet azonban már „felvidéki tótok” által készült munkának azonosítottak. Mindkettő felületét vörösre festették. A mikófalvi gyűjtés elejének felső deszkáján öt fekete virágot láthatunk rózsaszín szirmokkal. Alatta pedig a vésett, ék alakban záródó vonalak közeit fehérrel húzott „S” alakokkal, és fekete pöttyökkel töltötték ki. A festéssel a szerkezeti felépítést is igyekeztek hangsúlyozni, a deszkákkal ellentétben ugyanis a lábakat feketére színezték. Az adatközlő szerint a faluban a hasonló ládák az első világháborúig szokásban voltak. A festett ácsolt bútorok használatával kapcsolatos kérdések – a szórványos adatok miatt – még további kutatásokat igényelnek.

IV.1.2. Az asztalos készítette láda

Az ácsolt láda névhez hasonlóan ez is a tudomány által használt elnevezés, mely a készítési mód szerint különbözteti meg a ládatípust. Az asztalos technikával készült láda nagyobb szaktudást igényelt, mint az ácsolt, ezek általában tanult kézművesek munkái.

Területünkön gyalult fenyőfadeszkákból készültek, melyeket a sarkokon *faszögekkel* vagy *fecskefarak fogazással* illesztettek össze. A teljesen sima, összefüggő felületek – az

---

⁴⁵ DIV.N.75.27.1

⁴⁶ DIV.N.76.13.160

⁴⁷ DIV.N.61.246.1

⁴⁸ DIV.N.55.49.1

oldalak és a láda teteje – kínálták a lehetőséget a festésre, mely a bútordarabot általánosan jellemezte. A népi szóhasználat a kezdetektől ezt a típust értette a *láda* kifejezés alatt, de általában valamilyen jelzővel kapcsolták össze. A megyei múzeumok nyilvántartásában leggyakrabban *tulipános* (Boldog), *virágos* (Eger), *rózsás* (Parád), *menyasszonyi* (Mikófalva), *kelengyés* (Egerbocs) jelzős összetételben szerepel. A felsoroltak mutatják, hogy neve a funkcióval, illetve a díszítéssel volt kapcsolatos.

Hazánkban a nemesség és a városi polgárság körében jelent meg elsőként, de már a XV-XVI. század folyamán eljuthatott a módosabb paraszti rétegekhez is, bár nagyobb számú használatát a XVII. század második felétől datálják. Kelengyés ládaként való elterjedésének üteme különböző volt. A palócok lakta falvakat a kedvezőtlenebb földrajzi adottságok miatt lassúbb gazdasági fejlődés jellemezte a török háborúk után. Azt a nézetet azonban, hogy ezeken a területeken az asztalosbútor megjelenése a népi lakáskultúrában jelentősen késett volna, az újabb kutatások megcáfolták.⁴⁹

A XVII. századtól a jobb módúaknál, a XVIII. század közepétől pedig még szélesebb körben tartozhatott bele az asztalos készíttette láda a lányok kelengyéjébe. Megvásárlása jelentős kiadást volt, így nem véletlen, hogy északon az olcsóbb, kisebb méretű ládákkal találkozhattunk. Egy Egerbocson gyűjtött darabot⁵⁰ *kisláda*-ként határozott meg egykori tulajdonosa. A láda, mely 1850-ben készült, nem a korszakban használt festett bútorokhoz képest volt kisebb. Méretét az ácsolt ládákéhoz viszonyították, melyek mellett valóban eltörpült. Az említett darab 97x46x46 centiméteres méretei mellett egy, ugyancsak itt gyűjtött ácsolt láda 100x60x104 centiméteres volt.⁵¹

Az északi falvak tehetősebb lakóinál, illetve a déli területeken – a mezőgazdasági konjunktúrát követően – növekedett meg a ládák mérete. A palócok szélesebb rétegeinél a lakodalmi szokáskörbe a déli falvakhoz képest kisebb késéssel került be, de ezekkel ellentétben az ácsolt ládát nem, vagy csak egészen későn – esetenként a XIX. század második felében – szorította teljesen ki. A kelengyét több ládában tárolták és adták – tartalmával együtt – a menyasszony hozományaként. Ezek között a szegényebb rétegeknél csak egyetlen kisebb, asztalos készíttette láda volt az ácsolt szekrények mellett, míg a jobb anyagi helyzetűeknél megváltozott ezek aránya az asztalosbútor javára.

A ládák festéséhez főként *enyves temperát* használtak, amit *olajkencével* vagy *viaszos gyantával* húztak át. A ládák színei és díszítettsége – időben és térben – koronként és tájegységenként, néprajzi csoportonként változatosságot mutat. A XVII. század végén illetve a XVIII. században használt ládák egyik legelterjedtebb alapszíne zöld lehetett. Ezt

---

⁴⁹ K. CSILLÉRY Klára 1997.354.

⁵⁰ DIV.N.72.10.1

⁵¹ DIV.N.75.25.1

bizonyítják a vármegyei limitációk. Egy 1696-ból fennmaradt, Abaúj vármegyében hatályos iratban például egy „kisebb zöld láda” és egy „másfél singnyi zöld láda” is szerepel.⁵²

Ezekből az évszázadokból sajnos igen kevés festett láda maradt fenn. Az egyik figyelemre méltó darab Sajógömörből, a hajdani Gömör Vármegye névadó településéről származik.⁵³ A láda a XVIII. század második felében készült, és id. Holló Pálé volt, aki a napóleoni háborúk idején halt meg. A ládát 1991-92-ben – alapos vizsgálatok mellett – restaurálták.⁵⁴, melynek során részletes anyagvizsgálatok is készültek. Így ez a darab ma az Északkelet- Magyarországról a XVIII. századból fennmaradt, legátfogóbban megvizsgált láda, mely jelentős segítséget nyújt a párhuzamok vizsgálatánál. A láda anyaga lucfenyő, melyet a mikroszkopikus anyagvizsgálat igazolt. A mikroszkopikus, metszetszínezéses vizsgálat állati eredetű enyves kötőanyagot mutatott ki.⁵⁵ Az egyes színek alapanyagvizsgálata pedig az alábbi eredményt hozta:⁵⁶

1. táblázat. A láda festékanyagának kémiai összetétele.

Szín	A festékanyag kémiai összetétele
Vörös	Mínium (Pb ₃ O ₄)
Barna (vörösesbarna)	Vasoxid alapú földfesték
Zöld	Sárga összetevője auripigment (As ₂ S ₃)
Kék	A műszer nem tudta kimutatni (vagy kis mennyiség vagy szerves eredetű)
Sötétzöld	Zöld föld (Veronai zöld) Kétértékű agyagos vasszilikát vegyület

A Kalcium (Ca) jelenléte krétára utalt, melyet azért alkalmaztak, hogy az alapszín tömörebb, fedőbb hatású legyen. A spektrofotometriás vizsgálat ugyanakkor növényi eredetű gyantát mutatott ki, melyet azonban valószínűleg nem az eredeti kötőanyag, hanem az utólagosan föl vitt bevonóanyag tartalmazhatott. A nagyjából zöld – motívummezőkben és a lábakon fehér illetve vörös – alapszínre gazdag virágzás került, a láda valamennyi látható

⁵² BAZML IV.A.501/b.XVI.I.15.

⁵³ DIV.N. 92.3.2.

⁵⁴ A restaurálást Deák Endre, a Dobó István Vármúzeum Műtárgyvédelmi Osztályának vezetője végezte, aki a munkáról írt diplomamunkáját a rendelkezésemre bocsátotta, melyet ezúton is köszönök.

⁵⁵ Savas fuxinnal 15 perces színezési idő, ecetsavas mosás eredményeképpen: vörös szín. DEÁK Endre 1992. 38.

⁵⁶ DEÁK Endre 1992. 38-39. A módszer elektronsugaras mikroanalízis volt.

oldalán, tetején. Az előlap két oldala a zárszerkezetet is magába foglaló fehér alapozású mező – mint szimmetriatengely – mentén első benyomásra egymás tükörképének hat. Ez azonban csak a mintázat szerkezeti felépítésre igaz. A virágcsokrokat, indákat alaposabban megvizsgálva jól látható, hogy nem sablon alapján készült tükörképekről van szó, hanem mindegyik motívum önálló alkotás. Részleteiben hordozza az apró eltéréseket.

Ugyanez mondható el az oldallapok hatalmas rozettájáról is, melyet úgy festettek meg, hogy a kompozíciónak mintegy része lett a középben található kovácsoltvas fogantyú is. A láda nyitható tetejének egykori festésére már csak apró nyomok utalnak. A kompozíció itt is szimmetrikus lehetett, melyre a megmaradt léckeret alapján következtethetünk.

A láda díszítése egyértelműen reneszánsz motívumokat hordoz és ezzel együtt azonos vonásokat az Északkelet Magyarországon a XVII-XVIII. században tevékenykedő – főként templomok berendezését, díszítését végző – festőasztalosok munkáival. A párhuzamokról, a készítőkről szóló fejezetben még részletesebben lesz szó. A hivatkozott láda tetejének fűlszerű sarkokkal készült, szimmetrikus léckeretével kapcsolatban azonban megállapítható, hogy a vizsgált terület több református templomában is kedvel, és általánosan használt díszítő motívum volt,⁵⁷ de a korszakból származó ládákon is elterjedt.

Egy Tiszanánán gyűjtött 1785-ös datálású láda előlapján látható hasonló lécdísz.⁵⁸ A Dobó István Vármúzeum gyűjteményébe szintén Sajógömörből került be egy ilyen darab.⁵⁹ Ennek a ládának az alapszíne azonban már fekete, ami a korszakban a – a zöld mellett – másik kedvelt alapszín volt.

Hasonlóan fekete alapszínű láda található a Néprajzi Múzeum gyűjteményében Felsősjó településről gyűjtve, 1778-as datálással.⁶⁰ A lécdísz ebben az esetben szabályos téglalap keretet alkot. A láda tetején egyetlen nagyobb léckeret az egész felületet körülveszi, míg a láda elején középben egy nagyobb, két oldal pedig szimmetrikusan két kisebb léckeret. Ez utóbbiakban található virágcsokor a fentiekben említetthez hasonlóan szimmetrikus hatást keltő, de részleteiben eltérő kompozíció. A virágmotívumok festéséhez piros, fehér és zöld színeket használtak. A középső szélesebb mező felső részén olvasható az évszám. A vizsgált területen a zöld és a fekete alapszínek mellett a kék is előfordult.⁶¹

A XVII-XVIII. században elterjedt alapszín a XIX. században is kedvelt maradt több településen, például a fekete a sátoraljaújhelyi bútor esetén. Északkelet-Magyarország

⁵⁷ Például: Abaújban: Pamlény, Bódvalenke. Gömörben Csetnek templomában.

⁵⁸ NM.1963.85.233. A láda festése csaknem teljesen lekopott. A zöld alapszín több helyen is megfigyelhető. A díszítésből oldalt barna hullámvonalak, elől színes levelek részletei látszottak, de a kompozíció nagyobb összefüggő részletét már nem lehet felderíteni.

⁵⁹ DIV.N.53.1.1353.

⁶⁰ NM.66.8.1. Felsősjó település az egykori Gömör Vármegyében található. Ma Szlovákiában. Neve: Vyšná Slana

⁶¹ SZABADFALVI József 1997. 224.

középső területein azonban jelentős stílusváltozás kezdődött a XIX. század elejétől. Ekkortól kezd ugyanis elterjedni a vörös-fekete *márványozású* alapra történő festés, melyet mindenütt *virágozás* – a virágokból összetett mintázat – díszített.

Állati ábrázolásról nincsen adatunk, figurális festéssel egyetlen ládán talákoztunk a kutatás során. Egy kápolnai darabon⁶² két, szimmetrikusan elhelyezett, szálló angyal látható, amint a kezükben tartott harsonát fújják. A két angyalon kívül a ládát virágmotívumok díszítik. A virágozás általában a ládák elejét jellemzi⁶³, de sok esetben a tetejükre is kiterjedt. A rózsák leggyakrabban alkalmazott színei a fehér, kék, sárga, zöld.

Területünkön ebben a stílusban készült évszámok darabokat az 1838 és 1914⁶⁴ közötti időszakból ismerünk. Bizonyára kerülnek még elő ezen a perióduson kívül készült darabok is, de a két évszám jól mutatja a *miskolci- mezőkövesdi stílusban* készült *rózsás ládák* kiemelkedő korszakát, melyet az időszak elején a kereslet viszonylag gyors felfutása, a századforduló felé közeledve pedig a lassú csökkenés jellemezett, mely az első világháborút követő években teljesen megszűnt.

A közel öt évtized alatt változott az asztalosközpontok súlypontja a kereskedelemben, és maga a stílus is némileg átalakult. A kezdetben Rimaszombat-Miskolc felől érkező darabok mellett egyre nagyobb arányban jelentek meg a Mezőkövesd, Eger, illetve Gyöngyös városokban készületek, s a XIX. század derekától már ezek uralták a terület piacait. A kezdetben mélyvörös alapozás egyre világosabbá vált, s a virágokat is élénkebb színekben festették, különösen igaz volt ez a Mezőkövesden készült ládák esetén.

Itt a virágkompozícióban is történt némi változás. A virágok száma megszorodott, ugyanakkor méretük kisebb lett, fokozva ezzel a tarka összhatást. A díszítés a láda tetejére is kiterjedt, és az elején is egyre nagyobb felületet borított el. Ez a típus a *Matyófölddel* szomszédos hevesi falvak (Noszvaj) mellett jóval távolabb, például Átányban is felbukkant.

Az egri központban mindvégig megtartották a virágkompozíció tagoltságát, melyet két oldalt nagyobb, a láda közepén kisebb csokor vagy füzér jellemezett. Fenntartották a motívumok szimmetriáját és a nagyobb virágokat is. Ez utóbbiak általában világos színeket kaptak, mint a fehér, rózsaszín vagy sárga. Az ezek között lévő táblát töltötték ki kisebb virágokkal, levelekkel, melyeknél gyakoribbak a sötétebb színek, mint a kék és a zöld mélyebb tónusai.

A korszakban a ládák mérete és ezzel együtt kialakítása is változott. A tehetősebb paraszti rétegek nagyobb darabokat igényeltek, melynek következtében előbb ál-, majd valódi fiók jelent meg a bútordarabon. A nagy méret miatt ugyanis az alul lévő ruhákat csak nehezen

---

⁶² KÁT. 2003.49.1

⁶³ DIV.N.61.242.1

⁶⁴ 1838 – Átányban gyűjtve: NM.65.140.614.1-2, 1914 – Mezőkövesden gyűjtve: NM.61.152.1

lehetett elérni. Így a ládát tagolni kellett, mely egy következő bútortípus szélesebb körű elterjedését vetítette előre.

A Heves megye északi részén használt festett ládáknak csak ritkán volt lába, ezért rendszerint egy külön erre a célra készült *gyalogszéken, ládatartó kisszéken* tartották. A megye déli részéről kerültek közgyűjteménybe lábbal készült festett darabok. Egy Hevesen gyűjtött 1878-as datálású darab 12 centiméteres lábakon áll⁶⁵, de ennek ellenére a bútor aljának peremén körben szegőléc, dízléc fut végig, mely szintén márványozott vörös alapfestést kapott. A ládán jól megfigyelhető az *álfiók*, melyet festett lécc választ el az előlap felső részétől. A kihúzható álló fiók hatását az itt elhelyezett álfogantyúk, és a főmotívumtól elkülönülő díszítés erősíti.

A ládák elejét tekintve külön érdemes szólni a két oldal díszítéséről, mely lezárta és – az alsó és a tetőn lévő szegőlécekkel együtt – keretezte a festett motívumokat. A két sarkot sokszor függőleges, vékony deszkából oszlopszerűen képezték ki, melybe függőleges vonalakat véstek. Máskor az alsó és felső sarkon – szintén deszkából – oszlopfő illetve lábazat szerepét betöltő dísz alakították ki, melyeket esztergált, feketére festett féloszloppal vagy tussolással rajzolt ívekkel kötöttek össze.

A ládákat néhány területen az új lakberendezéshez igazították, esetenként fiókkal látták el. A XIX-XX. század fordulójától színes festés nélkül, a polgári divat szerint általában barna alapszínben és *flóderozással* – az újabb fennálló bútorok mellett is – a lakószobában maradtak, mint például Egerben a Maklári-hóstyán. A ládákat Északkelet Magyarország több területén – különösen a szegényebb rétegek – még sokáig megtartották, igaz a legtöbb helyen egyszínűre mázolták. A virágos bútorok azonban a XX. század elejétől fokozatosan eltűntek a terület népi lakáskultúrájából.

IV.1.3. Az állószekrény

A paraszti használatban Északkelet-Magyarországon a XIX. század végétől - XX. század elejétől terjedő – *kaszlinak, komódnak, sublótnak* nevezett – tárolóbútor az egy fiókot kapott ládából fejlődhetett ki. Szemben a ládával, ennek a teteje már nem nyitható, hanem rendszerint három-öt kihúzható fiókkal rendelkezik. A nemesi-polgári lakóházakban a XIX. században már széles körben elterjedt, de a paraszti lakóházakban ekkor még csak a gazdagabbak családoknál volt megtalálható.⁶⁶ A vizsgált területen nemesi-polgári hatásra

---

⁶⁵ HMK.99.2.2

⁶⁶ Nógrád megyében: Szirák 1833, Dejtár 1830 körül, Patak 1855. ZÓLYOMI József 2000/b.79.

terjedt abban az időszakban, amikor a festett bútor lassan visszaszorult a paraszti szoba divatjából. Ez az oka annak, hogy általában az egyszínű barnára festett, lakkozott változatai terjedtek el.

A palócok lakta északi *Mátraalji* területen azonban több virágozott típus is felbukkant. Parádon egy 1908-ban készült háromfiókos darabot gyűjtöttek. A fekete alapszínű kaszlin két oldalt, fiókonként egy-egy tulipán, felső részén két nagy méretű csillag, alatta „*Pintér Viktória*” felirattal és évszámmal.

A Paráddal szomszédos Bodonyban⁶⁷ barna alapszínű, ugyancsak háromfiókos festett komód található. Festése az előbbinél jóval gazdagabb. A felső fiók közepén a magyar címer látható, alatta három szál rózsza felett „*Farkas Anna*” felirat. Két oldalt és az alsó fiókon gazdag virágozás. Az ábrázolás azért is érdekes, mert nem stilizált, hanem jól felismerhető kerti-mezei virágokat jelenítettek meg: árvácskát, margarétát, gyöngyvirágot, gyűszűvirágot, rózsát stb.

A két láda érdekessége, hogy készítői a díszítésben nem követték a korábban divatos rózsás ládák festési hagyományait. Ugyanez mondható el a Mátraszentimrén található „*F R*” feliratos festett fiókos komódról, melyre a virágozás mellett két fehér galambot is festettek.⁶⁸ A három bútor felirata egyúttal azt is jelzi, hogy a kaszli a kelengyében is megjelent, átvette a ládák szerepét. Szécsényi asztalosokkal, még 1931-ben is készítettek virágozott „*kasznyit*” módos rimóci parasztlány hozományába.⁶⁹

Átányban a négyfiókos, sötétbarnára festett sublót a XIX. század végétől vált divatossá.⁷⁰ Az 1880-as évek elejétől való elterjedéséről néhány délebbre fekvő településről, így az 1949-ig Heves megyéhez tartozott Tiszaigarról vannak adatok.⁷¹ A virágozott bútorokkal szemben az egyszínű, sokszor flóderozással, erezéssel készült kaszlik tömegáruvá váltak. A kedveltebb színű (barna árnyalatú), méretű darabokat, tucatjával gyártották az asztalosok. A rózsás ládából viszonylag ritka a két teljesen egyforma, az új ízlésvilágot tükröző komódok azonban szériában készültek. A gyűjteményekben ma is találhatunk méreteiben, felépítésében és díszében megegyező darabokat.⁷²

A polgári és paraszti használatra készült darabok kettőssége lassan kiegyenlítődött a 20. század elejétől. Az asztalosok a korábban csak a polgárság által vásárolt darabokat a parasztság körében is értékesíteni tudták. A virágos ládákat divatjamúltnak tekintették és vásárlói körük lassan teljesen elapadt.

---

⁶⁷ BH.2002.95.1

⁶⁸ Mát.2003.34.1

⁶⁹ PM.86.1.2-7. ZÓLYOMI József 2000/b.78.

⁷⁰ FÉL Edit-HOFER Tamás 1997. 355.

⁷¹ K. CSILLÉRY Klára 1952.91.

⁷² DIV.N.93.11.1.1-6. illetve 96.7.1

A komódok azonban nemcsak az új stílust, hanem a polgári lakószobában betöltött más szerepüket is magukkal hozták a parasztság körébe, nevezetesen a dísztárgyak elhelyezésének lehetőségét. Az ácsolt szekrények és a festett ládák tetejére korábban nem tettek semmit. Erre nem is volt lehetőség, hiszen ezeknek a daraboknak a teteje nyílt, ezért a tetejük is faragott illetve festett volt, a bútor önmagában volt lakásdísz.

Az egyszínű sublótokra a polgárság már régóta helyezett dísztárgyakat. Paraszti használatban a komód kezdetben a ládák helyére a díszágy végébe került, majd több faluban, például Átányban a szoba fő helyére, az utcai falra a két ablak közé tették. Tetejét külön erre a célra készült terítővel takarták le, és katolikus vidéken erre kerültek rá a búcsúban vásárolt kegytárgyak, szenteket ábrázoló szobrok, feszület stb., és mintegy házi oltárként funkcionált.

A reformátusok és más vallásúak pedig családi emlékeket, ünnepi használati tárgyakat, edényeket, poharakat, tükröket és más díszesebb darabokat helyeztek el rajta meghatározott – sokszor szimmetrikus – rendben.

Az állószekrények között szólnunk kell az elején nyitható egy- vagy kétajtós ruhásszekrényekről. A polgári-, nemesi használatban nagy múltra visszatekintő típus a barokk kor ruháinak az akasztva, függesztve történő tárolása miatt vált szükségessé. Terjedése a német nyelvterületen is különböző időszakokban ment végbe. Alsó-Szászországban és Bajorországban már a XVII. század végén előfordult a parasztházakban, Felső-Ausztriából pedig a XVII-XVIII. század fordulójáról ismertek a legkorábbi darabok, de általánosan csak a XVIII. század folyamán tudott érvényre jutni a ruhásszekrény az osztrák parasztságnál. Linztől délre, illetve Hausdruckviertelben a XVIII-XIX. század során virágzott a bútorművészet, mely különleges színeivel, barokk formáival és virágokat, vallási jelképeket ábrázoló motívumaival vált kiemelkedő jelentőségűvé.⁷³

Szemben a német nyelvterülettel, a területen csak a XIX. század derekán jelennek meg az első akasztós szekrények és csak a XX. században terjednek el a parasztság szélesebb körében. Ebben az időszakban már a polgári stílus hódít, így az említett német-oszták bútorfestéshez hasonló díszítés nem jelenhetett meg a térség magyar parasztságának akasztós szekrényeiben.

A Heves megyébe a XVIII. században Aldebrő, Nagytálya, Markaz községekbe betelepült németek azonban már magukkal hozták ezt a bútordarabot, illetve használatának, díszítésének hagyományát. A XIX. században a német telepések és leszármazottaik lakáskultúrájának már része volt a fennálló, akasztós szekrény. Az egyszínű, polgári bútorokra való áttérés azonban a németeknél, illetve elmagyarosodott leszármazottaiknál is

---

⁷³ EULER Andrea 2001.

ugyanúgy végbement a XX. század elejétől, mint a terület magyar származású paraszti népességénél.

A festett szekrények lassan kiszorultak a szobákból, többségük az enyészete lett. Ma mindössze két megmaradt darabot ismerünk, Heves megye német nemzetiségű paraszti lakossága köréből, melyek Aldebrőről származnak, és 1846-ban készültek.⁷⁴ A sötét alapszínű szekrényeket apró virágzás díszíti. Nem fedezhető fel semmilyen kapcsolódás a környék festőasztalosainak munkáival. Az egyetlen megmaradt szekrény pár alapján ma már nehezen rajzolható meg a nemzetiségek lakószobájának bútorzata, és annak esetleges stílusváltozása. További kutatások szükségesek egy teljesebb kép megismeréséhez, valamint a nemzetiségek és a környezetükben élők lakáskultúrájában bekövetkezett esetleges kölcsönhatások felderítésére.

A XX. század elejétől a parasztság körében használt ruhásszekrények egyszínűek, *flóderozással* utánozzák a nemes fa erezetét. Több esetben a sublótokhoz hasonló dísz tárgy tárolási funkciója is megmaradt, ezért a tetejére esztergált, fűrészelt rácsot készítettek. A ruhásszekrény az első világháború után egyre több településen helyet kapott a menyasszonyi kelengyében is.

IV.1.4. A téka

Az eddig tárgyalt bútorokkal szemben a téka *faliszekrény*. A ház falzatához rögzítik, függesztik. A család méretéhez képest a paraszti lakóházak alapterülete kicsi volt, ezért az évszázadok során mindig használták a falakat is tárolásra. A téka kialakulását a kutatók a falakban kialakított fülkéből vezették le.⁷⁵ A fülkét kibélelték, polcozták, majd ajtót kapott. Végül az egybeszerkesztett bútor kikerült a fülkéből és külön használták. A falakba mélyített fülke, a *vakablak* a XIX. században még széles körben elterjedt volt a vizsgált területen, ma is láthatunk ilyen, például az abasári Kapás-házban.

A téka a jobb módú parasztság bútora. Formája elhelyezésétől függött. A területen a sík hátlappal készülő darabok mellett a falak találkozásánál elhelyezett *saroktékák* is jellemzőek voltak. Ez utóbbiak gyakran nem is kerültek a falra, hanem a saroklócákra állították. A két típus alkalmazása a szoba *sarkos-* illetve *párhuzamos elrendezésével* nagyban összefüggött.

---

⁷⁴ DIV.N.2002.46.1.1-2.

⁷⁵ CS. SEBESTYÉN Károly 1930. 41-46

A saroktéma a *szent sarokba* került, és ennek megfelelően díszítése is nagy hangsúlyt kapott. Festése harmonizált a többi bútoréval és a készítőik is gyakran ugyanazok voltak. Az alapszínek és a virágmotívumok térben és időben való elterjedtségéről Északkelet-Magyarországon a ládákhoz hasonló megállapításokat tehetünk.

Jellemzők a virágdíszek, melyek főként a szekrény egyetlen ajtaján jelentek meg. Az ajtó általában nem sík, közepe mélyebben ül, elválik a deszkakerettől, és ez a sajátos tagoltság hangsúlyozza az itt elhelyezett főmotívumot, mely általában egy nagyobb csokor, szemben a kereten, illetve sarkokon lévő sorban elhelyezett apró virágozással.

Az ajtó közepének mélyebb felületét csapott szegőlécek vagy fűrészelt ívek veszik körbe. Sok esetben került a téka tetejére is fűrészelt, festett díszítés, mely katolikus vidékeken keresztben csúcsosodott ki, másutt virágmotívumot formázott.⁷⁶

A párhuzamos elrendezéssel a saroktémák is háttérbe szorultak, és a korábban is használt faliszekrény vált keresettebbé, melynek oldalai is láthatók voltak. Festésükben, Heves megyében a 19. században elterjedt, a ládákon, nyoszolyákon is alkalmazott alapozást figyelhetjük meg, a vörös alapon fekete tussolást.

Egy 1872-ben készült darabon a hátlap kivételével valamennyi felület a fenti módon színezett, virágozás azonban csak az ajtaján látható.⁷⁷ A megye északi részéről nincsen tudomásunk a XVIII. századból származó – paraszti használatára vonatkozó – adatokról. Neve a XIX. századtól fordult elő gyakrabban⁷⁸ a levéltári forrásokban. A palócoknál később jelent meg, mint a terület más részén és használata a vagyonosabb rétegeknél volt jellemző.

IV.1.5. Az edénytároló bútorok

A paraszti háztartás díszesebb edényeit nem mindennapos használatra szánták, ezek csak ünnepek, jeles napok alkalmával töltötték be szerepüket az étkezésben. Fontos volt ugyanakkor a lakásdíszítő funkciójuk. Tárolásukat ezért úgy oldották meg, hogy a szépen megformált, festett kerámiák láthatóak legyenek, így a népi lakáskultúra elmaradhatatlan részét képezték.

A leggyakrabban *tálasanak* vagy *tányérosnak* nevezett bútordarab tulajdonképpen díszes falipolc, melynek területünkön két fajtája ismert. Az egy deszkalapból álló típusnak, melyet *fogasnak* is mondtak, felső részén egyetlen polca volt, faragott vagy fűrészelt korláttal,

---

⁷⁶ DIV.N.75.18.9

⁷⁷ NM.2001.27.1

⁷⁸ ZÓLYOMI József 1984. 11.

mely a tányérok, tálak elhelyezésére szolgált. Alul voltak a fogasok, ezekre a korszókat, bokályokat akasztották. Hevesen, két oldalt fiókos változatával is találkozhattunk.⁷⁹

A másik, rendszerint álló téglalap alakú, deszkakeretbe foglalt, általában többsoros polc. Erre a változatra a *tányéropolc*, *tálaspolc* nevek mellett Bélapátfalván az „*ómárium*” másutt a *téka*⁸⁰ nevet is használták. A házilag, illetve specialisták által készített darabok között gyakoriak a faragott, festetlen példányok.⁸¹

Nagyobb részük azonban asztalosmunka, melyet a többi bútor stílusában díszítettek, virágoztak. Ezek között vannak a *miskolci-mezőkövesdi stílus* szerint vörös, feketén erezett alapon festett darabok, melyeket Átánytól⁸², Egerszalókon át⁸³ Noszvajig használtak. A többpolcos tálasoknál gyakran sötét (barna, fekete, sötétkék) alapon⁸⁴ jelentek meg a piros-fehér-kék-zöld színű virágmotívumok.

Nagyon jellegzetesek a *sátoraljaiújhelyi bútor* stílusában készült tálaspolcok-, fogasok,⁸⁵ ahol a virágzás a szélesebb felső és alsó, ívesen fűrészelt deszkákra jellemző. A díszítés valamennyi látható részre, az oldalakra és a polcok vékony széleire került. Gyakori a legelső polc előtt kialakított, függőleges lécekből, vagy esztergált oszlopocskákból álló rácszat, valamint a bútordarab tetején kialakított csúcsdíz.⁸⁶

A festett tálasok a XIX. század második felében élték reneszánszukat területünkön, ezt követően díszítésük visszafogottabbá vált. Külön említést érdemelnek az áttört díszítésű tálaspolcok, melyeket még a XX. század elején is készítettek Cserépfalun, illetve azok a tálasfogasok, melyek Nógrád megyében készültek és az egyik legszebb darab Pilinyből⁸⁷ került a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe.

Az edények állószelekrényben való tárolására a XIX. század közepéről Heves megye északi részéről alig találunk példát. Ezen kevés kivételek egyike a Mikófalván Göboly József által 1847-ben készített tálas, mely három részes, lábon álló tárolóbútor. Alsó két része zárt, rácsos ajtóval. Felső része nyitott, a tányérok faragott függőleges rácszathoz támaszkodnak. A tetejét alkotó polcra helyezték a korszókat.⁸⁸

A kétajtós konyhaszelekrények első darabjait a megye déli részéről ismerjük. Az Átányban használt, 1878-ban készült darab festett, sötét alapon két-két virágcsokor látható.⁸⁹

---

⁷⁹ HMK.97.6.1

⁸⁰ Mezőkövesden, Cserépfalun

⁸¹ DIV.N.67.27.1

⁸² DIV.N.78.59.1

⁸³ DIV.N.55.43.1

⁸⁴ MM.53.1.350

⁸⁵ SRM.57.1221.1, 57.118.1

⁸⁶ DIV.N.55.39.1

⁸⁷ NM.80162. A Bertók János készítette faragott táblák huszárokat ábrázolnak.

⁸⁸ DIV.N.67.47.1

⁸⁹ NM.65.140.397

A konyhaszekrények a megye déli részén azonban csak a 20. század elejétől váltak általánossá, palóc vidéken pedig csak az 1930-as évektől. A XX. században készült darabokat azonban már nem virágozták.

Ez alól egy kivétel mutatkozik a *sátoraljaiújhelyi központ* körzetében Pusztafalun 1945-ig készítették a kék alapszínű, színes virágcsokrokkal díszített *telázsikat*, *stelázsikat*.⁹⁰

IV.1.6. A falifogas és a tárolórúd

Északkelet-Magyarországon a paraszti lakóházak bútorzata nemcsak tájanként, történeti koronként, hanem a vagyoni helyzettől függően is jelentős eltéréseket mutatott. A szegényebbek elsősorban a szokásokhoz – így a menyasszonyi kelengyéhez – kapcsolódó darabokat igyekeztek beszerezni, ezen túl csak kevés tárolóbútorral rendelkeztek. Ruházatukat, és mindennapi használati tárgyaik jelentős részét, fémből és fából készült *akasztókon*, *fogasokon* illetve *rudakon* tartották. Ez a tárolási mód valamennyi rétegnél elterjedt, de alkalmazásuk aránya a többi bútoréhoz képest az anyagiak függvényében is változott.

A *tárolórudak* területünkön elsősorban a kamrában voltak használatosak. Ellentétben az ország más részeivel, a palócoknál nem vált szokássá a tárolórúd díszítő célú felhasználása. A hálókamrában minden asszony ágya fölött lógott ilyen rúd, erre azonban a levetett ruháikat, a szennyest, orsótartó kosarat, ünneplő csizmát akasztották.⁹¹ Átányban a padlásfeljárónál helyezték el, és itt is a szennyes ruhát gyűjtötték rajta a mosásig.⁹²

A *fogasoknak*, *ruhaakasztóknak* több típusát is használták. Általánosan kedveltek voltak a *kovácsoltvasból* készült darabok. Egy Recsken található példány fogakat tartó pántja végeinél három-három irányba ágazik el, és ugyanez az íves virágdísz található a pántból felfelé kinyúlóan is, három ponton arányosan elhelyezve.⁹³ Az akasztók és a fogak ebben az esetben nincsenek közvetlenül kapcsolva. Egy 1927-ben készült darabnál viszont minden akasztó felső részét különböző virágmotívummá kovácsoltak, és így rögzítették a tartópánthoz.⁹⁴ A fémfogasok másik csoportjába tartozó darabokat különböző vastagságú *drótból* hajlították. A készítői gyakran cigányok voltak, ezért általánosan *cigányfogasnak* nevezték. Különösen jellemző darabot gyűjtöttek Átányban⁹⁵, melynél vastagabb acéldrótból

⁹⁰ HOM.NA.3848, SRM.72.26.1

⁹¹ MORVAY Judit 1981. 83-84.

⁹² FÉL Edit-HOFER Tamás 1997. 365

⁹³ RH.2002.

⁹⁴ DIV.N.78.2.6

⁹⁵ DIV.N.78.2.5

készültek az akasztók, a kerettel és a tetején lévő kettős spirál motívummal. A keret belsejében „8”-as formájú vékony drótfonatok sorakoznak. A fémfogások mellett nagy számban használtak fából készült ruhaakasztókat is, melyek jelentős részét – díszítés nélkül – házilag készítették el.

IV.2.Fekvőhelyek

Az alvásra, pihenésre szolgáló bútorok jelentős része házilag készült. Ebben a fejezetben elsősorban az ágyakkal foglalkozunk, bár nem csak ezeken aludtak. A családban – életkor és nem szerint – változott, hogy a földre vetett szalmazsákon, az istállóban, a kemence *sutjában*, a lócán, padon vagy éppen valamely típusú ágyban hált valaki.

A palócoknál hosszú ideig használatban volt az *ágyszék*, mely a parádi Palóc-házban ma is látható. Ez nem egyetlen szerkezet, hanem két négy lábú *bakra* fektették keresztben a szalmazsákokat tartó deszkákat. A XIX. században széles körben használt *dikó* már egybeszerkesztett, négy lábon álló deszkakeret, melynek alján kivehető deszkalapokra tették a szalmazsákokat.

Ez a típus készült kerek változatban is, melynek segítségével napközben az alacsony fekvőhelyet be lehetett tolni a magasabb, festett nyoszolya alá. Általánosan használták az ugyancsak *dikónak* nevezett másik típust, melyeknél a lécvázat gyékénnyel, csuhéval, vesszővel vagy szalmával kötötték, szőtték, illetve fonták be.

A XVII. század első felétől a vármegyei limitációkból vannak adataink az asztalosok által készített nyoszolyákra vonatkozóan, melyek egy és kétszemélyes változatait festve és festetlenül is kínálták.⁹⁶ 1696-tól fordul elő a területről származó árszabásokban a *szuperlátos* vagy *menyезetes ágy*, melyet az előbbiekhöz hasonlóan festve is árulták. Ez azonban a parasztságnak csak igen szűk köréhez juthatott el, használatáról igen kevés adattal rendelkezünk.

Az ágyak a XVIII. század végétől kerülnek be a parasztságnál – K. Csilléry Klára szóhasználatával élve – a *presztízsbútorok* közé. Előbb a vagyonosabb rétegek körében válik szokássá, hogy a kelengyebútorok sorába az asztalosoktól rendelt nyoszolyát is beillesztik.

A mesterek jól kihasználták a lehetőséget, s az ágyak díszítését a festett, menyasszonyi ládák stílusához igazították. A vörös, fekete márványozással alapozott, virágos darabok az egész Heves megyében elterjedtek Tarnalelesztől, Egerszalókon át, egészen Boldogig, de kedveltek voltak Mezőkövesd környékén is.

---

⁹⁶ BAZMLS. IV.A.1001/b.98.275, BAZM.IV.A.501/b.XVII.1.15.

A XIX. század elejétől a kéttornyú és az egytornyú nyoszolyák említésével is találkozhatunk a levéltári forrásokban.⁹⁷ Az előbbi a ritkább, az utóbbi terjedt el szélesebb körben. Az ágy az egyik – rendszerint az ajtó felé fordított végén – úgynevezett *tornyot*, oromzatos ágyvéget kapott, így jókora felület állt rendelkezésre a díszítéshez. Nemcsak a festés stílusa, színei, hanem a torony formája is jellegzetes volt az egyes területeken. A nyoszolya lábai leggyakrabban makkban vagy gömb formában⁹⁸ végződtek.

A szögletes ágyvégen állt az ívesen fűrészelt, felfelé keskenyedő torony. A virágkozás igazodott a formához, így az alsó, szélesebb ívek között általában körben elhelyezett, csokrot, virágfüzért készítettek. A szerkezetek jellemzője, hogy középen függőleges szimmetriatengellyel rendelkeznek, és az ehhez igazodó festésben is megtalálhatjuk a szimmetriát, vagy legalábbis az erre való törekvést.

A kézzel festett virágok természetesen nem tökéletes tükörképei egymásnak, de a kompozíció felépítése, elhelyezése a felületes szemlélőben az ágyvégek arányos, szimmetrikus felépítésének hatását keltik. A virágok között leggyakrabban a házasságkötés éve, ritkábban a menyasszony neve is helyet kapott. Az Északkelet-Magyarországon készült nyoszolyákat ez a legtöbb bútorközpontnál jellemezte, így a Rimaszombatból, Mezőkövesdről, Miskolcraól, Egerből kikerült darabokat is.

Kivételt képeznek a Nógrád megye nyugati részéből, illetve a Cserhát és a Karancs hegységek környékéről gyűjtött darabok. Ezeken a területeken ugyanis a váci, illetve a szécsényi asztalosok munkái voltak kedveltek, akik viszont a komáromi bútorstílus szerint készítették a nyoszolyák tornyait. Az ágyvégeket négyzetes léckeretekkel tagolták, és ezekbe helyezték el a virágkompozíciókat. A tornyokat a XIX. század végén több helyen elhagyták, majd ezt a típust a *gombos nyoszolya* váltotta fel, például az Ipoly- völgyében.

A festett nyoszolyák iránti igény a XIX. század második felében volt a legnagyobb, mely az első világháborút követő évekig tartott. Átányból 1920-ban, Boldogról 1922-ben Szűcs István asztalosmester által készített példányt ismerünk.⁹⁹ A díszes ágyakhoz hosszú ideig – gyakran életük végéig – ragaszkodtak. Hevesaranyoson, az 1900-ban férjhez ment Boros Piroska 1972-ben bekövetkezett haláláig menyasszonyi ágyában aludt.¹⁰⁰

A ruhásszekrényekhez hasonlóan a festett nyoszolyák divatjának elmúltával az egyszínű barna, sötétbarna, flóderozással készült, torony nélküli darabok válnak általánossá az 1920-as évektől.¹⁰¹

---

⁹⁷ ZÓLYOMI József 2000.73.

⁹⁸ Pl:HOM.N.53.603.1, 53.604.1 Mezőkövesdről

⁹⁹ DIV.N.74.68.1-4

¹⁰⁰ DIV.N.73.14.8.1-4

¹⁰¹ DIV.N.93.10.1.1-4

A fekvőhelyek között vehetjük számba a csecsemők számára készült bölcsőket. Ezek ideiglenes berendezési tárgyak. A XIX. században azonban kiemelkedően magas volt hazánkban – így területünkön is – a népszaporulat, s a bölcső hosszú évekig használatban volt a lakótérben.

A házilag készült példányoktól egészen a festett asztalosbútorig több típusát használták Északkelet-Magyarországon. A szegényebb családokban az egyszerű teknőbölcsők alkalmazása még a huszadik század első felében is nyomon követhető. Közgyűjteményekben is maradtak fenn az 1920-as évek elejéig használt darabok, például Bodonyból.¹⁰² A *Poroszlói Tiszatájról* olyan – *kasbölcsőnek* nevezett – keményfavázás típusát is ismerünk, melyhez fűzfavesszőből készült ovális kosarat kötöttek a csecsemő fekvőhelyeként.¹⁰³ A palóc falvakból ismerünk olyan alacsony darabokat, melyeknek talpa volt, így a lócára is lehetett állítani. Ugyanakkor az oldalában nyílásokat hagytak, és az ezen átfűzött szalagok segítségével lehetett a gyermeket rögzíteni, valamint az egész szerkezetet függeszteni is.¹⁰⁴

A talpas bölcsőt széles körben használták, míg az állványos típus ritkábbnak számított. A bútor oldalait négy sarokoszlopba csapolták, melyek a két íves talphoz csatlakoztak. Ilyen a parádi Zám Pál kerékgyártó által, 1870-ben szerkesztett példány is.¹⁰⁵ A bölcsők archaikusabb típusát a zárt deszkaoldal jellemezte. A XVIII-XIX. században azonban oldalát gyakran áttörték, melyet ráccsal, vagy esztergált oszlopokkal, rudakkal zártak le, de több esetben faragás is helyet kapott az áttört oldalakon. A szihalmi tájházban lévő darab¹⁰⁶ három-három esztergált rúdja között található a faragott ívek. Különlegesen szépek a Nógrád megyéből ismert áttört faragású darabok, melyek szerkezetét asztalosok, oldalába illesztett faragott tábláit pásztorok készítették.¹⁰⁷

A bölcsők között is voltak olyanok, melyeket ugyanabban a festett stílusban díszítették, mint a szoba többi bútorát. Ezeket már asztalosok készítették. Találtunk a *miskolci-mezőkövesdi stílusban* festett példányokat is, melyek vörös, tussolásos fekete alapozását rövidebb oldalain díszítették virágozással.¹⁰⁸

A festés, a hosszanti oldalak áttörése okán, rendszerint a bölcső két végének tagolatlan tábláján volt látható. Így van ez annál az 1869-ben készült, Parádon gyűjtött darabnál is, melynek alapozása fekete, s erre készült a színes virágok alkotta koszorú, mely az évszámot

---

¹⁰² NM.54.93.10

¹⁰³ NM.68.73.13

¹⁰⁴ DIV.N.63.68.1

¹⁰⁵ DIV.N.63.89.1

¹⁰⁶ SZT.2003.386.1

¹⁰⁷ DM.1326

¹⁰⁸ DIV.N.77.24.26

öleli körül.¹⁰⁹ A csecsemők fekhelyét édesanyjuk ágya mellé állították, melyben a gyermek kb.7 hónapos koráig aludt. Ezt követően a padláson tárolták a következő gyermek születéséig.

IV.3.Ülőbútorok

A legegyszerűbb formáit házilag készítették el. Ritka volt az olyan lakóház, ahol ne barkácsolt volna a gazda valamilyen ülő alkalmatosságot, leggyakrabban *kisszéket*, *hosszúszéket*, vagy háromlábú *gyalogszéket*.

Ezeket a Mátrában specialisták is készítették. A palócok lakta falvakban, a bölcső elhelyezésére szolgáló hosszúszéket *ringőnek* nevezték. A láb nélküli menyasszonyi ládákhoz is külön készítettek *ládatartó kisszéket*.¹¹⁰ Az ülőbútorok egyik típusa *becsapolt lábbal* készült, ide tartozik a felsorolt darabok jelentős része. Készültek azonban háttámlával is, és a parasztság körében a XVIII. századtól a XIX. század közepéig széles körben elterjedtek.

Ezek közé sorolhatók azok a darabok is, melyek Göbölly József nevéhez fűződnek. A mikófalvi kovácsmester egyik, 1847-ben készített székének trapéz alakú ülőlapjába csapolta a *terpeszlábakat*. A támla formája ívelt, melyet a szakirodalom *hegedűhátú széknek* nevez. Középen áttört szív, körülötte különböző méretű rozetták.¹¹¹

A területen általánosan elterjedt típus szép darabjai találhatóak a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében Csokvaományból. A parasztkorok jellegzetességeit magán viselő szék kilenc karéjjal ívelt háttámláját domborúan faragták.¹¹² Bár a leírókartonon nem szerepel a tárgy korára vonatkozó adat, a kétféjű sasos Habsburg címer ábrázolás és a szék szerkezete 18. század végi 19. század eleji készítésre utal. Ettől később, a 19. század derekán készülhetett a Cserépfaluból Lajos Árpád által 1907-ben gyűjtött 5 db szék.¹¹³ Valamennyi támláját 5-5 barokkos karéjjal ívelték. Virágmotívumokkal díszítettek, melyek közt az edényből kinyúló virágminta és a koncentrikus körben ábrázolt mértani rózsza is megtalálható. Közös jellemzője a kollekciónak és egyúttal igen széles körben kedvelt motívum a támla közepén áttört, csúcsos szív alak. Ez a nyílás funkcionálisan a „szék fogója” volt, annak mozgatását könnyítette meg.

Ezzel a motívummal korábbi darabokat is ismerünk a hegedűhátú típusból paraszti használatban. Egy 1787-ben Szendrőládon készült darabon nem egyedüli áttört dísz a támla közepén lévő szív motívum. A támla felső részét félkörben áttört ívek karéjozzák.¹¹⁴

¹⁰⁹ NM.74.193.3

¹¹⁰ DIV.N.61.243.1.

¹¹¹ DIV.N.67.17.1

¹¹² HOM.N.53.615.1

¹¹³ HOM.N.53.611.1, 53.612.1-612.3, 53.613.1.

¹¹⁴ HOM.N.53.620.1.

Az említett székek támlája egyetlen csappal illeszkedik a trapéz alakú ülőlapha, melyek széleit is gyakran enyhén karéjozták. A faragott székek általában festetlenek vagy egyszínűre festettek, például az említett Cserépfaluból származó darabok feketék, mely a vésett, faragott mintát jól láthatóvá teszi.

A székforma azonban nemcsak a faragással, hanem a festéssel díszített változatában is kedvelt volt Északkelet-Magyarország néhány területén. Ezek közül a matyó településeket emelhetjük ki, ahol a székeket a többi festett bútor stílusában, díszítették. Ezeket többnyire keményfából faragták, gyalulták, lábai esztergáltak voltak. Alapszíne vörös volt, melyre az ülőlapon és a támlán kék- fehér-sárga és lila virágmintákat és gyümölcsmotívumokat festettek, zöld levelekkel. A támlák barokkos formák karéjozással, közepén a faragottakhoz hasonlóan jellemző az áttört szív ábrázolás. A lábakon is előfordult egyszerűbb indás vagy folyómintás díszítés.¹¹⁵

A XVII. századi levéltári forrásokat, árszabásokat vizsgálva *karszékeket* említenek a területen. A Zemplén megyére érvényes 1625-ben kiadott limitációban *egyes festett*, illetve *fehér egyes karszéket*¹¹⁶ említenek. Ugyanitt szerepel a *házba való gyalult széknek singit* megnevezés is.

A paraszti szóhasználat *széknek* nevez minden lapból és becsapolt lábakból szerkesztett bútort. Ezt valószínűleg általánosan is így használták a középkorban, melyre a Néprajzi Lexikon a *mészárszék* elnevezés magyarozatával is utal.¹¹⁷

A karszék megnevezést érdemes közelebbről is megvizsgálni, már csak azért is, mert ez az elnevezés szerepel a leggyakrabban az 18-as évek elejéig az említett megyei iratokban. A karszék nem a karosszéket takarja, hanem éppen – a XVII. századtól a parasztság körében is terjedő – támlás, hegedűhátúnak vagy terpeszlábúnak nevezett széktípust. A karszék elnevezést széles körben használták a Dunától keletre fekvő országrészekben, de a Dunántúlon például a Győr vagy Somogy vármegyékben kiadott limitációkban *hátos szék* a neve.¹¹⁸ Karszéknek neveztek tehát minden olyan ülőbútort – ezekben az iratokban – mely az ülőlapján és a lábain kívül valamilyen támlával is rendelkezett. Ezért nevezték például a támlával rendelkező lócákat *Harom Emberré való gyantáros festett kar szék*¹¹⁹-nek és a hegedűhátú, támlás széket *egyes kar szék*-nek.

A másik típusba a *lécvázás székek* tartoznak, melyek régebbi – a XIII. századig nyúló – népi használatra tekintenek vissza, mint az előbb ismertetett *parasztszékek*. Csaknem

---

¹¹⁵ HOM.N.53.614.3.

¹¹⁶ BAZMLS.IV.A.1001/b.98.275

¹¹⁷ K.CSILLÉRY Klára – BALOGH István 1987. 580-581. „Mivel a középkorban a mészárosok is ilyen 4 lábú széken darabolták és árusították a húst, ez az elnevezés átment később az üzletre is.”

¹¹⁸ XJM.56.63.8. H CSUKÁS Györgyi 1996. 125,142

¹¹⁹ BAZML.IV.A.501/b.XVII.15.

minden településén megtalálhatók voltak, de több dél-borsodi, dél-hevesi faluban kizárólag ezt használták. Ülőlapját – a dikóhoz hasonlóan – csuhéval, gyékénnyel, szalmával fonták be, esetenként szíjjal kötötték. Támlás és támla nélküli változatok egyaránt ismertek. Kiszánán a bükkfából készült *karszékek* ülőlapját *fosztásból* kötötték. A díszítés visszafogott, a háttámla felső lécén fut végig egy bevagdalt sor. Megyeszerte készültek a lécvázis székek gyerekek számára is, kisebb ülőfelülettel, hosszabb lábakkal.¹²⁰

A XIX. század második felétől honosodott meg a lécvázis szerkezetű székek *kávaerősítésű, deszkaüléses* formája, elsősorban az asztalosok révén.¹²¹ A palóc faragók is előszeretettel alkalmazták ezt a formát, melynek háttámlájába illesztették be az áttört faragással ékesített lapokat.

A Dobó István Vármúzeum néprajzi gyűjteménye két ilyen típusú széket is őriz 1880-ból, Mikófalváról. Az egyik díszítménye egyetlen kétfejű sas, fején koronával, mely a tábla egészének uralkodó motívuma. A másikon apróbb figurák: két egymással szembe néző kutya, az egyik hátán madár ül. Alattuk csillag, felettük szív ábrázolás, melynek közepén olvasható a készítés évszáma.¹²² A szív két oldalán karcolt cserepes virágok.

Sokkal nagyobb számban ismerjük az áttört faragással díszített székeket Nógrád megyéből. Talán legismertebb darabjait Bertók János faragó készítette és Pilinyből kerültek a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe.¹²³ A szék faragott támlabetétjén – mely a millenniumra készült – király alakja látható teljes koronázási díszben. Az áttört faragások kedvelt motívumai a virágok (tulipán, rózsza) mellett a huszárok gyalogosan vagy lovon,¹²⁴ a természetből vett jelenetek, nemzeti jelképek. Az áttört faragást gyakran festették is, mint például a címerábrázolásnál a nemzeti színekkel.¹²⁵

A díszes karszékekből viszonylag kevés maradt meg a gyűjteményekben, ennek oka az is lehet, hogy ezekből jóval kevesebb készült és vételáruk is magasabb volt. Nagyobb számban ismerjük a felsorolt típusok dísztelen változatait, ezek jellemezték szélesebb körben a népi lakáskultúrát a XIX. század végétől.

A nagyobb méretű ülőbútorok, padok, lócák több ember számára kínáltak helyet, és gyakran ezeken is aludtak. A legegyszerűbb változatai egyetlen nagyméretű vaskos, hosszú deszkalapot, pallót jelentettek, melyekbe *karólábakat* csapoltak.

A szegényebb rétegeknél sárpadkát építettek és ennek tetejét fedték deszkával, de állt a bútordarab *sárlábon* – azaz vályogból készült pilléren – is. Háttámlaként ezeknél a

¹²⁰ DIV.N.69.19.1 illetve 69.21.1

¹²¹ K. CSILLÉRY Klára- BALOGH István 1987. 580-584.

¹²² DIV.N.55.35.1, 55.36.1

¹²³ NM.80158

¹²⁴ DM.845, 947

¹²⁵ PM.593-1947.LENGYEL Ágnes 2000.392.

típusoknál a lakóház fala szolgált, de erre sok esetben – a lóca hosszúságában – deszkát erősítettek.¹²⁶

A XVIII. században már a támlával készült darabokat is széles körben használták. A lócákat specialisták készítették, de a festett darabok többsége asztalosmunka. A palócok lakta területen gyakori volt – más bútorokhoz hasonlóan a támla áttört díszítése. A Göboly József által a 19. század közepén készített karos lóca faragása a területen készült darabok szép példánya.¹²⁷

A palóc ülőbútorok díszítésére az országos viszonylatban kiemelkedő színvonalú pásztormunkák is hatottak. Külön faragtatták ugyanis azokat a táblákat, melyeket a lócákba illesztettek. Egy 1958-ban készített lócahát darabon domború címerábrázolást jelenített meg a faragó tölgyfaleveles motívumok között.¹²⁸ A természetből vett jelenetek így a tölgyfa és a makk is széles körben használtak a lócahátakon a többi – a székeknél már említett – motívumok mellett.

A legszebb nógrádi lócák több faragott táblát is tartalmaznak. A legismertebb a – hét táblát tartalmazó – Lőrinc Pál juhász által Karancsbesziben készített darab. A táblák jelentését a készítő értelmezésében is lejegyezték, melyről a Néprajzi Múzeum ismeretterjesztő filmet is készített.¹²⁹ Bár a fent említett mikófalvi lócát is az 1960-as évek közepéig használták, és a XX. század első évtizedeiből még viszonylag sok datált darabot őriznek a gyűjtemények, a lakóházak többségéből az első világháborút követően fokozatosan tűntek el a faragott ülőbútorok, a második világháború után készítésük már ritka kivételnek számított.

Az asztalosok által készített ládák egy sajátos típusa a *padláda* vagy *kanapé*. A lócaszélességű, tehát viszonylag keskeny láda teteje volt nyitható, mely egyúttal ülőfelületként is funkcionált. A karos lócahoz hasonlóan háttámlával, karfával illetve *könyöklővel* készült, melyek a láda négy lábához csatlakoztak.

A XIX. században a szoba virágos bútorainak stílusában is díszítették. Egy Noszvajon gyűjtött darab támláján piros rózsák láthatók – a rózsaszín-zöld-fehér színnel festett növényi motívumok mellett – sötét alapon.¹³⁰ A legkülönbözőbb tárgyakat tartottak ezekben. Az említett láda belseje rekeszekre osztott és egykori tulajdonosai ruhák, később élelmiszerek tárolására használták. Festés nélküli, mívesen faragott darabot gyűjtöttek Hevesen¹³¹, melynek kicsúcsosodó támlájának közepén áttört szív, alatta és fölötte karcolt szív motívumok

---

¹²⁶ ZÓLYOMI József 1984. 8

¹²⁷ DIV.N.67.37.1-2

¹²⁸ HLM.82.19.1

¹²⁹ NM.56.41.14-20.

¹³⁰ DIV.N.75.19.1

¹³¹ HMK.99.2.6

láthatók, levelek-indák között. Ellentétben a fent említett noszvaji darabbal, a láda elejét és lábait is díszítették vésett növényi ornamentikával.

A XIX. század végétől, a XX. század elejétől készült típusok egyszínűek, általában sötétbarnák, támlájuk csúcsos, szimmetrikusan szerkesztett, áttört, rácsozott, polgári hatást tükröznek.¹³²

A karos lócák használata is az egyszínű darabokkal ért véget, az említett padládákkal párhuzamosan. Ezek gyakran tömör háttámlával is készültek.¹³³ A XIX. századi festett típusok azonban sokkal jobban mutatják a terület népi lakáskultúrájának sajátosságait. Szép példányaikat találjuk a vörös, feketével márványozott, feliratokkal-, virágokkal ékesített saroklócáknak a megyében, melyet az Átányban gyűjtött lócák is jól reprezentálnak.

A Dobó István Vármúzeum gyűjteménye 1873-ból és 1884-ből is őriz egy-egy darabot. Az utóbbi egykori tulajdonosaik nevét is tartalmazza támlájának felső, szélesebb részén „*Vajda Juliána Barát Mihály Készítette 1884*” díszes felirat formájában.

Ettől eltérő alapszíneket is kedveltek. Egerszalókon mélykék alapszínre került a piros-sárga- fehér- kék- fekete- zöld virágozás. A felirat érdekessége az évszám közé bújtatott monogram „*I P 90 R 9*”.¹³⁴ Hasonló alapszínű darabot Hevesen is találtunk. Sirokon zöld alapszínű lócát gyűjtöttek, melyen a piros színű virágok, ívek, fehér indákkal, pontozással díszítettek.¹³⁵

A festett lócákat, kanapékat is a legtovább Sátoraljaújhelyhez közeli Pusztafalun készítették, ahonnan még 1940-ből is ismerünk *annós*, datált darabokat.¹³⁶

IV.4. Asztalok

Elsődlegesen az étkezésnek biztosítottak helyet ezek a bútorok, melyeknek a helyhez kötött változatát, a tulajdonképpeni *asztalt* és alkalmi típusait, az *asztalszéket* és a *bakos asztalt* használták Északkelet-Magyarországon is.

Az asztal meghatározó bútordarabja a háznak. A paraszti gondolkodásban a ház helyiségeit lakóhellyé az asztal jelenléte tette, ahol asztal nem volt, abban a szobában nem laktak.¹³⁷ A helye a *szent sarokban* volt, és ennek megfelelően használatához sokféle szokás,

---

¹³² DIV.N.93.9.1

¹³³ DIV.N.96.42.1

¹³⁴ DIV.N.55.32.1-2

¹³⁵ DIV.N.63.119.1

¹³⁶ HOM.NA.3848.

¹³⁷ FÉL Edit- HOFER Tamás 1997.352

hagyomány kötődött. A palócoknál a nők nem is ülhettek mellé, és a férfiak ülésrendje is – a családban elfoglalt szerep szerint – meghatározott volt.

A korlátozásokkal, munkatilalmakkal függött össze, hogy nem volt olyan mértékű a használata – így kopása sem –, mint a ház többi bútorának. Így a régebbi formák viszonylag sokáig megmaradtak, melyek közül a gótikus *terpeszlábú* típusnak volt nagyobb hagyománya területünkön. Jellegzetesek a palócok lakta falvakból származók, de például Heves megye déli részén az egykori használatával kapcsolatos kérdések tisztázásához még további vizsgálatot szükségesek.

Az asztalok elkészítése speciális szaktudást igényelt, melynek érdekes bizonyítéka, hogy az egyébként famunkával – ácsolt ládák, székek készítésével is – foglalkozó mátrai, szuhahutai faragók az asztalokat hivatásos iparosoktól szereztek be.¹³⁸

Az asztalosok a *terpesz-* és *kecskelábú* asztalok készítésével – más típusokra való áttérés miatt – a XIX. század során fokozatosan felhagynak, ezeket *specialisták* készítették a továbbiakban. Bélapátfalván és környékén több asztalkészítéssel foglalkozó specialista is dolgozott, melyet a gyűjteményekben fennmaradt darabok bizonyítanak. Név szerint ismerjük közülük Balogh István mészégetőt, aki 1880 körül készült fiókos asztalának lábait csipkézéssel díszítette, mely általánosan kedvelt volt a vidék lakossága körében.¹³⁹ A Göboly József által Mikófalván készített darabot lefelé keskenyedő fiókja, ívesre faragott lábai tesznek széppé és jellegzetessé.¹⁴⁰

Bélapátfalváról két különleges példányt is őriznek a közgyűjtemények. A Sárospatakon illetve Egerben lévő darabok lapján intarziás díszítés látható. Az egri Dobó István Vármúzeumban található asztal sarkainál és közepén klasszicista jellegű csillagok, a fiók eleje fölé nyúló szélén pedig sötétbarna, faberakásos kés motívum.

A XVIII. század végének divatja volt az úri-polgári asztalok intarziás díszítése, mely azonban paraszti lakáskultúrában nem vált széles körben alkalmazottá. Ezen az asztalon az intarzia mellett vésett ábrázolások is helyet kaptak. A fiók előlapján rozetta, cserépben álló virág és lovas motívum ismerhető fel a hullámok, ívek, ágak között. Lábai csipkézett felső tábláján is rozettát láthatunk.¹⁴¹

A terpeszlábú asztalok robosztusabb, vastagabb lábakkal, mélyebb fiókkal, szélesebb keresztdeszkákkal készült darabjaitól az egészen karcsú, vékony keresztléccel kötött változatáig többfélét használtak Északkelet-Magyarországon.

---

¹³⁸ K. CSILLÉRY Klára 1997. 401

¹³⁹ DIV.N.61.140.1-3

¹⁴⁰ DIV.N.67.38.1

¹⁴¹ DIV.N.73.37.1.1-3

A XIX. század közepétől terjedt el a paraszti lakosság szélesebb köreiben a korai klasszicista stílusú, *kávaerősítéses*, lefelé keskenyedő lábú asztal. A drágább darabok fiókot és díszítést kaptak. A rendszerint fenyőfából, hivatásos asztalosok által készített darabokon megjelent a festés is, így Eger és Mezőkövesd környékén kedvelt alapszín: a vörös, fekete csíkozással, mely az asztal minden látható részére kiterjedt. Virágozással azonban többnyire csak az asztallapot díszítették, de a matyóknál az asztallábak is.¹⁴² Ez utóbbi darabnál az asztallap közepén a virágok között Jézusra utaló felirat: IHS, mely a katolikus matyóknál a szent sarokba kerülő bútordarabnál, melyen a Jézus testét szimbolizáló kenyeret is fogyasztották nem meglepő felirat.

A festett asztalok lábait gyakran ívekkel díszítették, karéjozták is, melyre ez a darab is jó példa. Egy a Néprajzi Múzeumban található, XIX. század derekán készült példányon fehér-kék- sárga- zöld- piros virágkoszorúkat, csokrokat, közepén búzakaralászokat láthatunk.¹⁴³

A virágzás csak ennél a típusnál jelent meg, a korábbi gótikus asztalokat sohasem festették, hiába jelent meg mellettük a szobában a rózsás nyoszolya, láda, vagy a festett lóca. Gyakoribb volt, hogy kávaerősítéses asztalokat egyszínűre festették, faragás ritkán, ha mégis, általában a lábakon jelent meg. Egy Lőrinciben gyűjtött darab szögletes lábain, középtájon, több lépcsőben, farkasfog mintázat fut körbe.¹⁴⁴

A kávas asztalok díszítetlen, négyzetes hasáb alakú lábakon álló, egyszerűbb biedermeier változatát XIX. század második felétől a szegényebb rétegek is be tudták szerezni. A puhafából készült olcsóbb asztalok gyengébbek is voltak, mint a keményfából készült társaik, ezért – a kávak mellett – gyakran a lábakat alul is *kötőlécekkel* szilárdították. Ezeket sokszor ívesre vágták. Az első világháború után mind több háztartásban használták a nagyobb darabszámban gyártott, szétnyitható asztallappal, esztergált lábakkal készült típusokat, melyek már – szinte kivétel nélkül – téglalapformák, és városi, polgári ízlés szerint készültek.¹⁴⁵

---

¹⁴² HOM.N.53.606.1

¹⁴³ NM.1951.40.5

¹⁴⁴ LT.2003.69.1

¹⁴⁵ DIV.N.93.9.6

V. A NÉPI LAKÁSKULTÚRA FAFARAGÓK, ASZTALOSOK ÁLTALKÉSZÍTETT KIEGÉSZÍTŐ TÁRGYAI

A paraszti lakóház viszonylag kevés bútordarabbal rendelkezett. Jóval nagyobb azoknak a tárgyaknak a száma, melyek a szoba-konyha meghatározott helyén – állva vagy éppen függesztve – hozzátartoztak a lakberendezéséhez. Ezek részletes tárgyalására e tanulmány nem hivatott. Van azonban a tárgyaknak egy olyan köre a paraszti lakóházban, melyeket ugyanazok a specialisták, háziiparosok, kézműves mesterek készítettek, mint a bútortartot. Így ezek a tárgyak szerkesztési elveikben, díszítésükben, festésükben, faragásukban a bútorokéhoz hasonló megoldásokat mutatnak. Ezeket a főleg díszítésre használt tárgyakat készítőik a paraszti lakáskultúra ízlésvilágát jól ismerve készítették el, hiszen csak így számíthattak szélesebb vásárlói körre. A korszakonként és tájanként változó lakáskultúrában olyan kiegészítőkre volt kereslet, illetve szükség melyek a paraszti szemléletmód szerint harmonizáltak a bútortartalattal.

Palóc vidéken a pásztorok készítette faragott padtámlák szinte mindegyike önálló kompozíció volt. A bútortartba való beépítése mellett, néhány helyen faliképként is találkozhattunk ezekkel a munkákkal a XX. század elején.¹⁴⁶

A lakószobák elmaradhatatlan tárgya volt a *tükör*. Fali, és kisebb álló változata egyaránt megtalálható volt. A falitükör az ajtóval szemben, általában a két ablak között, kissé előre döntve helyezték el. A XIX. század első felében használt faragott falitükrökből kevés maradt fenn. A pásztorfaragók viszont az északi területeken a borotválkozó tükrök remekét készítették. A XIX. század második felében jelent meg az aranyozott gipszrámás keret, de szélesebb körben terjedtek el a század második felétől az asztalosok, képeretező, majd bútorgyárak által készített sötétbarna keretű, tetején toronydísszel, gombokkal, oldalain esztergált féloszlopokkal díszített vásári darabok.

A népi lakáskultúrában a XIX. század második felétől jelentek meg Északkelet-Magyarországon a függönyök, *firhangok*. Legtöbb helyen egyszerűen madzagra vagy függőnypálcára függesztették, melynek két végét esztergált gomb zárt le. Jó néhány faluban azonban elterjedtek a festett, díszes *függőnytartók* vagy *firhangládák*. Így Átányban is, ahol sokszor kékre festették és tetején különböző fennálló díszítést kapott: közepén *toronyot*,

¹⁴⁶ PM 67.10.3. Gyurkó Pál készítette 1935-ben.

sarkainál különböző esztergált gombokat.¹⁴⁷ Gacsal József helyi specialista tervezte az első díszes darabokat, mellyel divatot teremtett a faluban, s bár az általa tervezettekből nem jutott minden családnak, ehhez hasonló tornyos függönytartókat szereztek be a vásárokon.¹⁴⁸ Díszes darabokat használtak Gyöngyöspatán is, melyeket szürkéskékre, zöldre festettek, elejét fogazott lécekkel díszítették, tetején végighúzódo ívek, hullámvonalak, középen kereszt, oldalt virágok: például piros szegfű voltak.¹⁴⁹ A függönytartók érdekessége az elején középre elhelyezett képkeretek, melyben szentképek, karácsonyi képeslapok kaptak helyet.

A XVIII. század végén jelent meg, és a XIX. század második felében már paraszti háztatások jelentős részében volt *falióra*. A kezdeti olcsóbb, schwarzwaldi példányok faszerkezetűek voltak. Ilyenek működtek Egerben a Maklári-hóstyán is. Szerkezetüket a német-osztrák gyártókon túl ebben a században már Magyarországon is készítették.

A városi órák mellett kereskedelmével és javításukkal a falvakban házalók foglalkoztak. A festett óralapok készítése a század végén már külön iparág volt. Fehér alapon színes virágokkal díszítették általában a lapokat, melyek számlap feletti kidomborodó részére kerültek a nagyobb motívumok, kezdetben rózsák és más virágok, később madarakat,¹⁵⁰ élőlényeket vagy jeleneteket ábrázoló *matricaképek*.

A század közepétől egyre gyakrabban tűntek fel a parasztházakban a domborított fém számlappal készült, festett porcelán lapos órák.¹⁵¹ A *lábásórák*, melyek egész szerkezete – az ingával és a súlyokkal együtt – üvegajtós szekrénykében kapott helyet, kevésbé terjedtek el a parasztság körében. Néhány szép darabjával azonban találkozhattunk, például Boldogon, Kiskörén.¹⁵² Az ébresztőórák a férfiak bányákban, ipari üzemekben való alkalmazásával szintén a XIX. század közepén jelentek meg a paraszti lakóházakban.

Asztalosok készítettek több olyan kisebb szekrényt, melyek különleges tárgyak, vallási jelképek, szobrok tárolására szolgáltak, és az elsődleges kultikus szerepükön túl a szekrénykével együtt töltötték be díszítő funkciójukat.

Katolikus vidéken a *diagonális* elrendezésnél a kultikus tér sarkába került, a szentek szobrai mellett itt kaptak helyet a házassági emlékek a menyasszonyi koszorú, a vőfély- és vőlegénybokréta. Boldogon is asztalostól rendelték azt a kis sarokszekrényt, melybe Mária vagy Piéta kegyszobor került.¹⁵³ Az üveges ajtajú szekrényt két oldalt esztergált féloszlopok,

---

¹⁴⁷ DIV.N.78.9.2.1-3.

¹⁴⁸ FÉL Edit- HOFER Tamás 1997.358

¹⁴⁹ GYT.2003.86-87-88.1

¹⁵⁰ DIV.N.69.1.2

¹⁵¹ DIV.N.66.327.1

¹⁵² KT.2003.23.1

¹⁵³ CSÁSZ Irén – GY GÖMÖRI Ilona 2000.567.

tetején esztergált kelyhek és ívesen fűrészelt torony díszíti. A torony középső részén faragott kereszt motívum.¹⁵⁴

A Mária-házakat általában különböző alapszínűre festették, Boldogon például fehérre, díszítő színeik pedig a világoskék és az arany voltak. Kedvelt volt a vizsgált területen a barna különböző árnyalataira festeni a szekrényeket.

A szekrényeket ügyesebb barkácsolók maguknak is elkészítették. A specialisták és asztalosok mellett, más famunkával foglalkozó mesterek is készítettek Mária-házakat. Így például a Nógrád megyei Nagylócon Laczkó István uradalmi bognár, aki munkáját két oldalt féloszlopokkal, tetején álló kereszt faragásával díszítette.¹⁵⁵

Gyakori, hogy az említett házassági emlékek számára külön üveges szekrényeket készítettek, melyet a kaszli felett helyeztek el, például Kiskörén, ahol a barnára festett üvegajtós szekrény tetejére szimmetrikus íves faragást készítettek

---

¹⁵⁴ BT.2002.

¹⁵⁵ LIMBACHER Gábor 2000.273-327.

VI. A BÚTOROK KÉSZÍTŐI

A bútorok egy részét a használók saját maguk készítették, bizonyos egyszerűbb darabokért úgy tartották, hogy nem illik pénzt adni. A falusi barkácsolók mellett Északkelet-Magyarország népi bútorai *specialisták*, *háziiparosok* és képzett *kézműves iparosok* munkái. A XX. század elejétől pedig megjelennek a paraszti háztartásokban a bútorgyárakban készített darabok.

A XIX. század végéig a bútorok készítése lassan tolódott a mesteremberek felé, de ez a különböző *műveltségi csoportoknál* eltérő időben és ütemben történt meg.

VI.1. Specialisták, háziiparosok

A palóc falvakban mindvégig jelentősebb szerepe maradt a házilag készített bútornak és a helyi készítőknél, mint *Galgamentén* vagy a *Poroszlói Tiszatájon*. Parádon a XIX. század végén – a szekrényeken kívül – még alig akadt olyan darab, melyet ne maguk állítottak volna elő.¹⁵⁶

Ugyanakkor több faluban is ismerjük néhány specialista, háziiparos nevét, akik bútorait szívesen használták a településen. Balogh István bélapátfalvi mészégető munkái közül egy ácsolt szekrényt és egy asztalt¹⁵⁷ is őriznek a gyűjtemények. Mindkét darabon látszik a gyakorlottság. Az ácsmunkához kiválóan értő mészégető végezte a díszítést, faragást is. A helyiek nemcsak bútorokat, hanem például guzsalyt is rendeltek az ügyes specialistától.¹⁵⁸

A szomszédos Mikófalváról a palóc bútorok kiemelkedő darabjait ismerjük, ilyenek a Címer Pál helybeli molnár vagy Kovács Bano Gusztáv által 1880-ban készített faragott, támlás székek. A korábban már tárgyalt áttört faragású ülőbútorok a megye népművészetének jeles darabjai. Sajnos, egyiküktől sem maradtak fenn további példányok.

Sokkal átfogóbban ismerjük Göboly József tevékenységét, munkái nagy számban maradtak fenn az egri múzeum gyűjteményében. A 19. század közepén élt, falusi kovácmester volt, aki a vas mellett (oromdíszek) fából különböző használati tárgyakat is alkotott (fakupa, méhköpu, citera, csobolyó, lapát stb.).

---

¹⁵⁶ ISTVÁNNFFY Gyula 1911.13

¹⁵⁷ DIV.N.61.140.1-3

¹⁵⁸ DIV.N.54.11.1

Ezeket túl, a lakásbelső szinte valamennyi bútordarabját készítette ácsolt faragott technikával. Díszítései nem utánzatok, az ácsolt ládákon látható négyzetes, rácsos, vonalas, díszítés a körzővel húzott íveket mellőzi, így nem vonható párhuzam a gömőri szekrények ábrázolásaival. Nemcsak a mintáknál alkalmazta saját terveit, olyan bútort is alkotott – a lábon álló, tálas szekrényt – mely formabontó, nem hozható kapcsolatba a környéken ekkor használt tárolóbútorokkal, és sok tekintetben a jóval később, gyári darabként elterjedt *kredenc* szerkesztési módjára emlékeztet. Alkotott széket, barokkosan ívelt támlával és karos lócát mívesen faragott háttámlával.

A palóc vidék népi bútorait jelentősebb mértékben adták a specialisták, mint más területen. Mikófalváról több faragó specialista nevét ismerjük, elsősorban a múzeumokban őrzött tárgyaik alapján. A már említett Göböl József mellett Kovács Nénő Balázs és Kovács Nagy György táblás széket tálas fogast, lócát, Kovács banó Gusztáv és Boros Illés az említetteken túl karoslócát és asztalt is faragtak.

A legtöbb mesterhez köthető munka azonban a Karancs-vidékéről származik, de ismertek ilyen darabok többek között az Ipoly mentéről, Rimaszombat környékéről és Dél-Gömörből Harmac környékéről is.¹⁵⁹ Az 1880-as évektől mind több évszamos faragott bútort ismerünk. Ennek a XIX. század végi időszaknak a pilinyi Bertók János mellett Csábrádi József¹⁶⁰ volt a másik stílusreformáló egyénisége. A bútorkészítés az északi részen találkozott a pásztorművészettel, ami viszonylag egységes faragott bútorstílus kialakulását eredményezte, melynek áttört motívumai az ágy kivételével szinte valamennyi darabon előfordultak.

A faragás és a bútor gyakran nem egy kéz munkája volt, az áttört, faragott táblákat utólag építették be a bútorokba. Mivel a bútor díszét ez a faragás adta asztalos nevét sokszor nem is ismerjük, míg a faragott táblák készítőit igen. A XX. század elején bontakozott ki Lőrinc Pál¹⁶¹ karancskeszi juhász és Gyurkó Pál uradalmi kanász munkássága. Gyurkó munkáit „GYP” monogrammal és a készítés évszámával is ellátta, ezért tárgyai ma is jól azonosíthatók a múzeumi gyűjteményekben.

A pásztorok azonban nem kizárólagosan a bútorokba kerülő táblákat faragták, hanem a használati eszközök széles skáláját. Ezek közül jó néhány vált a paraszti lakáskultúra kiemelkedő darabjává. Művészien faragott kanál-, gyufa-, fűszer- és sőtartók, türelemüvegek kerültek a lakóházba, de Gyurkó Pál például áttört faliképet is faragott¹⁶². A kisebb tárgyak révén azoknak a pásztorfaragóknak a munkája is megjelent a lakáskultúrában, akik nem készítettek bútorokhoz faragásokat. Az kiemelkedő alkotók közül Berze Jani juhászról például

---

¹⁵⁹ CS. SCHWALM Edit 1994. 39.

¹⁶⁰ NM.71.56.3, NM.56.44.6, NM 80162, NM 80158

¹⁶¹ NM.56.41.14-20

¹⁶² PM.67.10.3

nem ismert, hogy bútorokhoz faragott volna táblákat, de domború faragással készült képeretei kiemelkedő darabjai a palóc népművészetnek.¹⁶³

VI.2. Kézműves-iparosok a népi bútorok készítésében

A falusi specialisták, háziiparosok mellett kézműves-iparosok is dolgoztak a falvakban. Azokról a központokról, ahol több mester dolgozott – és ezzel sajátos stílust teremtett – a továbbiakban még szó lesz. Így ebben a fejezetben elsősorban a központoktól távolabb tevékenykedő asztalosokról, illetve azokról a kézműves iparosokról kívánok szólni, akik valamilyen módon kapcsolódtak a bútorkészítéshez.

Az asztalostechika már az ókorban is ismert volt. A magyarság körében azonban sokáig ismeretlen. A koraközépkori Európában is kevésbé elterjedt, jórészt feledésbe merült. Az eljárás rohamos térhódítását a fűrészmalom 1322-ben Augsburgban történt feltalálása indította el. Ez ugyanis megnövelte a termelékenységet. Az asztalosság ekkor vált el az ácsmesterségtől. A mesterség igen gyorsan gyökeret vert Magyarországon, melyet bizonyít, hogy amikor a pápai udvar 1367-ben V. Orbán alatt visszatért Avignonból Rómába a palota berendezésén három magyar asztalos is dolgozott.¹⁶⁴

A magyar királyi udvarban a XIV. század végén XV. század elején terjedt el az asztalosbútor, melyet a kutatók Zsigmond király párizsi tartózkodásával hoznak összefüggésbe, ezt követően ugyanis külföldről asztalosok érkeztek az országba.¹⁶⁵ Az asztalosbútor terjedése hazánkban a templomokon¹⁶⁶, kolostorokon keresztül vezetett a nemesi, polgári, majd paraszti otthonokba.

Legszebb és legkorábbi – máig fennmaradt – példákat a felvidéki templomok bútorzata szolgáltatja. Nem véletlen, hogy az első asztaloscéhek a vizsgált terület északi határán a Szepesség városaiban jöttek létre. A tanult mesterek érdekeik, elsődlegesen a piacaik védelmére tömörültek céhekbe, melyek szigorú szabályok szerint szerveződtek. Ezeket a működési szabályokat fektették le a céhlevelekben, privilégiumokban.

A Szepességből a legkorábbi céhlevél a lőcsei asztalosoké, mely 38 pontban, artikulusban rögzíti a szervezet működését 1600-ban, német nyelven íródott.¹⁶⁷ Sok

---

¹⁶³ DIV.N.78.57.1, DIV.N.54.46.1

¹⁶⁴ János, Mihály és András asztalosmesterek munkáját a pápa naponta fél aranyforinttal jutalmazta, ami igen nagy összegnek számított. SZULOVSKY János 2005. 114.

¹⁶⁵ SZABOLCSI Hedvig 1954. 14-15.

¹⁶⁶ Bártfa templom könyvtárszekrénye – 1487, Gölnicbánya, Lőcse, Szepesolaszi, Szepesdaróc stallumai, stb.

¹⁶⁷ ELTE K kéziratár. Privilégia et articuli ceharum IV/1. „Wir Urban Eull Richter, Sebastian Kramer, Friedrich Pobst ... Rathsgeschworne der k.f. Stadt Leutsch... Erschienen und geben zur Leutsch. 1600”

hasonlóságot mutat a néhány évvel később – 1606-ban – Késmárkon kiadott privilégiummal.

Mindkét iratot a szabad királyi város Lőcse illetve Késmárk¹⁶⁸ városi tanácsa bocsátotta ki a város asztalosai számára. A iratok bevezető részében név szerint is megemlítik a testületek tagjait: első helyen a bíró, majd a városi esküdtek felsorolása következik. Mindkét városban működtek már asztalosok a szabályzatok kibocsátását megelőzően is. A Lőcsei asztalos céh tagjait 1605-ben városuk védelmében – Bocskai hajdúinak támadásától tartva – Taubrich Bernát kapitány vezénylete alatt a városkapuk védelmére osztották, emellett a kádárokkal közösen a Putschen-bástya védelme volt a feladatuk.¹⁶⁹

Ez a forrás is azt bizonyítja, hogy néhány évvel a céhalapítást követően erős szervezettel rendelkeztek. Mivel a tagok 1600 előtt is Lőcsén éltek a privilégium csak szervezetükben erősítette meg őket. Így a jóval régebbre nyúló asztalosipar keletkezésével kapcsolatban nem adhat egyértelmű támpontot. Lőcse nemcsak céheinek adományozhatott privilégiumot, gazdasági szerepe miatt, a városi elöljáróság szava a vármegyében is nagy súllyal esett latba. 1610-ben például a limitációkkal kapcsolatban a következőt jegyezte fel a krónikaíró: „Ebben az évben Lőcse engedélyével a nemesi vármegye hivatalosan is megállapította az iparcikkek és termények piaci árát,... Lőcse betartotta, de a nemesek és a 13 város, bár megszavazta, csupán néhány hétig tartotta be, mert nem vált hasznára.”

A lőcsei asztalosok – az egyházi megrendelések mellett – elsősorban a polgárok és a nemesség részére készítettek bútorokat. Munkájuk minőségét és elismertségét jelzi, hogy 1622. január 26.-án a városban járt Bethlen Gábor feleségének Károlyi Zsuzsannának egy pohárszéket adományoztak.¹⁷⁰

A tehetősebbek bútorigényének kielégítésére a szepességi városokból és Kassáról nemcsak Északkelet-Magyarországra hanem ettől nagyobb területre is szállítottak. Ez különösen igaz volt a XVI-XVII. századig, hiszen az Északi-középhegység térségében – az ettől délebbre fekvő területekről nem is beszélve – alig találkozunk működő asztalosmesterek említésével. Várak, kastélyok berendezéséhez is az említett térségből rendelik meg a bútorokat, mint azt a diósgyőri vár esetén is tapasztalhattuk.¹⁷¹ A Szepesség városainak – így az említett Lőcse és Késmárk – asztalosai elsősorban megrendelésre dolgoztak.

A paraszti bútorzatra gyakorolt hatásukat nem közvetlenül, hanem közvetve követhetjük nyomon. A vizsgált terület délebbre fekvő asztalos centrumainak a kialakulása

¹⁶⁸ ELTE K kéziratár. Privilégia et articuli ceharum IV/2. „Wir Barthel Guttsmittel Richter is Kaysmarek und Rathsgeschworne Paul Altmann, Balthasar Wisner, Hans Erasmi, Stephan Feüchter...im Jahr 1606”

¹⁶⁹ HAIN Gáspár 1988. 133. A krónika szerzője, összeállítója 1632-1687 között élt. 1684-ig követte Lőcse történetét. A krónika azonban döntően a német ajkú polgárság története, hiszen városi polgár is csak német lehetett ebben az időszakban Lőcsén. Nem véletlen tehát, hogy a asztalosok között is német nevéket találhattunk.

¹⁷⁰ HAIN. Gáspár im. 144, 155.

¹⁷¹ MOL. DL. 25709.sz. Kemény L, 1891.44. Közli: VERES László 2005. 87

során, sok asztalos vándorolt, tanult a Szepességben. A kapcsolat a későbbi századokban is megmaradt. A megerősödő egri, gyöngyösi, rimaszombati, miskolci asztaloscéhek mestereinél a XVIII-XIX. században több alkalommal is dolgoztak vándorló lőcsei¹⁷² vagy más szepességi városból érkezett legények.

A XVI-XVII. században a céhek az említett szepesi városok mellett Sáros Vármegyében¹⁷³ és délebbre Kassán, Sátoraljaújhelyen, és Rozsnyón¹⁷⁴ is megalakultak. A területen ettől délebbre a Török Birodalom és a határvidéken gyakori dúlások, háborúskodások akadályozták a céhek kialakulását és zavartalan fejlődését. Ezzel magyarázható, hogy a Dél-Gömör, Nógrád, Heves, Borsod, Abaúj, Zemplén Vármegyékben a XVIII. század az asztaloscéhek létrejöttének időszaka, mely a XIX. században is folytatódott.

**2. táblázat. Önálló és vegyes asztaloscéhek alapítása a XVIII-XIX. században
Északkelet –Magyarországon**

Vármegye	A céh székhelye, az alapítás éve
Abaúj	Mecenzéf – 1724, Szepsi – 1784,
Borsod	Miskolc – 1799,
Gömör	Rimaszombat – 1761, Jolsva –1798, Csetnek – 1801, Dobsina – 1801, Tiszolc – 1828
Heves és Külső-Szolnok	Eger – 1732, Gyöngyös – 1771, Tiszafüred – 1841,
Nógrád	Balassagyarmat – 1826,
Zemplén	Sárospatak – 1771, Sátoraljaújhely – 1842, Tokaj – 1852,

A céhek megszűnéséig, a tanult asztalosok törekedtek arra, hogy a céhbe bejussanak, ez biztosította ugyanis – igaz a termelés korlátozásával – az áruk piacra jutását. Bármennyire korlátozták azonban a céhes mesterek működését, egy határon túl a piac szabályozó erejének mégis érvényesülnie kellett.

¹⁷² 1838-ban, 1852-ben „Erogatio Kis Könyve az Becsületes Asztalos Céhnek az 1823 dik esztendő 8 dik Januariustól fogvást kezdődik.” HOM. HTD. 76.10.3. Közli: VERES László 2005. 95.

¹⁷³ Bártfán 1569-ben, Kisszebenben 1574-ben.

¹⁷⁴ SZÁDECZKY Lajos 1913. 174., VERES László 2006. 51. A két szerző 1459-re datálja Kassán az első olyan vegyes céh létrejöttét, melyben az asztalosok is helyet kaptak. A Magyar Országos Levéltárban az Asztalos és Üveges céh 1641-ben Kassa városa által kiadott privilégiuma található, melyet az uralkodó újított meg 1821-ben. Rozsnyó 1630-ban önálló, Sátoraljaújhelyen 1686-ban vegyes asztaloscéh alakult.

A céh székhelye – egy-egy nagyobb lakosságsszámmal bíró Északkelet-magyarországi város – csak meghatározott számú asztalos megélhetését tudta biztosítani. A mesterek egy része így a város vonzáskörzetének – közelebbi-távolabbi környékének – ellátására szakosodott. Ezek a mesterek sokszor nem is maradtak a céh székhelyén, hanem a megélhetést biztosító lakosság közelébe költöztek.

Ugyanakkor a folyamat fordítva is lejátszódott. A kisebb mezővárosokban, falvakban dolgozó mesterek nem voltak abban a helyzetben, hogy önálló céhlevelet váltsanak, ezért más városi vagy egyéb céhszervezettől kölcsönözte azt.¹⁷⁵ Ennek legszemléletesebb példája a vizsgált területen a miskolci asztaloscéh, melynek 15 településen működtek landmajszterei.¹⁷⁶

A XVIII. század elejétől folyamatosan napirenden voltak a céhszervezetek elleni támadások a nemesség illetve a vármegyék részéről. 1724-ben kezdte meg a munkáját a Helytartótanács, mely a kormányzat – előbb említett¹⁷⁷ – alsóbb rendi jellegű hatóságait igyekezett ellenőrizni, működésüket egységesebbé tenni.

A céhek tekintetében ezek működését igyekeztek megreformálni, melynek egyik eszköze volt a céhszabályzatok, privilégiumok áttekintése, felülvizsgálata. Az újonnan kiadott privilégiumoknál ezt már érvényesítették és bekérették azokat a szabályzatokat is, amelyeknek nem volt királyi megerősítése. A rendelet végrehajtása azonban igen lassan haladt, pedig a megerősítésre beérkezett privilégiumok nagyfokú eltérést mutattak. Ezért rendelték el 1761-ben valamennyi céhlevél Helytartótanácsához való beküldését és megújítását.¹⁷⁸ A változtatás két privilégiumon követték nyomon. A rimaszombati asztalosoké 1761-ben tehát az említett rendelet évében készült, a gyöngyösié pedig 1771-ben változtatások életbelépése után.

A rimaszombati asztalos céh privilégiumának¹⁷⁹ első négy artikulusa a céhgyűlések rendjével foglalkozik: „Minden Czéhbeli Mester Embernek szoros kötelessége Fél Esztendőnkent á Fő Czéh Mesternek Házában Fel gyűlni hogy óttan Minden illetlen és rendetlen dolgok melyek történtenek vólna kemény vizsgálás ala vetessenek...”

„Valamely kedvetlen Panasza méltó dolog vagy pedig egyikének a másakra való vádja adván elő magát, mindenik Fél külön, minden zűrzavarnak el kerülésére végig meg halgattassék, mind egyik Fél tsendesen meg halgattatván az Gyűlésbűl kimenjen, hogy a Czéh Gyűllése igazán és jól végezessen, az Ítélet véghez menván a Czéh Mester a vadoltakat behivatván és a végzést elejekbe terjesze, s a peresek egy másnak adótt parolájokkal meg békéltessenek.”

¹⁷⁵ SZULOVSKY János 2005. 212

¹⁷⁶ BODÓ Sándor 1975. 537-551.

¹⁷⁷ A vármegyék mellett a szabad királyi városok, bányavárosok, kerületek is ide értendők.

¹⁷⁸ SZULOVSKY János 2005. 223.

¹⁷⁹ ELTE K kézirattár. Privilegia et articuli cecharum IV/18

„Történvén valamely Peresnek a Czéhbeli Gyűlésnek tett végezésével való meg nem elégedése, szabad lészen a maga költségére másféle Nem interessatus Mester Embereket a dolognak meg itelésére gyűjteni, de amely dolgok mint egy a mesterséget illetik, semmiképen a Biró eleiben appellálni, vagyis vinni nem lészen szabad.”

„Ha az efféle Czéh Gyűlésekben valamelly bortól vagy egyéb italtól megrészegetett Ember, kire az ilyen Mesterséget illető Törvényes dolgok nem bizattathatnak találtatnék, és akinek larmája miatt a Rendeléseknek tsendes folyamatja meg haboríttatnék az illy garázda Embert nem tsendesíthetvén á Gyűlésből ki igazíttassék”

Érdemes megjegyezni, hogy a fennmaradt rimaszombati asztalos privilégium az államigazgatás által nem ellenjegyzett példány. Éppen ez lehet az oka, hogy nem követi azokat a szerkesztési mintákat, melyeket az 1761 után – Mária Terézia uralkodásának idején kiadott – céhleveleknél oly gyakoriak.

Az 1771-ben kiadott gyöngyösi és a 1777-ben kiadott 16 szepesi város¹⁸⁰ asztalos privilégiumai a céhgyűlés működésével csak az iratok második részében foglalkoznak. A gyöngyösi asztalosoké például csak a kilencedik artikulusban, ugyanakkor az első artikulus a céhzászló készítését és az ehhez kapcsolódó vallási és erkölcsi útmutatásokat rögzíti¹⁸¹:

„a Czéhnek közönséges költségével egy illendő zászlót (hogy ha még nem volna) magoknak csinaltatni és azt a Parochialis Templomban tartani, s az alatt az Úr Napi és annak Octaviáján tartandó Processióknak alkalmatosságával minyájan a Mesteremberek, Legényeik és Inassaik akár mely Hitben leendnek tisztességessen megjelenni magokat böcsületessen és ájtatossan viselni köteleztetnek...”

A céhek vallásos jellege és tevékenysége a XVIII. században megerősödött. Ez különösen igaz volt a katolikus vallásúak esetén, és ahogy a fenti példa is mutatja, ezt az állami hatóságok is igyekeztek erősíteni azzal, hogy a céhek vallásos tevékenységét az újonnan kiadott privilégiumokba is igyekeztek belefoglalni. A fent idézett gyöngyösi iraton egyébként Comes Franciscus Eszterházy és Josephus Jablanczy szignója mellett az uralkodó Mária Terézia aláírását is megtaláljuk.

Az asztaloscéhek vallásos tevékenységének a privilégiumok mellett is számos példáját találjuk a céhes iratokban. Így az egri asztalos, lakatos, üveges, esztergályos és puskaműves céh mestereinek névsorát¹⁸² tartalmazó könyvben is találunk vallásos emléklapokat, ahol a céhzászló alatt gyűltek össze az iratot aláíró, adományozó mesterek:

---

¹⁸⁰ ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli cecharum IV/32. 1777.

¹⁸¹ ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli cecharum IV/25. 1771.

¹⁸² HML IX.6. 1/b

„Deo Optimo Maximo
Ájtatos és Örök Emlékezet

Mellyet MDCCCXX Esztben 28 Majusban készitetett az Egri Érseki Várossaban lévő Asztalos, Lakatos, Puskás és Üveges Tzéh Tagjai jó szándékokból alább írtak ajánlván magokat az ISTEN Dicsőségére készült Zászló alatt Vitézkedvén ezek úgy mint:...”

Az ünnepi alkalom a céh zászló elkészülte volt, az idézett iratban pedig rögzítették, hogy melyik mester hány forinttal járult hozzá a költségekhez. Az 1820-as évszámot viselő egri asztalos céhzászló ma is megtalálható a Dobó István Vármúzeum gyűjteményében.¹⁸³

A privilégiumok nagyobb részt természetesen nem a vallásos tevékenységről, hanem a működés szabályairól szólnak. A rimaszombati asztalosoknál azonban egyáltalán nem találunk a vallásos tevékenységre történő utalást. További vizsgálatokat igényel, hogy a Helytartótanácsához megküldött privilégium elfogadásra, hitelesítésre került-e ebben a formában vagy még jobban igazították korszakban előírt formákhoz.

A XVIII. században a Helytartótanács a céhekbe való bejutás szabályainak, taksáinak az egységesítésével is foglalkozott. Ezeket a rimaszombati asztalos céh a következőkben írta elő: „Egy Mester Legény is aki három Esztendőt Vándorlásban nem töltöttek, Czéhbeli Mesterembernek bénom vétethetik különben nagy rendetlenségek származhatnak.”

„Annak aki a Czéhben bé vetettetik Szükséges, hogy Remekben vala mely közönségesebb munkát az az egy négy felé nyiló ablak rámát béléssel együtt avagy egy kerettes párkányozatú ajtót tsináljon úgy mint azonnal hogy mint az ajtó mind pedig az ablak ráma jól vágásában vagyis szegésében aljon Az alatt, midőn ezen remek körül foglalatoskodik a NCzéhűl két Mester Emberek rendeltessenek, kik a munkát gyakorta megtekintsék, hogy vallyon a Remeken valaki más nem dolgozike?”

„Minekutana a ki szabott Remek tökéletességre vitetik a Czéhűl annak meg vizsgalására hat ahoz értő Mester Emberek rendeltessenek, mindaz által a Czéhben beállitandónak ez által semmi költség ne okoztassák, tartozik ugyan a Czéhbe bé alló a Czéhnek 12 / tizenkét forintokat betennie a Mester Embereknek a be avatásnak meg erősítésére egykis ebeddel vagy is votsorával szolgálni. Emellett ha a Remekben valami hiba találatott, az első hibaért 15 kraj. másodikért 30 kraj. harmadikért egy Rft tartozik fizetni. Ez alkalmatossággal a Czéhben bé vétetett előtt az Artikulusokat elkelletik olvasni, hogy magát és dolgait azok szerint rendelhesse, és mint egy Czéhbeli Mester Emberhez illik magát úgy viselhesse.”

---

¹⁸³ DIV.T. 81.30.1-2.

„Egy Czehben bé vétetett ifjú Mester Embernek három Esztendeig semmi szavaik nintsen a Gyűlésben, Detartozik regibb Mesterembereknek tselekedetére rea vigyázni és az Artikulusoknak tartását, és értelmét megtanúlni és észbevenni.”

„Midőn valami Ifjú Inasnak akar bé állani szükséges arra vigyazni, hogy Tisztességes és Emberséges szüléktől származotte? Az idegeneknek az születés, vagyis kereszt levele elől kerestetvén, a Czéh Ladájában tartassék, három Esztendők előtt egy inas is Fel ne Szabadittassék midőn Inasnak bevétettetik 2 / két Rforintot 30xrt midőn fel szabadittatik ugyan tartozik a czéhnek betenni mind össze öt Rforintot.”

A Helytartótanács fent említett szabályai a céhekbe történő bejutás irreálisan magas követelményeit korlátozták, a belépő mesterek taksáját például 30 forintban.¹⁸⁴ Ehhez képest a Rimaszombaton szabott 12 forintos taksá elfogadható volt, igaz ezen túl a mesterek megvendégelésének költsége is jelentkezett. Gyöngyösön a taksát magasabban 15 forintban határozták meg, de a vendégül látást szigorúan megtiltották:

„ ...Továbbá minden vendégeskedések és idogálások megtiltatnak nem is lészen szabad ezen Czéhnek az olyan új Mestereket vagy ebéd vagy ital adással akár melly szín és fogás alatt terhelni.”

Nem volt ez alacsony összeg, de munkával elő lehetett teremteni. A mészárosok például 13 forintért adhatták 1777-ben rimaszombaton a „legnagyobb hízott ökörbőrnek párját választva.” vagy a szűcsök 10 forintért egy nagy mentét adtak „fekete szép bárány bőrrel”. Ugyanakkor a mindennapi használati tárgyak körébe tartozó rimaszombati cserépedények közül az egyiccsés máztalan korsó egy, míg mázas változatban öt dénárba került, de „egy öreg mázos tál” is mindössze 25 dénár volt.¹⁸⁵ A Helytartótanács előírása szerint olyan remek készítését kellett előírni, hogy azt könnyen lehessen értékesíteni. A rimaszombati céhremekként előírt keretes ajtó, illetve a négyszárnyú ablak a korszakban valószínűleg a legkönnyebben eladható asztalos terméknek számítottak. Az áruk is közel megegyezett:

„Egy Ablak Ráma vörös Fenyőből 4 Szárnyával hat lábnyom magasságú	2,75Ft
Hasonló Ablak Ráma ött lábnyom magasságú	2,50Ft
Egy Ajtó hat láb nyom magasságú és négy szélességű...	2,50Ft” ¹⁸⁶

Az egységesítési törekvések és szabályozások ellenére a remeklésnél még a XIX. századból is találhatunk adatokat arra, hogy különleges darabok elkészítésére kapnak a legények engedélyt, illetve megbízást.

¹⁸⁴ SZULOVSZKY János im. 223.

¹⁸⁵ Pelsőc 1777. BAZmL IV.A.501/b.Mat.XVI. Fs. I.190

¹⁸⁶ NML.IV.1/1 Acta Cehalia/Árszabások 1742

Ezek közül is kiemelhető az egri bazilikát ábrázoló asztalosremek.¹⁸⁷ A templom maketten lévő felirat a következő:

„Joó János Mátyás első tanítója a Rajzolásnak Egerben, Szögedi születésű – igazgatása alatt Oberfrank asztalos mesternél Nagykárolyi születésű készítette: Gógh János asztalos legény ki Békés Vármegyében Gyulán született. Elkészült a minta 16-ik február 1832 esztendőben.”

A munka érdekessége, hogy amikor készült, az egri bazilika építése még épphogy elkezdődött. Így az asztalos elsősorban az idézetben említett Joó János rajzaira támaszkodhatott, aki az érsek megbízásából, propaganda célból készített rajzokat az épülő hatalmas székesegyházról, melyet csak 1837-ben szenteltek fel.¹⁸⁸ Oberfrank Antal 1799. október 10.-én került be az egri vegyes asztalos céh mestereinek sorába.¹⁸⁹ Amikor a remek a műhelyében készül már ő Egerben az egyik legismertebb és legelismertebb mester. Elsősorban a gazdálkodást, ezen belül a szőlőfeldolgozást segítő újításai, találmányai miatt.

Az említett makettet készítő Gógh János azonban az iratok tanúsága szerint nem lett Egerben a céh tagja. Azt nehéz elképzelni, hogy egy ilyen színvonalú, ma is csodálatra méltó remekelés után ne vették volna be az egri mesterek közé. Az egri vegyes asztalos céhben a mesterré váltak jegyzékébe 1850. szeptember 11.-én jegyezték be a mesterek közé Roth Józsefet, aki „Szögeden remekelt és be véődött fél taxa melet” Az Egerben remeklő asztalosok közül is bizonyára voltak, akik az ország más tájain, városaiban telepedtek le, ez igaz lehetett a Gyulán született Gógh Jánosra is. A privilégiumok azonban nem szabályozták ezt a kérdést, így az erre vonatkozó források Egerben még további vizsgálatot igényelnek.

A miskolci asztalosok céhlevelében a 21. cikk foglalkozik ezzel a kérdéssel, mely szerint:

„A ki a Remeket valamely helyen már megtette, és itten privilégiált Czéhnél valóságos Mesternek bé-véttetett, annakutánna pedig a helybéli Elöljáróságnak, vagy á Királyi Hely-tartó Tanács engedelmé mellett másutt le-telepedni kíván, az nem tartozik többé újonnan remekelni, elég, ha azon előadását az illető Czéhnek hiteles tanúlevelével megbizonyítja.”¹⁹⁰

A fenti cikkely alapján a remeklő legényt abba az asztalos céhbe kell felvenni – jelen esetben a miskolciba – , amely településen a remeklést végezte, céhes mesterként azután már költözhetett más településre és kérhette felvételét az ottani céhbe.

---

¹⁸⁷ DIV.T.81.23.1-5.

¹⁸⁸ Közli: CSIFFÁRY Gergely 1982.82-83.

¹⁸⁹ HML IX.6.1/b

¹⁹⁰ HOM HTD 76.10.6 A Miskolci Asztalos céh privilégiuma

A kisebb településeken azonban sok olyan asztalos dolgozott, akik sohasem váltak a céhek tagjaivá. Mindegyik privilégiumban található utalást a céheken kívül dolgozó asztalosokra, így például a rimaszombati privilégium tizedik artikulusában:

„...Egy Czéhben bé nem vétetett Kontár Mester ember is a mi Rimaszombati Városunkban megne szenvedtessék, hogy minden Mester ember maga mesterségét csendesen űzhetvén egy mással békességesen éljenek.”

A gyöngyösi asztalosok szabályzata is tiltja a kontárok tevékenységét és árujuk behozását, értékesítését a város területén. Ez alól azonban már vannak kivételek, az országos vásárokon bárki árulhat, kalmárkodhat. Jelentős engedményt tesz a nemeseknek azzal, hogy ők szabadon hozhatnak be és foglalkoztathatnak a „maguk szükségletére” dolgozó asztalost.

Északkelet-Magyarországon a nemesek alkalmazásában lévő asztalosok nagyon gyakran a falvak mellett uradalmakban dolgoztak. Sajnos ezeknek a kézműveseknek a munkájáról tudunk a legkevesebbet. Azok a gyűjteményekben fennmaradt bútorok, melyeket kisebb településeken, falvakban dolgozott asztalosokhoz tudunk kötni, kisebb részt a XIX. század végén, nagyobb részt a XX. század elején készültek, tehát a céhek megszűnését követően. Ezek az asztalosok nem feltétlenül igazodtak a nagyobb készítőközpontok stílusirányzataihoz. Elsősorban a bútorok színvilágában egészen egyedi vonásokat is felfedezhetünk, melyek általában nem is jutottak túl az adott falu határán. Egerszalókon például Hangácsi József készített remekbe szabott darabokat a paraszti háztartások számára. A környéken hajdanán kedvelt saroklócája egy fennmaradt példányát ismerjük¹⁹¹ mélykékre festve, áttört támlával, karfával, gazdag virágozással.

A falvakban működő asztalosok csak szűkebb körzetből, gyakran csak az adott településről kaptak megrendelést, munkájuk ezért elsősorban az itt élők igényeihez igazodott. Jó példa erre Dudás János és Kiss József festőasztalosok tevékenysége, akik a főleg a boldogi tisztaszobákat látták el festett bútorokkal, nyoszolyákkal a XIX-XX. század fordulóján.¹⁹²

A vizsgált céhprivilégiumok még számos más kérdésben, így szociális, erkölcsi vagy a családtagok felvételét érintő ügyekben stb. is szabályozták az asztalosok tevékenységét. A fent vizsgált artikulusok is jól mutatják azt a szándékot a Helytartótanács részéről, melynek fő célja a céhek megreformálása volt.

A XVIII. századi Európában sokak által támadott és elavultnak ítélt céheket Magyarországon a kormányzat elsősorban működésükben kívánta átalakítani az új típusú privilégiumok kiadásával is. Nem is lehetett ez másként, hiszen az árutermelés jórészt a céheken nyugodott, melynek fejlettsége jelentősen elmaradt a birodalom nyugati

---

¹⁹¹ DIV.N.55.32.1-2.

¹⁹² DIV.N.82.32.153

tartományaitól. A kézműves iparosok által előállított bútorok iránti igény a vizsgált időszakból, a XVIII. század második felétől fokozatosan nőtt a szélesebb néprétegek, így a parasztság körében is. A folyamat csúcspontja a XIX. század második fele volt, amikor a céhes, majd ipartestületi keretek között dolgozó „virágozó asztalosok” a legtöbb megrendelést kapták.

A kézműves-iparosok közül az esztergályosok szerepét is fontos elemezni. Már a XVIII. század közepétől találkozhatunk az Északkelet-Magyarország területéről fennmaradt árszabásokban az esztergályosok bútorokhoz készített termékeivel. Nógrád Vármegye 1742-es kibocsátott szabályozásában a következőkkel:

- „- Két darabból álló kerék Asztal tíz személyre Esztergályban metszett 6. lábbal.
- Három darabból álló Asztal Esztergályos munkával csinált lábokkal.
- Egy nyoszolya Esztergályban faragott lábokkal és Firhangnak való Födélfákkal.
- Egy Bölcső Esztergályos munkával csinált lábokkal”¹⁹³

Ez utóbbi tételnél az esztergályos munka értékéről is képet kaphatunk. A bölcső esztergált lábakkal kettő, míg e nélkül 1 forintba került. Heves Külső-Szolnok Vármegye 1813-ban kiadott árszabásában az alábbi darabok szerepelnek:

- „- Egy közönséges Fedeles Ágyhoz való Lábak esztergályra Fedeleihez való gombokkal egygyütt
- Közönséges fedeletlen Ágyhoz való esztergályozott lábak gombokkal egygyütt
- Bölcsőhez való Lábak felül-is alól-is gombokkal”¹⁹⁴

A felsorolás is mutatja azt a termékkört, mellyel az esztergályosok a legnagyobb mértékben kapcsolódtak a bútorkészítéshez. Az ágyak, bölcsők, asztalok mellett a XIX. század közepétől egyre nagyobb számban találkozhatunk a menyasszonyi ládákat díszítő féloszlopokkal, és ez a díszítés a kaszlikon, komódokon is kedvelt maradt.

Az esztergályosok mellett a lakatosok tevékenysége kapcsolódott a leginkább a bútorkészítéshez. A ládákra, komódokra, tékára zárat, lakatokat, vasalatokat, díszlemezeket – a forrásokban szereplő szóhasználattal „pléheket” – készítettek.¹⁹⁵ Termékeik a XVII. századtól szerepelnek a vármegyei limitációkban.

A kézművesek közül a nyerges mesterek és az üvegesek bútorkészítésben betöltött szerepét is érdemes áttekinteni Északkelet-Magyarországon. A későbbiekben, a VIII. fejezetben ismertetett – Abaúj Vármegyére érvényes – 1696-os árszabásban szereplő „settel széknek a fája” azt az ülőbútort jelenti, melyet a nyerges mesterek vontak be bőrrel. A bőrrel

¹⁹³ NML IV. 1/1. Árszabások. 1742.

¹⁹⁴ HML IV-1/b-298.995

¹⁹⁵ A legkorábbi adat a XVII. századból a lakatosokkal kapcsolatban egy 1626-os limitációban található. BAZMLS IV.A.1001/b.98.275.

bevont székek paraszti használatáról nagyon kevés adattal rendelkezünk. Általánosan semmiképp sem terjedt el, már csak ára miatt sem. 1696-ban 1 forintot kértek a bútorok csak a „fájáért”, tehát az asztalos készítette szerkezetéért, ami még nem tartalmazta a bőrözés költségét. Eközben egy karszéket festve 36 festetlenül 24 dénárért lehetett kapni.¹⁹⁶

A XIX. században írt végrendeletekben már egyre többször fordulnak elő a bőrrel bevont bútorok, de ezek többsége is nemesi és polgári használatban. Tornaallyay József Tiszakesziben 1853-ban kelt végrendeletében „gazdasszonyom hűséges szolgálójára” Orosz Teréziára hagyott – több más bútor között – egy bőrös kanapét és hat bőrös karosszéket.¹⁹⁷

A XVIII század végétől azonban a már a területen is elkülönül a nyergesek tevékenységétől a bútorok borításával, bevonásával foglalkozó iparosok munkája. Egy 1812-ben Heves Külső-Szolnok megyére kiadott árszabásban például „szék borítóknak” nevezik az ezzel foglalkozókat.¹⁹⁸

Az üvegesek a népi lakáskultúra több tárgyának az elkészítéséhez járultak hozzá munkájukkal. A faliképek mellett a Mária-házak, Házassági-emlékek (menyasszonyi koszorú, jegykendő stb.) számára készített szekrénykéek ajtajának üvegezésén túl, a tárolóbútorok közül elsősorban a pohárszékek ajtajának üvegezését végezték.¹⁹⁹ Ezek a bútorok azonban Északkelet- Magyarországon csak viszonylag későn, a XIX. század második felében kezdtek elterjedni, és például a palócokhoz hagyományos formájában már nem is jutottak el a gyári bútor megjelenéséig.

VI.3. A bútorfestők

Ez a része a dolgozatnak az asztalosokról szóló fejezetben is helyet kaphatott volna. A népi bútorzat történetében a festett bútor jelentősége indokolja elsősorban az önálló egységként való tárgyalást, hiszen nem különálló tevékenységről van szó. A bútorpingálást, virágozást, tulipánozást legtöbbször maga az asztalos végezte és a népnyelv ezért a „*virágos asztalos*” névvel illette az ilyen munkához értő mestert.²⁰⁰

A festőasztalosok között a XVII-XVIII. században mégis végbement egyfajta szakosodás. Ezt azonban nem a bútorkészítés, hanem a templomok festett famennyezetének készítése eredményezte. A nagyobb feladatot jelentő templomi asztalosmunkát általában nem egy, hanem legalább két mester végezte. Erre utal a megyeszóci templom egyik táblájának

¹⁹⁶ BAZML IV.A.501/b.XVII.I.15

¹⁹⁷ BAZML. 655f.1.doboz

¹⁹⁸ HML IV-1/b.298.995

¹⁹⁹ H. CSUKÁS Györgyi 2003. 25.

²⁰⁰ K. CSILLÉRY Klára 1972. 58.

felirata²⁰¹, és ezt bizonyítja a szentsimoni templom táblaképe is. Ez utóbbi latin nyelvű szövege a készítőkről tájékoztat: „*E művet készítettük Isten dicsőségére mi Léway István és Comaromy István asztalosok 1650-ben okt 26.-án*”²⁰² A felirat melletti táblákon az egyik kézben szekerce, a másikban virág jelzi, hogy a mesterek egyike a famunkát, a másik pedig a festést készítette.

Az asztalos a famunka mellett tanulmányai, inasévei alatt a festés technikáját is kitanulhatta. A különböző földfestékek, már a XVII. századtól kezdte felváltani a kereskedőktől beszerezhető porfesték, a tempera. Ennek kötőanyagaként csont- vagy kazeinenyvet használtak. 1 liter vízhez 6dkg enyvet adtak, majd forráspontig hevítették. A forrást úgy kerülhették el, ha az enyves oldatot vízfürdőben melegítették.²⁰³ A forró vízben az enyv teljesen feloldódott. Ezt az enyves vizet keverték össze tálakban, tányérokban a megfelelő színű, és mennyiségű porfestékekkel.

Az elkészült festék, tetszés szerint hígítható volt vízzel, és száradás után is oldható volt vízben. Ez a tulajdonsága lehetővé tette, hogy az esetlegesen nem tetsző, vagy elrontott részeket kijavítsák. A kész mintázatot azonban víztaszítóvá, tartósabbá kellett tenni, ezért olajkencével vagy viaszos gyantával húzták át. A XIX. században kezdett tér hódítani a gyári előállítású festék,²⁰⁴ és több asztalos is a tempera helyett olajfestéket kezdett alkalmazni.²⁰⁵

A bútorok díszítésénél használt eszközök közül Bükkzsércről, illetve a szomszédos Cserépfaluból gyűjtöttek be 1936-ban több darabot. Ezek közt találhatóak a keményfából faragott két, illetve háromrészes festéktartók. Ez utóbbi mélyedéseiben kék, zöld, illetve piros festéknyom látszik.²⁰⁶

A bútorokra kerülő mintákat általában szabadkézzel festették, de az említett tárgyegyüttesben Bükkzsércről egy tulipán mintát, sablont is megvizsgálhattunk. A puhafából készült lombfűrészrel kivágott „*modula*” két tulipánt ábrázol, melyet a virágok rajzolásánál, illetve festésénél használtak mintául.²⁰⁷ Sátoraljaújhelyen a XIX-XX. század fordulóján fából és krumpliból készült sablont, *pecsétlőt* is használtak a bútorok díszítésénél. Polifka Erzsinek például négylevelű lóhere mintái voltak, Bacsó András pedig a kehely készítéséhez alkalmazott sablont.²⁰⁸

²⁰¹ SZABADFALVI József 1980.20.

²⁰² „HOC OPUS EDIFICATUM EST IN HONOREM DEI PER NOS MENSATORES STEPHANUM LÉVAY ET STEPHANUM COMAROMY IN ANNO 1650. DIE 26. OCTB” DOBOSY László 1992. 44.

²⁰³ SZŐNYI István 1976. 24.

²⁰⁴ K. CSILLÉRY Klára 1977. 397.

²⁰⁵ Az olajfesték felhasználásáról azonban már a XVIII. század közepéről is van adat Nógrád Vármegyéből. NML IV. 1/1. 1742. Árszabások.

²⁰⁶ HOM.N. 53. 1452. 12-13.

²⁰⁷ HOM.N. 53. 1464.2. Magassága 5cm, legnagyobb szélessége 4cm.

²⁰⁸ PETERCSÁK Tivadar 1988. 676.

A magyar népművészet és ezzel együtt a bútorfestők motívumkincse nagyon gazdag. Leggyakoribb a környezetükben megtalálható virágok, növények stilizált ábrázolása. Különösen kedvelt – szimbolikus jelentéstartalma miatt – a rózsza, a liliom és a tulipán. Ez utóbbit a XIX. században népi kultúránk legősibb rétegéhez tartozó virágnak vélték, mellyel ekkor valóban a népművészet minden területén találkozhattak a díszítőművészettől egészen a népdalokig. Az ősiségét az évszamos festett templomi mennyezetek – így a fent említett szentsimoni, 1650-ből – is erősítették. Hazánkhoz hasonlóan Európában több országban – így Franciaországban és Németországban is – nemzeti virág lett a XIX. században. Valójában a török terjeszkedéssel ékeznék meg az első természetett fajták Nyugat- és Közép- Európába a XVI. században. Egy német kutató szerint egy császári intéző hozta magával 1556-ban az első hagymákat Törökországból.²⁰⁹ Magyarországon először a főúri kertekben jelent meg a XVII. században, de a paraszti kertekben általánosan természetett virággá csak a XIX. században vált.

Az asztalosoknak csak egy része végezte maga a festést is. Ezek közé tartozott például Mezei András Hevesen, aki „művészi rózsákat meg tulipánokat festett ujjal meg gumiceruzával.” A festett bútorokat itt 1904/1905-ig készítették.²¹⁰

A bútorok festését, „pingálását” sok esetben – például a fazekasokhoz hasonlóan – az asztalos felesége végezte. Ezzel kapcsolatban több adat is fennmaradt a vizsgált területről. Egerben például az utolsó festett bútort készítő asztalosmester, Lajer József és a festést- virágozást végző felesége 1919-ben még dolgoztak.²¹¹

VI.4 Manufaktúrák, gyáripár

A XIX. század második felében a népművészet utolsó nagy „virágzásának” idején az iparban és ezen belül a faiparban is gyökeres változások kezdődtek. Ezek hatását majd a századfordulótól, de különösen az I. világháborút követően tapasztalhattuk a vizsgált terület népi lakáskultúrájában is. 1885-ban a Történelmi Magyarország területén – Horvátország nélkül – 550.482 fő iparos dolgozott. A faiparban illetve a bútór és dekoratív lakberendezés iparágban 32 különböző iparos tevékenységet tartottak nyilván²¹², ebből az alábbiak kapcsolódtak szorosabban a lakáskultúrához, illetve a bútorgyártáshoz:

---

²⁰⁹ „Die außerordentliche Beliebtheit der Tulpe resultiert nicht allein aus dem Siegeszug dieser Blume durch Europa, nachdem sie der kaiserliche Gerandte Busbecq 1556 aus der Türkei mitgebracht hatte und auch nicht aus ihrer Stellung als Spekulationsobjekt im 17. Jahrhundert im Holland wo man 1635 1330 Gulden für eine Zwiebel zahlte” RITZ M. Gisliind 1974. 196.

²¹⁰ ENA 30-67.

²¹¹ BAKÓ Ferenc 1958. 12.

²¹² JEKELFALUSSY József 1886. 66-67, 74-75.

3. táblázat. A bútoriparban foglalkoztatottak 1885-ben.

Ipari tevékenység	Önálló vállalkozó	Segéd- és munkásszemélyzet	Összesen
Asztalos	11.657	9117	20.774
Esztergályos	892	532	1424
Képfaragó	24	34	58
Székgyártó	54	71	125
Tömörem hajlított fabútorgyáros	15	2021	2036
Bútorgyáros	7	649	656
Kárpitos	432	676	1108
Képkeretgyáros	1	5	6
Tükörgyáros	1	3	4

Figyelemre méltó adalék a fenti táblázathoz az az adatsor, melyben a fentiek közül külön adták közre a „mozgató erőt alkalmazó iparvállalatokat”, tehát az olyan üzemeket, műhelyeket, ahol nem emberi erővel hajtott eszközöket, gépeket használtak:

4. táblázat. Gépeket használó bútorüzemek 1885-ben.

Ipari tevékenység	Önálló vállalkozó	Segéd- és munkásszemélyzet	Összesen
Asztalos	4	234	238
Székgyártó	1	4	5
Tömörem hajlított fabútorgyáros	15	2021	2036

Jól látható, hogy az első táblázatban bemutatott ipari tevékenységek közül csak háromnál alkalmaztak külső erővel meghajtott eszközöket. Különösen érdekes, hogy nem szerepelnek a második táblázatban az esztergályosok sem, pedig az általuk előállított termékek mind forgástestek, ahol a tárgyak folyamatos mozgatása, forgatása nélkülözhetetlen a megmunkálás során.²¹³

1885-ben a faiparban az alapanyag gyártás már teljes egészében külső *mozgató erő* felhasználásával folyt az országban. A Történelmi Magyarország területén ekkor 580 fűrészmalom működött, és valamennyi vagy víz-, vagy gőzenergiát használt. A táblázatok is jól mutatják, hogy a bútorgyártásban ekkor még csak a „*tömören hajlított fabútor*” gyártása folyt ipari méretekben.

A Thonet-fivérek első magyarországi gyára 1865-ben kezdte meg a termelést a felvidéki Nagyugrócon. A vállalat a XIX. század végére óriásira növekedett 1896-ban már 52 vállalat 60 gyárüzeme állít elő ülőbútort, melyhez 150.000 hektár bükkerdő rendszeres erdészeti kiaknázására volt szükség. Az Osztrák-Magyar Monarchiából – a belföldi piac ellátása mellett – 100.000 mázsa hajlított bútort exportáltak a világ minden részébe.²¹⁴ Az általuk kitalált új eljárás: a bükkfa gőzöléssel való hajlítása – elsősorban a székeknél – új divatot teremtett a nemesek és a polgárság körében, mely a századfordulót követően jutott el a terület módosabb paraszti rétegeihez.

A vizsgált területen belül Heves megyében még a megye iparán belül sem volt súlya bútorgyártásnak a XIX. század második felében, Egerben *Barna Manó* 1862-ben, *Braun Emánuel* 1875-ben hozta létre bútorgyárát. Az *Egri Asztalos Társulat* pedig 1877-ben jött létre, asztalos, kárpitos és esztergályos munkák készítésére.²¹⁵

Gyöngyösön *Makra Mátyás* bútorgyára működött. Miskolc környékén is több középüzem létesült ebben az időszakban. 1868-ban létesítettek hajlított bútorgyárat Alsóhámorban a *Zartil-testvérek*, mely a székek mellett más lakberendezési tárgyakat – így ládákat, fogasokat – is készített. Szőke Pál 1876-ban nyílt gépesített üzeme elsősorban épületasztalos termékekre szakosodott és csak kisebb részben állított elő bútorzatot.²¹⁶

A általában 23-30 munkást foglalkoztató bútorüzemeknek kezdetben még nem volt jelentősebb hatása a térség paraszti lakáskultúrájára. Az olcsó, uniformizált bútorok először a

---

²¹³ A statisztika szerint egyedül az illavai fegyintézetben alkalmaztak ekkor „mozgató erőt” az esztergályos munkáknál. JEKELFALUSSY im. 142.

²¹⁴ KAESZ Gyula 1962. 222.

²¹⁵ KRISTON Pál 1992. 62.

²¹⁶ VERES László 2003. 378.

városi lakosság körében váltak divatossá. Zemplén megyében, Sátoraljaújhelyen Blum Géza bútorgyára 1880-ban létesült.²¹⁷

A népi bútorok iránti kereslet az első világháború után nagymértékben megcsappant, melyhez a specialistáknak, mestereknek azonnal alkalmazkodnia kellett. Beszűntették tevékenységüket, vagy más termékek készítésére álltak át. A népi lakáskultúrában is megjelentek és egyre inkább terjednek az olcsóbb gyári bútorok.

Asztalosipari munkákkal 1910-ben 248 vállalkozó foglalkozott Heves megyében. A századfordulót két bútorgyártó üzem „élte túl”: Egerben Barna Manó, Gyöngyösön pedig Makra Géza gyára.²¹⁸ A változás a terület déli részén időben hamarabb lezajlott, míg a palócságnál tovább megőrizték a régi bútorokat, például a lakodalmi szokáskörhöz kapcsoltan. A ládák használata azonban ezt az időpontot jóval meghaladta, több példány egészen az 1970-es évekig kapott helyet az időközben jócskán megváltozott lakótérben.

---

²¹⁷ Asztalos és kárpitos munkákat vállalt. Még az I. világháború után is működött a Jusztus utca 33. szám alatt. CSORBA Csaba 2001. 41.

²¹⁸ KRISTON Pál im. 80.

VII. A BÚTORKÉSZÍTÉS KÖZPONTJAI

VII.1. Gömör

A népi lakáskultúrában Északkelet -Magyarország több településére kiterjedő hatást a nagyobb bútorkészítő központok gyakoroltak. A legtávolabb fekvők a hajdani Gömör Vármegyében *Babarét*, *Babaluska* és *Kiéte* voltak, ahonnan jelentős számban érkezett a területre ácsolt láda. Ezek mellett Gömör más települései – így *Rimaszaluzsány* – is bekapcsolódtak a szekrények, szuszékok előállításába, melyre hatalmas igény mutatkozott. Az említett településeken túl a *Rima-völgy* földrajzi fogalomként is gyakran szerepel az ácsolt bútorok származási helyeként.²¹⁹ Ugyanakkor emellett a *Murány*- és a *Felső-Balog-völgye* is szerepel a forrásokban.

A fában gazdag Gömör-Szepesi Érchegység folyóvölgyei a famunkák, így a faragott bútorok készítésének hagyományos központjai voltak. Kiegészítő tevékenységként azonban Gömör több településén foglalkoztak néhányan ácsolt bútorok készítésével, így *Lénártfalván*, *Sőregen*, *Óbáston*, *Hangonyban*, *Zabaron*, *Várgedén*, *Feleden*, *Balogfalván*, *Jolsván*, *Sajógömörben*, *Pálfalán*, *Balogpádáron*²²⁰

Gömör Vármegyében a vizsgált időszakban az iparos tevékenységek számtalan területe és formája volt a korabeli magyarországi viszonyokhoz képest fejlettebbnek mondható. A hajdani vármegye északi, hegyekkel övezett – területein a termőföld kisebb termésátlagokat adott, nehezebben volt művelhető. Ezzel is magyarázható, hogy az itt élők az iparos tevékenységben kerestek jobb megélhetési lehetőséget.

Ehhez igen kedvező feltételeket kínált a terület, hiszen nagyon sok nyersanyag, alapanyag található helyben. Nem véletlen tehát hogy a fémipar, a fazekasság és a faiparok is gyorsan túlnőttek a megye határain és egy egész országrészt láttak el különféle termékekkel a kolompoktól a „tót” fazekakon át az ácsolt ládáig. Ez a tevékenység a 19. század végére csökkent ugyan, de még mindig jelentékeny maradt.

Sajnos az Északkelet-Magyarországon gyűjtött ládák egykori tulajdonosai – az esetek többségében – már nem emlékeztek a bútorok pontos származására, a készítés helyeként, illetve készítőként „*Gömör megye, Felvidék, tót árusok, felvidéki tótok*” szerepel a legtöbb esetben a leltárkönyvekben. Egerben és Egerbocson is gyűjtöttek azonban az egri

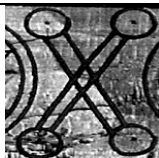
²¹⁹ 1726-ban 2 szekérszék *szekrény* érkezett az egri piacra a *Rimavölgyéből*. BERTA József 2001.82.

²²⁰ DÁM László – D. RÁCZ Magdolna 1986.124.

muzeológusok olyan példányokat, melyek Rimaszombaton, illetve Rimaszécsen készültek, ezt az egyiknél a rajta lévő felirat is igazolja.²²¹

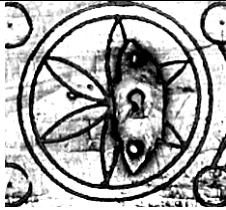
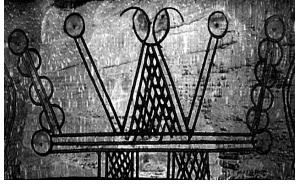
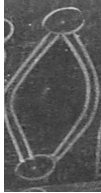
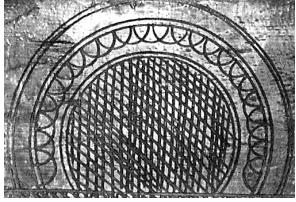
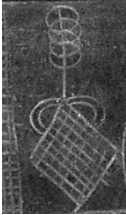
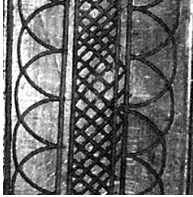
Olyan gömöri ácsolt szekrényt nem találtam a vizsgált korszakból, melynek készítőjét név szerint ismernénk és kevés olyan ácsolt láda van a szlovákiai múzeumokban is, mely településhez köthető, készítési helyét pontosan ismerjük. Az egyik ilyen kivétel a rimaszombati múzeumban őrzött Kietéről származó darab.²²² Az alábbiakban azt vizsgáltam meg ennek az ácsolt bútornak a példáján, hogy a gyűjteményekben őrzött Gömörből származó ácsolt ládákon, hol fordulnak elő a Kietén is használt motívumok.

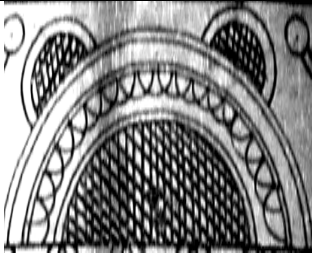

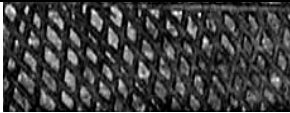
5. táblázat: A kietei és más gömöri ácsolt ládák motívumkincsének párhuzamai.

<i>Sor- szám</i>	<i>A Kietén készült ácsolt láda motívumai</i>	<i>A motívum helyzete a kietei ácsolt ládán</i>	<i>A motívum előfordulása más gömöri ácsolt ládákön</i>	<i>A motívum helyzete más gömöri ácsolt ládán</i>
1.		A szekrény elejének legfelső (1) deszkáján, 2 db.	SzT 2003.508.1 Szihalom, BM N 3825 Velkenye/ Vlkyňa	A szekrény tetején 2 db. A szekrény elejének 2. deszkáján 2.db
2.		A szekrény elejének legfelső (1) deszkáján, 2 db.	ENA-2943-86 Szilvásvárad	A szekrény elejének középső deszkáján cifrázott főmotívum

²²¹ DIV.N.76.13.160, 61.247.1

²²² GMM.E 1345.

3.		A szekrény elejének legfelső (1) deszkáján, a szabályos rozetta központi motívum.	DIVN 69.48.8. Felnémet, SZNM 1988.28.1	A szekrény felső deszkáján két oldalt, illetve az elejének 3. deszkáján
4.		A szekrény elejének középső (2.) deszkáján 1. db központi motívum.	Egyedi motívum, párhuzama nem akadt.	
5.		A szekrény elejének középső (2.) deszkáján, 2. db.	BM N 3798 Cserepes/ Hrnčarská Ves	A szekrény tetején három egymás mellett
6.		A szekrény elejének alsó (3.) deszkáján 1. db központi motívum.	ENA-2943-86 Szilvásvárad	A szekrény elejének alsó deszkáján 2 db.
7.		A szekrény elejének alsó (3.) deszkáján, 2. db		A fej és csípőre tett kéznek van párhuzama, a „testnek” nincs
8.		Az első lábakon szalagszerűen fut végig, a bal lábon sűrűbb ívekkel.	BM N-3824 Velkenye/ Vlkyňa	A szekrény elejének 3. deszkáján

9.		A szekrény tetején központi motívum. Az előlap 3. deszka motívumával részben megegyezik	BM N-3824. Velkenye/ Vlkyňa DIV N 80.8.4 Nagyréde	A szekrény elejének legalsó deszkáján 3db, illetve a legalsó deszkán 1 db.
10.		A szekrény tetején 2 db.		Csak a félkörívnek van párhuzama, az emberábrázolásnak nincs.
11.		A szekrény tetejének alsó peremén végigfutó sorminta	DIV N 69.48.8. Felnémet DIV N 80.8.4 Nagyréde,	A szekrény tetejének és az elejének legalsó deszkája alsó peremén végigfutó
12.		A rácsozást az első deszkák és a tető szélein, szalagszerűen alkalmazza a készítő. A fenti motívumoknál is használt eljárás.	Szinte mindegyik gömöri szekrényen megtalálható. Nem önálló motívum.	Deszkaszélek, lábak díszítésénél és számtalan más motívumnál elválasztó, kitöltő eszközként.

A táblázat jól mutatja, hogy – a sormintákat nem számítva – tízféle motívummal töltötte meg a készítő az ácsolt láda 1,3 négyzetméteres díszített felületét és a gömöri ácsolt ládák stílusának jellemzőit keresve az is érdekes lehet, hogy ebből a tíz motívumból öt duplán jelenik meg. Az említett kiétei szekrénynél ugyanis, mint a legtöbb ácsolt lánál, egy a középvonalában, képzeletben végighúzzható függőleges szimmetriatengelye van.

E képzeletbeli vonal mentén helyezkednek el a főmotívumok, melyek közül az elejének középső táblája különösen hangsúlyos. Ezekről a központi ábrázolásoktól balra és jobbra lévő motívumok deszkánként ismétlődnek. A gömöri szekrényeket vizsgálva elmondható, hogy a leggyakrabban előforduló alapmotívumok száma mindössze néhány tucat. Ez nem feltétlenül azt jelenti – bár az egyezésre is tudunk példákat találni –, hogy egy-egy alapmotívum teljesen megegyezik egy másikkal. Például egy-egy kör vagy félkördíszítés első látásra sokszor egyforma, de jobban szemügyre véve mégis eltérő a belsejébe körzővel húzott ívek számát vagy az ívek közti távolságot tekintve, továbbá abban is, hogy a belső ívek közti területet milyen további mintákkal látják el. Ez az eltérés még nem jelenti azt, hogy más motívumról lenne szó, hiszen a némileg eltérő ábrázolás okát sokszor csak a mintának a deszka szélességéhez való igazításában találhatjuk. Változik a minta mérete annak függvényében, hogy egy szélesebb vagy keskenyebb deszka közepén, két szélén párban vagy dupla párban, illetve az ácsolt láda lábán található.

A alapmotívumok, az alapanyag, és a ládák szerkezeti jellemzői együttesen teszik viszonylag könnyen azonosíthatóvá a ma is a Gömöri ácsolt lánát. Szólni kell azonban a motívumok vándorlásának kérdéséről is. A Gömörben készült szekrények nagy keresletét látva több területen próbálkoztak a fával foglalkozó háziiparosok az ácsolt láda nagyobb volumenű készítésével. A mintát a gömöri példányok jelentették, így nagyon sok motívum került át például a Mátra-környékén készült darabokra, melyről a Szuhahutáról szóló fejezetben lesz szó.

A gömöri ácsolt lánák díszítésének nagyobb részét az alapmotívumok nagyszámú variációja adja. A szekrények vizsgálata során azonban jó néhány olyan darabbal is találkozhatunk, melyen egyedi kompozíciót alkotott a készítő.

Az ácsolt lánákról tudjuk, hogy a díszes, gazdagon faragott darabok menyasszonyi lánának készültek. A díszítettség a bútordarab árát is befolyásolta, a legszebb, legdíszesebb, egyedi kompozíciót is hordozó szekrényeknél – bár konkrét adatunk nincsen – valószínűsíthető, hogy részben megrendelésre készültek. Különleges a fenti kiétei szekrény középső (4. számú) kompozíciója, de hasonló egyedi ábrázolást találhatunk a szentendrei

Szabadtéri Néprajzi Múzeum tárgyi gyűjteményének egyik darabján is.²²³ Itt a koporsó formájú tetőn a szimmetrikus mintázatú két kör és stilizált búzamotoívumokból álló kompozíció között vázából kinövő 3 virágos virágcsokor alatt két stilizált női alak áll.

Gömörből az ácsolt ládákat igen távoli – esetenként több száz kilométerre lévő – piacokra is szállították. Az esetleges nagy távolságot, a szállítás megkönnyítését az ácsolt láda készítésénél is figyelembe vették. Bükkfa deszkáit lehetőség szerint vékonyra faragták, hogy súlya minél kisebb legyen.

A szállítás szétszedve történt, a használat előtti összerakást segítő jelek ma is megtalálhatók néhány fennmaradt darabon. A szekrényeket a részlet gazdag díszítés tette igazán kedvelté és nehezen utánozhatóvá. Jelentősebb konkurenciával nem is kellett számolnia a gömői központoknak, szerepük a népi lakáskultúra átalakulásával szorult vissza, mely az első világháborút követően – a kereskedelmet akadályozó új államhatárok miatt – vált visszafordíthatatlanná.

A gömői szekrénykészítők szaktudása egy sajátos tárgytypusban azonban napjainkig tovább él. Az ácsolt ládák piacának szűkülésével a XIX. század végétől már egyre nagyobb számban készítettek gyermekjátékokat.

Ezek közt kiemelt figyelmet érdemelnek a gyermekbútorok, melyeknél – a székek, ágyak, bölcsők, asztalkák mellett – a legkedveltebb és ezzel együtt a legkönnyebben eladható darabok az ácsolt kelengyés ládák mintájára elkészített szekrénykéek voltak. Ezek a játék szekrénykéek szerkesztésmódjukban, formájukban és díszítésükben az ácsolt ládák kicsinyített másai. Azok a felnőttek, szülők, nagyszülők, akik a szobák bútorzatában már a festett ládát, majd a fiókos kasznit részesítettek előnyben, szívesen vásárolták gyermekeik számára a fiatalkorukban kedvelt, elsődleges, de többnyire másodlagos funkcióban még általuk is használt gömői szekrényeket.

A gyermekjátékok bizonyára több gömői fafaragó településen is készültek, de a fennmaradt darabok Kietéhez és Babaréthez köthetők. A rimaszombati Gömör–Kishonti Múzeum állandó kiállításán látható darab²²⁴ a XIX–XX. század fordulójáról származik. Bár egy átlagos méretű szekrénynek 1:3–3,5 arányban kicsinyített makettje nem elsődlegesen gyermekjátéknak készülhetett. A lábak szélessége kissé megbontja az eredeti arányokat. Különlegessége még az oldalak díszítettsége – valós méretben ezzel nem találkoztunk – és az előlap egyetlen főmotívuma. Ez utóbbi ábrázolása is különleges: egy repülő madár. Az állatábrázolás a gömői ácsolt bútorokon ugyanis ritka kivételnek számít. Az eltérések a funkcióváltással magyarázhatóak, hiszen a facsapokon forgó koporsótető, a zsilipelt

---

²²³ SZNM. 1988.28.1

²²⁴ Lsz. 5115, 1900 körül, BODOROVÁ Oľga 2004/a. 33.

technikával, faszögekkel összeállított bútortest és minden más motívum a tradícióknak megfelelően készült.

A gömöri népi játékok készítésének gyökerei még további kutatásokat igényelnek, az azonban a fentiek után kijelenthető, hogy a játékkészítéssel a szekrényfaragás dekonjunktúrája idején a XIX. század végétől már többen foglalkoztak. Az első világháború idején már alig létező ácsolt ládakészítésre – hagyományos piacainak elvágásával – a trianoni békeszerződés tett pontot.

A hagyományok megtartására és ezzel együtt a munkalehetőség teremtésére azonban a létrejött Csehszlovák államban is figyelmet fordítottak. A Turócszentmártoni Állami Hivatal szervezésében 1926-27 telén néhány hónapos képzést szerveztek a kézműves fafaragó tevékenység felelevenítésére a népi játékok terén.²²⁵ A kurzuson Kietéről 11, Babarétról pedig további két fő vett részt.²²⁶ A Prágában végzett Bohuslav Šipich tanfolyamvezető kartonból több játék sablonját is elkészítette, tovább segítve ezzel a játékkészítőket. A kezdeményezéshez időközben újabb kézművesek is csatlakoztak és a kurzust 1934 telén megismételték. A „kiétei gyermekjáték – Kyjatické hračky” időközben fogalomná vált Szlovákiában.

A gyermekbútorokon túl immár nagyon sok típust készítettek, megjelentek a különféle állatfigurák, mint például a lovacska, a kakas, a hal, a sündisznó. Ezen túl kedveltek voltak a kicsinyített munkaeszközök, mint a talicska, lovaskocsi, szekér. A rimaszombati Gömör–Kishonti Múzeum a játékok minden korszakát jól dokumentálta, melyeket lehetőségem volt – az állandó kiállítás mellett – a múzeumi raktárban is megvizsgálni.²²⁷ A hajdani szekrényekkel a legfontosabb kapcsolatot a körzővel, vonalzóval szerkesztett geometrikus motívumok, díszítőelemek jelentik.

A népi iparművészek az elmúlt évtizedekben a nemcsak felhasználták hanem újra is alkották a gömöri ládák díszítőelemeit.

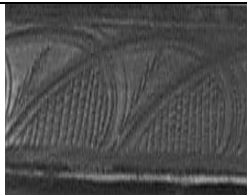
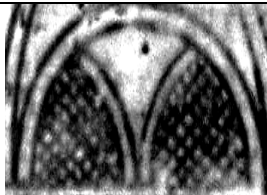

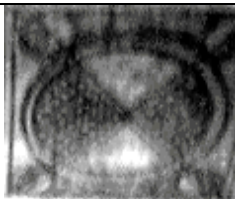

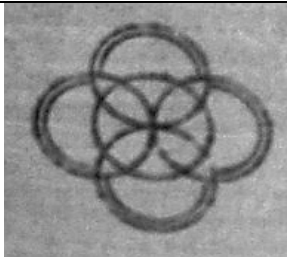

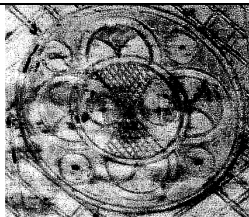

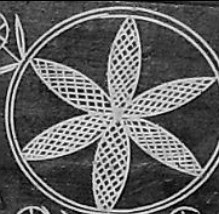
²²⁵ BODOROVÁ Oľga 2005/a. 113-114.

²²⁶ Kietéről: Szabó O, Petrás J, Széles J, Beno J, Sisak P, Voliar O, Voliar J, Furda J, Buchtár J. Babarétról: Strukan J és Furda J. STANO, Pavol 1959., BODOROVÁ, Olga 2005/a. 116.

²²⁷ A múzeum igazgatójának segítségét ezúttal is köszönöm.

6. táblázat. A gömöri ácsolt ládák és a kiétei gyermekjátékok motívumkincsének párhuzamai.

Sor-szám	Gömöri ácsolt ládák		Kiétei gyermekjátékok	
	Motívum	Az ácsolt láda leltári száma, használat helye	Motívum	A játék leltári száma és neve
1.		DIV N 69.48.8, Felnémet		GMM. E.4755, talicska
2.		DIV N 69.48.8, Felnémet		GMM. E.4868, fadoboz, és a fenti (1) talicskán is.
3.		KáT. 2003.244.1 Kápolna		GMM. E.2981. fadoboz
4.		HN. 2003.181. Heves		GMM. Lszn R. Stehlík készítette szekrényke, megtalálható falovacskán, sünin is. E 200, E 202.
6.		HLM. 1971.38.1 Nagykövényes		GMM. E 1306. fadoboz

7.		NM. P3180017 DIV N. 1975.24.7 Noszvaj		GMM. E.1698. mókus, GMM. E. 4754, Bölcső, de megtalálható már darabokon is

Az 1980-as években a rimaszaluzsányi Ján Ulický, napjainkban pedig Rudolf Stehlík nevét emelhetjük ki. Ez utóbbi alkotó kiétei gyermekjátékaiból készült kiállítás Szlovákiában²²⁸ és több helyen a nagyvilágban bemutatták, így Ausztriában, Németországban, Kanadában és az Egyesült Államokban is.

A hajdani Gömör megyéből nemcsak az ácsolt szekrényt, hanem az asztalosbútort is vásárolták Északkelet-Magyarország szerte. A fő probléma ezeknek a tárgyaknak a vizsgálatánál is – csakúgy, mint az ácsolt szekrények esetén – hogy kevés adat van a fennmaradt bútordarabok készítési helyéről és készítőikről.

A stílusjegyek és a használat helyének ismerete azonban segítséget nyújtott a festett gömöri bútorok vizsgálatához.²²⁹ A festett bútorok többségében – ellentétben az ácsolt bútortalakkal – tanult kézművesek munkái. A gömöri asztalosbútorok legkorábbi darabjai a XVIII. század derekáról maradtak fenn, ezért a kutatók a festett templomi mennyezetekkel való kapcsolatokat is vizsgálják. A templomi mennyezeteknek már a XVI. századtól találhatók megmaradt táblái a gömöri települések templomaiban.²³⁰

A gömöri festőasztalosok tevékenysége egész Északkelet-Magyarországra kiterjedt, még azt követően is, hogy a XVIII. század közepétől egyre jobban megerősödött miskolci asztalosközpont is meghatározóvá vált a területen. A párhuzamok keresése annál is inkább kézenfekvő, mert a templomokban végzett asztalosmunka – a templomok mennyezetének festett kazettáin túl – a templomok bútortárára is kiterjedt.

²²⁸ BODOROVÁ Oľga 2004/b, 2005/b

²²⁹ TOMBOR Ilona 1967, 1968.

²³⁰ Almágy/ Gemerský Jablonec, Újbást/Bašta, Csíz/Číž, Deresk/Držkovce Hizsnyó/Chyžné, Rimajánosi/Rimavské Janovce, Kövi/Kameňany, Kiéte/Kyjatice, Karaszkó/Karaskovo, Krasznahorka/Krásna Hôrka, Kurinec, Lekenye/Bohúňovo, Murány/Muráň, Pelsőc/Plešivec, Ratkó/Ratková, Újvásár/Rybník, Rimabánya/Rimavská Baňa, Rinya/Rumince, Siač, Szuhány/Sucháň, Tornalja/Šafarikovo, Süvéte/Šivetice, Csetnek/Štítnik, Uraj, Zeherje/Zacharovce, Žipovce. VIERA Valentová 1973. 110.

A legtöbb esetben törekedtek is arra, hogy a templom mennyezete és fából készült berendezése egységes stílusban készüljön. A festóasztalosok általában a ládakéval megegyező alapanyagot a fenyőfát használták, melyre temperával festettek.

A Dédesi templom építésével kapcsolatban 1801-ben például feljegyezték, hogy az asztalosmunkát végző Nemessányi József saját birtokáról a Dobsina közelében fekvő Redovából hozatta a fenyőfát.²³¹ A gömöri asztalosmestert Dédesen is – több más településhez hasonlóan – a bútortat elkészítésével is megbízták. Ezek közül természetesen a leghangsúlyosabb a szószék, és annak is a koronája volt. Ezek mellett a padsorok, papi székek támláin, oldalán, előlapján, karzatok mellvédjein, úrasztalán, gyóntatófülkén is találkozhatunk festett asztalosmunkákkal, de kutatásaink során templomi szekrényekkel is találkoztunk, például Csetneken.²³²

A templomi berendezések díszítésében a XVIII. század során egy új stílus megjelenését és elterjedését figyelhetjük meg. Míg a XVI. századtól a XVIII. század második feléig a reneszánszban gyökerező virágos díszítés volt az uralkodó, a század során éppen Gömörből indul el az úgynevezett medaillonos stílus. Megjelenik már a XVIII. század elején is²³³, de a II. József-féle türelmi rendelet²³⁴ után szinte egyeduralkodóvá vált, Északkelet – Magyarország festett kazettás templomai ebben a stílusban készültek.²³⁵

A protestánsok vallásgyakorlása többé nem függött a földesúri beleegyezéstől. A templom építéséhez pedig a földesúrnak kellett telket adnia. Az építkezés költségét azonban a gyülekezet viselte, gyakran kölcsönöket is felvettek, melyet arányosan elosztva törlesztettek. Az egyik magyarázat a stílus elterjedésére éppen ezzel függ össze. A leegyszerűsödött motívumkincs éppen a kisebb költségek okán lett népszerűbb. Ez azonban önmagában nem szolgálhat magyarázatként. Egyetérthetünk SZABADFALVI József azon véleményével, mely szerint a stílus elterjedése mögött egy puritánabb gondolkodásmód térhódítását kell keresni²³⁶, mely az uralkodónak a vallásgyakorlás egyszerűsítésére hozott intézkedéseivel párhuzamosan erősödhetett fel.

A XVIII. századi gömöri festett bútorok vizsgálatánál, nem lehetett figyelmen kívül hagyni a templomokban végbement változást. Vajon a közösségi szinten a templomi térben végbement stílusváltozás, hatott-e a lakótér bútortatának díszítésére? A néhány tucat

²³¹ DOBOSSY László 1992. 42.

²³² Ma Štítinik. Szlovákia

²³³ Sajóecseg, Sajószentpéter – 1733

²³⁴ Az uralkodó 1781. október 25.-én adta ki Magyarországon a protestánsok és a görögkeletiek szabad vallásgyakorlását szabályozó tolerancia rendeletét. A protestánsok vallásgyakorlása többé nem függött a földesúri beleegyezéstől. IFJ. BARTA János 1978. 75-79, MARCZALI Henrik 1881-1888.

²³⁵ 1783 – Szuhafoő, 1784 – Radostyán, 1786 – Imola, 1787 – Hét, 1790 – Bánhorvát, 1791 – Borsod, Égerszög, 1794 – Jósvafő, Bódvalenke, 1798 – Putnok, 1801 – Dédes, 1802 – Tornakápolna, 1803 – Zádorfalva, 1804 – Bódvaszilás, 1805 – Gömörszőlős, Nagyvisnyó, DOBOSSY László i.m. 35.

²³⁶ SZABADFALVI József 1997. 192.

fennmaradt XVIII. századi festett gömői bútor megvizsgálása után kijelenthető, hogy a medaillonos stílus a lakáskultúrában nem terjedt el.

Találhatunk azonban párhuzamokat a templomi asztalosmunkák és a háztartások festett bútorzatának díszítésében. A témával foglalkozó kutatók utalnak arra, hogy a festőasztalosok mintakönyvekből dolgoztak, ezért sem meglepő a motívumok több templomban való felbukkanása.

Ennek ellenére a festésben sokkal nagyobb lehetőség van a variálhatóságra, mint az ácsolt ládák geometrikus díszítvényeinek esetén, arról nem is beszélve, hogy a színek, színárnyalatok használatával egészen más hatás és ezzel együtt más kompozíció is alkotható.

7. táblázat. A gömői festett ládák és a templomi mennyezetek–bútorok díszítvényeinek párhuzamai.

Sor-szám	Festett ládák		Templomi mennyezetek, bútorok	
	Díszítvény	Leltári szám, Készítés éve, Használat helye.	Díszítvény	Település, Készítő neve, Készítés éve.
1.		Sajógömör XVIII. század 2. fele DIV N 92.3.2		Csetnek
2.		Sajógömör XVIII. század 2. fele DIV N 92.3.2		Zubogy, Jolsvai mesterek

3.		Sajógömör, XVIII. század 2. fele DIV N 92.3.2		Rudabánya, 1758 Contra András és Mátyás Jolsvai asztalosok munkája,

Gömörben és Északkelet – Magyarország más tájain is nagy számban tanulmányozhatók a gömöri asztalosok templomi munkái. A párhuzamok további vizsgálatát akadályozza, hogy a XVIII. században a paraszti lakótérben használt festett gömöri bútorokból nagyon kevés maradt fenn.

A XIX. századról már teljesebb képet kaphatunk. A készítés egyik központi területe Rimaszombat és környéke a másik Rozsnyó és környéke volt még a XIX. században is annak ellenére, hogy a két régebbi alapítású asztaloscéhet magáénak tudó város mellett a XIX. század elejétől már Csetneken, Dobsinán, Jolsván és Tiszolcon is az asztalosok céhszervezetekben dolgoztak.

A festett bútor nemcsak az említett a településeken készült. Voltak olyan falvak is, ahol egy-egy dinasztia működése sajátos iskolát és ezzel együtt stílust is teremtett. Ilyen volt például Redova, ahol a Láng család nevét kell megemlítenünk. Közülük is kiemelhető Láng Mihály tevékenysége, aki Kovács András segítőtársával az egész település számára készítettek ládákat.²³⁷

A múzeumi gyűjteményekben található darabok alapján jól kirajzolódik a gömöri festett bútorok karaktere. A leggyakoribb alapszínek a XIX. század első felében a sötétzöld, sötétkék és a barna voltak és ennek az időszaknak jól kimutatható a XVIII. századi bútorstílussal való folytonossága, kontinuitása is.

A Rozsnyó környékén gyűjtött ládák közül kiemelhetők a Bányászati Múzeum Berdárkán gyűjtött darabjai. Ezek között is több stílus felfedezhető. Megtalálható a sötétkék alapszín, leggazdagabban a láda elejét díszítik, melynek általában a hármastagolás figyelhető meg. A középső mező hordozza a hangsúlyozandó főmotívumot, ennek két oldalán elhelyezett díszítmények pedig egymás tükörképei. A három mezőt gyakran be is keretezik. A díszlécek, léckeretek alkalmazása a XVIII. századi darabokon is általános volt és a XIX. század elején is széles körben jellemző volt. Ezek elkészítése több munkát igényelt, ami a bútorok árában is jelentkezett. A XIX. század derekán az igény szélesebb körben jelentkezik a ládák iránt.

²³⁷ Láng Mihály 1847-1928 között élt Redován. VALENTOVÁ Viera 1973. 118.

A legtöbben azonban inkább az olcsóbb darabokat tudták megvásárolni. A drágább ládák mintájára ezeken az esztergált részeket, kereteket a festéssel jelenítették meg. Ez látható az 1844-ben készült Berdárkán használt darabon is.²³⁸

A XIX. század első feléből még nagy számban találkozhatunk a léckerettel, féloszlopokkal díszített ruhásládákkal. Ugyancsak Berdárkán gyűjtötték azt az 1838-ban készült ládát²³⁹, melynek elejét négy féloszloppal tagolták három részre. A két külső, illetve a két belső féloszlop megegyező. Ezeket esztergával készítették, tehát forgástestek oszlopok voltak, melyeket hosszanti tengelyük mentén fűrészelték ketté és illesztettek a bútorra. A középső profilléc-keret sarkainál növényi faragványokat is elhelyeztek.

A bútornak ezek a díszítőelemei a nemesi-polgári ízlés reneszánsz stílusa felé mutatnak. A láda festése viszont a népművészeti jelleget erősíti. A gömöri ládákra ebben az időszakban különösen jellemző, hogy sokkal több elemet találhatunk például a reneszánsz stílussal való kapcsolatra, mint a vizsgált terület más részein.

Bár a fennmaradt darabok csak szűk keresztmetszetét jelentik a korszak bútorainak, a fenti kapcsolat a fogyasztói kört, a használókat jelzi. A tehetősebb paraszti réteg a polgári-nemesi ízlést tekintette követendőnek. Ez mutatkozik meg a XIX. század elejének gömöri ládáin és egyúttal a paraszti középréteg viszonylag csekélyebb súlya a bútorok „felvevő piacán”, a vásárlók között. Az említett alapszínek mellett a gömöri bútoroknál – így Rozsnyó környékén is – többször találkozhattunk a festés fekete, teljesen sötét alapozásával.

Találhatunk ilyen a Berdárkán gyűjtött²⁴⁰ darabok között is, de jó példa a Sűvétéről a rozsnyói múzeumba került, 1839-ben készült láda. Az elejét függőlegesen két féloszlop osztja, de az igazán különleges a vízszintes tagolás, így a készítés évszáma is a profilléc alatti részre került. A virágok és a növényi ornamentika színei a piros, a fehér, a zöld. A ládák alapszíneihez a többi bútorzat színét is hozzáigazították. Fekete alapszínű almárium maradt fenn például Gömörtapolcáról, sötétbarna és sötétkék tálasok Köviből 1835 illetve 1845-ből.²⁴¹ Egy ugyancsak Berdárkán gyűjtött festett láda színvilága és részben díszítőelemei²⁴² egy Sajógömörből a XVIII. század második feléből fennmaradt ládával²⁴³ mutatnak hasonlóságot. A láda világoszöld alapszínén a barna, fehér, zöld növényi díszek, és az „S” alakban csavarodó leveles indák jelentik a párhuzamosságot.

²³⁸ Archív NÚ SAV. Közli: VALENTOVÁ Viera 1973. 109

²³⁹ BM.N.3701. A láda felirata: Krizkó Marina 1838.

²⁴⁰ BM.N 3703 Készült: 1826-ban.

²⁴¹ BM.N 2568, N-4127, N-2452

²⁴² BM.N 3740

²⁴³ DIV.N. 92.3.2

Rimaszombat bútorai a XIX. század elejéig nagy hasonlóságot mutatnak az északabbi területével. A nagy múltú asztaloscentrum festett bútorai a díszítés módja szerint korszakolhatók.

Az első korszak az eddig vizsgált gömöri festett bútorokkal mutat hasonlóságot. Jól kirajzolódik a gömöri festett bútorok karaktere. Az alapszínek a XIX. század első felében a sötétzöld, sötétkék és a sötétbarna. A Rimaszombathoz köthető legkorábbi darab 1766-ban készült. Az évszám mellett a „Szilvási Marja” név szerepel az előlapon.²⁴⁴ Alapszíne sötétkék, kékeszöld a nagyfokú kopottság és a sötét lakkréteg miatt nehezen azonosítható az eredeti árnyalat. Az előlap virágdíszje is megkopott. Középen a zárszerkezet vasalata alatt egy vázában álló virágcsokor látható, az előlap két sarkában hasonló piros-fehér színekkel festett virágok. A piros színű növényi indák és virágok teljesen épen maradtak meg a láda tetejének belső részén, itt azonban az alapszín fehér.

A rimaszombaton készült bútorok ezen első korszakában jelenik meg díszítésként a márványozás. Ez az eljárás a templomi berendezéseken jellemző színes márványmintát, márványozást alkalmazta a bútorfestésben. A Néprijzi Múzeumban több példány is található ebből az időszakból így 1783-ból és 1788-ból.²⁴⁵ Ez utóbbinál a láda tetejének belső oldala díszített. Hasáb alakú keretben olvasható a tulajdonos „Varga Eszter” neve és a készítés évszáma.

A belső oldalak díszítésére több példát is találtam Rimaszombaton és környékén. Készülhetett a láda készítésekor, melyre a festés stílusa utalhat. A rimaszombati múzeum gyűjteményében lévő 1817-ben készült darabnak²⁴⁶ a tetejét felnyitva a belső oldalon válik láthatóvá a két míves kovácsoltvas pánt között álló virágcsokor. A ládatető négy sarkából virágdíszek nyúlnak a virágcsokor, azaz a téglalap alakú tetőlap közepe felé. Az alapszín itt ugyan jórészt lekopott és látszik a fenyődeszka erezete, de a deszkák széleinél a fehér festésre utaló festéknyomokat fedezhettünk fel. Érdekeség, hogy az évszám is erre a felületre került. A belső oldalak díszítése az említett daraboknál biztosan a készítő keze munkája. Több esetben azonban már másodlagos dísz. A láda megvásárlása után készült, tulajdonosa készítette, vagy készíttette. Kerestem adatot arra is, hogy a lakáskultúrában volt-e szerepe a láda belső része díszítésének. Tartották-e nyitva a ládát a területen esetleg más jeles napokhoz kapcsoltnak. Erről a vidékről sem találtam azonban a lakodalmi szokáskörön túlmutató funkciót. Csak a lakodalomkor és az azt közvetlenül megelőző időszakban mutatták meg a láda tartalmát a rokonságnak.

---

²⁴⁴ NM. 69.146.1

²⁴⁵ Közli: K. CSILLÉRY Klára 1987. 351-352.

²⁴⁶ GMM 228/62 Közli: VALENTOVÁ Viera 1973. 123.

A kelengyés láda belső díszítése csak a menyasszony, majd az ágyvitel, ágykikérés után – mely általában az esküvőt megelőző szombati napon történt – a vőlegény házában volt látható. Ezt az ágyvitel alkalmával nem tették közszemlére. A ládát lezárt állapotban szállították, tetejére tették a párnákat, és azokat fogták le a dunnával.²⁴⁷

Harmacon az esküvő előtt a holmit – ahogyan a kelengyét Rimaszombat környékén nevezték – nőrokonokkal, szegényebb asszonyokkal rakatták rendbe. A Rimában mosatták ki, majd a ládába hajtogatták. A lakodalom előtti héten azonban az üres ládát vitték körül a faluban ökrösszekéren. A lakodalom előtti napon, az ágyvitelkor a láda a szekér aljába került és még le is takarták háziszőttes ponyvával.²⁴⁸ A fentiekhez hasonlóan az ágyat vetették rá.

A XIX. század 20-as éveitől már nagyobb darabszámban maradtak fenn Rimaszombaton illetve környékén készült bútorok. A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményében található 1824-ben készült láda²⁴⁹ a rozsnyói múzeum 1839-es évszámú darabjával²⁵⁰ sok hasonlóságot mutat. Ez igaz mind a láda arányait, méretét, mind díszítésmódját tekintve. A láda elejének középső részén lévő főmotívum más. De a féloszlopok formája, festése és a profilléc alatt elhelyezkedő növényi és virágmotívumok nagy hasonlóságot mutatnak mind piros-fehér-zöld-kék színvilágukban, mind formájukban, mind elhelyezkedésükben.

A sötétzöld alapszín egy másik, a rimaszombati múzeum állandó kiállításán lévő ládán is megfigyelhető. Ez a darab 1826-ban készült. Festett virágkompozíciója a zárszerkezet kulcsának vasalatánál ágazik kétfelé és bomlik ki két csokorra a láda alja felé futva. Közepén viszont éppen fordított, álló csokor látható. A kompozíciónak a rozsnyói múzeumban szintén találtam párhuzamát. Az a kétfelé ágazó virágcsokor ábrázolás, alig egy évtized múlva már alulról felfelé terjeszkedve is megfigyelhető a színvilágába megváltozó rimaszombati bútoron.

A 1830-as évektől jellemző, hogy a színek harsányabbá válnak. Ez mindenekelőtt a világosabb alapszínek megjelenésével függ össze. A kék világosabb árnyalatait használják, leggyakrabban a középkéket, de egészen világoskék alapozással is találkozhattunk. Három festett ládát is találunk a rimaszombati múzeumban a fenti jellemzőkkel. Szerencsénkre az egyik évszámos, mely az időszakot is jól reprezentálja, 1839-ben készült „NS (nemes) Bodon Eszter”²⁵¹ számára.

Jellemzőnek mondható, a fent leírtak alapján, hogy a felirat és az évszám a láda belső oldalán található. A betűk barna színűek és egy fekvő téglalapban olvashatók az eddig felsoroltakhoz hasonlóan. A téglalapon kívül elhelyezett díszítés a betűk színével egyező,

²⁴⁷ UJVÁRY Zoltán 2002. 635

²⁴⁸ NAGY Janka Teodóra 1998. 69

²⁴⁹ GMM.E 2584

²⁵⁰ BM.Lszn.

²⁵¹ GMM.E 4863

szivaccsal készült „habozás”, melyen zöld hullámvonalak futnak végig. Érdekesség, hogy a betűk szabályos elrendezéséhez grafitceruzával húzott vonalakat nem tüntették el. Igen harsányak a díszítmények színei is. A profillécek élénkpirosak, a léckeretekkel határolt mezők vörösesbarnák, melyekre a profillécek színével megegyező élénkpiros fehérrel és sárgával kontúrozott virágok kerültek. Még a kulcslyuk vasalata is aranysárga.

Az említett másik két láda színvilága és a virágdíszek elhelyezése csaknem teljesen megegyező.²⁵² A különbség talán annyi, hogy ezeknél a virágok nagyobbak, viszont kevésbé kontúrosak, kidolgozottak. A rózsza például egyetlen piros kör, melyen fehér hullámvonalakkal keltik a szirmok hatását. A nagyobb virágokkal az egyébként is élénk színhatást még tovább fokozhatták.

Az eddigi példák az évszámos ládákon keresztül jól illusztrálták a rimaszombati bútor és ezzel együtt a környékbeli falvak lakáskultúrájának a színesedését, az élénkebb színek előretörését. A folyamat betetőzése volt, amikor az alapszínben is megjelentek az élénkvörös, vörösesbarna árnyalatok. Erre az alapra is kerülhetett kevésbé színes virágdísz²⁵³, de a rimaszombatról származó, Északkelet-Magyarország szerte használt darabok többségére nem ez jellemző.

A szakirodalomban *rimaszombati II. stílus*ként ismert²⁵⁴ díszítmények gyakorolták a legnagyobb hatást a vizsgált terület lakáskultúrájára. Az alapszín középkék vagy feketével márványozott halványvörös volt. A márványozás, az immár fekete tussal húzott márványminta az első korszak hatását mutatja. A fekvő mezőben elhelyezett főmotívumot kétfelé ágazó virágcsokor, majd egyetlen nagy virágbokor alkotta. A szélesebb elterjedést is jól példázza, hogy Heves megye déli részén Átányban, a palóc vidéken pedig Mátraderecsken²⁵⁵ és Mikófalván is használták.²⁵⁶ Ezekről a településekről igen korai 1838-ból illetve 1839-ből származó datált példányokat ismerünk.

Nem állnak sajnós rendelkezésre adatok a rimaszombati ládakészítés volumenéről. A gyűjteményekben őrzött darabok azt is világossá tették, hogy a szélesebb körben kedveltté vált *II. stílus* időszakában sem kizárólagosan ebben a stílusban készítettek bútorokat. Ennek oka a felvevőpiacban keresendő. Gömör Vármegye az ország azon megyéi közé tartozott, ahol nagyon magas volt a nemesség, ezen belül a kisnemesség aránya. A területen az elmúlt évtizedekben folytatott társadalomnéprajzi kutatásokból²⁵⁷ jól ismerjük a nemesség

---

²⁵² GMM.E 4861, E 4867

²⁵³ GMM.E 1344

²⁵⁴ K. CSILLÉRY Klára 1989. 845

²⁵⁵ NM.57.17.44

²⁵⁶ DIV.N.67.41.1

²⁵⁷ A Debreceni Egyetem Néprajz Tanszéke által kiadott Gömör néprajza sorozat több kötetében is található erre vonatkozó kutatások. A téma legátfogóbb ismertetése A Gömöri Magyarság Néprajza IV. kötetében látott napvilágot. SZABÓ László 2006.

falvankénti elhelyezkedését és átalakuló életmódját. A nemesség nagyobb része bizonyosan nem vette át lakáskultúrájában a „cikornyás, parasztos” stílust.

Széles volt azonban az érintkezés a nemesség alsó rétegei és a jobbágyfelszabadítás után birtokossá vált parasztság között. A különbségek a XIX-XX. század fordulójához közeledve egyre csökkentek, és a XX. század közepén sok helyen már eltűntek: „Az én időmben már nem tartotta senki a nemességet, vegyítve voltak. Parasztkhoz is mentek és fordítva is (házasság”. „Úgy külsőleg nem is lehetett őket felismerni, mert a bocskoros nemesek (1-2 hold szántóval) bőgatyában, lobogós ingujjban jártak, mint egy rendes parasztember”. „A paraszt sokkal gazdagabb volt, mint némelyik nemes, aki nemzeti úrnak hívatta magát”²⁵⁸. A XX. század első feléből már arról is van adat, hogy Zádorfalván „Lenkey Pál állítólag a kutyabőrös nemesi levelét a tulipános ládában őrizte”²⁵⁹. Azt sajnos nem tudjuk, hogy a tulipános láda, mely stílusban készült.

A kutatás során mindeddig nem sikerült II. stílus jegyeit viselő és Rimaszombat városához is köthető ládát beazonosítani, melyen nemesi leánynév szerepel. Ennek oka azonban, meggyőződésem szerint, elsősorban a ládák hiteles adatolásának hiánya²⁶⁰ és semmiképpen sem bizonyítéka a kizárólagos paraszti használatnak. Az tehát valószínűsíthető, hogy a kék illetve vörös alapszínű feketével csíkozott, flóderozott alapon festett ládák több társadalmi rétegben is elterjedtek. A kék alapszín az eddigiekből kitűnik, hogy sokkal gyakoribb a vizsgált anyagban. A vöröses, márványozott darabok jóval ritkábban, ezért felvetődik a kérdés, hogy Gömörben vajon megjelölhetők-e földrajzi határai a használatának. A Gömör-Kishonti Múzeum állandó kiállításán „Népi házbelső Dél-Gömörből” feliratot viseli az az enteriőr részlet, melyben egy – az említett alapon festett láda látható.²⁶¹

A vörös alapszín a téma szlovákiai néprajzi kutatója²⁶² nem említi a Gömörben használt leggyakoribb alapszínek között. Igaz az általa vizsgált anyag többségében Közép- illetve Észak-Gömörből származott. Bár a rozsnyói múzeumban is található festett láda ezzel az alapszínnel, de a magyar- szlovák nyelvhatárhoz közeledve csak szórványos előfordulásáról beszélhetünk. A Dél-Gömörből rendelkezésre álló adatokat még szükséges bővíteni, az eddigiek alapján elmondható, hogy az egykori vármegye déli részén nem gyakorolt olyan nagyívű hatást ez a rimaszombati stílus a paraszti lakáskultúrára, mint az

²⁵⁸ Benkő Éva, Molnár Ágnes, Szabó László gyűjtései Imoláról, Zádorfalváról. Közli: SZABÓ László 2006. 118.

²⁵⁹ SZABÓ László 2006. 117.

²⁶⁰ A ládákön szereplő nevek településhez kötése is több esetben problémát jelentett. Az „NS” – nemes jelölést a korábbi időszak ládáin sem alkalmazták minden esetben a nemesi származású lányoknál.

²⁶¹ Az állandó honismereti kiállítás 1979-ben nyílt meg. A néprajzi rész forgatókönyvét Igor Krištek és Mojmir Benža készítették.

²⁶² VALENTOVÁ Viera 1973. 128

„áttéteken” – a miskolci-mezőkövesdi és az egri-gyöngyösi asztaloscentrumokon keresztül Borsod és Heves Vármegyékben.

A vörös alapszínnel kapcsolatban még egy kérdést érdemes megvizsgálni. A barna alapszínnel készült festett ládákat többször is említik a területről. A rimaszombati múzeumban olyan ládával is találkoztam, amelynek világosbarna alapszínében volt látható a fekete márványminta, illetve csíkozás.²⁶³ Ami arra utalhat, hogy a barna-vörösesbarna-vörös alapszínváltozást a gömöri területek lakáskultúrájában nehezebben fogadták el, mint az említett szomszédos megyékben.

A márványmintás alapszín árnyalatok szerinti eltérése a vizsgált darabokon jól látható. Ennek oka többféle lehet: más időszakban, évtizedben készültek²⁶⁴, más műhelyből kerültek ki, vagy pedig az, hogy más-más piacok, különböző tájegységek lakói számára készültek. A használat helye szerint csoportosítva az ebben a stílusban készült rimaszombati ládákat tapasztalhatjuk az alapszínnek fent említett eltérését. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy a festésnél figyelembe vették, hogy melyik város piacára viszik eladni a portékát. Több tanulmányban is utalnak arra a kutatók, hogy az asztalosok a megrendelők, illetve a felvevőpiac igényeihez alakítják munkájukat.²⁶⁵ Azt azonban ki kell jelenteni, hogy a rimaszombati asztalosokkal kapcsolatban konkrét adatot nem találtam a kérdés egyértelmű eldöntésére, illetve alátámasztására. A problémát nem lehet lezártnak tekinteni, az erre vonatkozó források keresését folytatni kell.

Az eddigiekben főként az ácsolt, illetve a festett ládákon keresztül vizsgáltam meg a gömöri bútorkészítés központjait. Természetesen ezekben a központokban a lakáskultúra valamennyi népi bútora készült, de az említett két tárgytypus az, amely egész Északkelet-Magyarországra eljutva sajátos stílusjegyeivel jelentős hatást gyakorolt az országrész népi életmódjára és népművészetére is.

A ládafestés stílusai, színvilága a nyoszolyákon, tékákon-faliszekrényeken, tálasokon is megfigyelhető. Az asztalok festése nem volt jellemző, keményfából készült több generáción átöröklődő gótikus darabok igazi remekeivel találkozhattunk a múzeumi gyűjteményekben. A díszítésben jellemző volt az intarzia, a nemesebb fából legtöbbször az asztallap közepére berakott, befaragott rozetta vagy más növényi dísz. A szegényebbek az egyszerű, puhafából készült, léckeretes, dísztelen darabokat használták.

A bútorkészítésben nagyon magas színvonalat ért el Gömörben is a fafaragás. Elsősorban a faragott háttámlájú székek őrzik ennek az emléket. Kiemelkedő darabok a rimaszombati múzeum hegedűhátú székei, melyek Dobsináról kerültek a gyűjteménybe.

---

²⁶³ GMM.E 4850

²⁶⁴ A ládák jelentős része nem „annós”, évszámos.

²⁶⁵ K. CSILLÉRI Klára 1972.39-44

Mindkét széken a növényi ornamentika részeként a tulipán és a szív motívum is látható. Az 1746-ban készült darabon²⁶⁶ a tulipán motívumot törték át, fűrészelték ki a támla közepén, míg a másik 1739-es datálású ülóbútoron²⁶⁷ a szív a központi áttört motívum. Ez utóbbi széken a vázában álló tulipáncsokor felett szív alakból sarjadó virágokat, tulipánokat láthatunk. Ez az ábrázolás az egri múzeumban található Sajógömörben²⁶⁸ gyűjtött festett láda motívumával mutat párhuzamot.

A faragott székek díszítésében – mint azt az iménti példa is mutatja – megtalálhatók a területen gyűjtött más bútorokéval párhuzamba állítható ábrázolások. Ebben az esetben azonban nem beszélhetünk önálló stílusról, mint a ládák esetén. A hegedűhátú székek arányaik, szerkesztésük, és a motívumkincs nagyobb része alapján is jól beleilleszthetők a korszakban Északkelet- Magyarország szerte használt székek sorába.

VII.2. Miskolc

Északkelet-Magyarország népi lakáskultúrájára meghatározó befolyást gyakorló központok sorában Miskolcot kiemelt hely illeti meg. Az asztalosságnak több száz éves gyökerei vannak a városban, de kezdeteit pontosan nem ismerjük. Az első adatok a városban dolgozó asztalosokról a XVII. század végéről származnak.²⁶⁹

A XVIII. század elejétől azonban működésükre mind fennmaradt munkáik, mind pedig a városi összeírások bizonyosságul szolgálnak. Elsősorban a templomokban található azok a festett mennyezetdeszkák és templomi berendezések, bútorok, padok, melyek a XVII. század elejétől a miskolci festőasztalos műhely tevékenységéről tanúskodnak. 1726-tól a városi összeírások is említik Asztalos Imre és István nevét. 1734-ben Asztalos Imre festette át a noszvaji templom mennyezetdeszkáit, 1735-ben pedig ugyancsak ő és Asztalos István készítette el a megyaszói templom festett tábláit.

Ehhez képest saját céhszervezetük csak a XVIII. század végén jött létre. Ezt megelőzően is több céhes mester dolgozott a városban, de ők a nagy múltú – a XVI. században alapított – kassai asztaloscéh vidéki mesterei voltak. 1792-ben intéztek levelet a

---

²⁶⁶ GMM.E 1336

²⁶⁷ GMM.E 1337

²⁶⁸ DIV.N.53.1. 1353

²⁶⁹ Miskolc város számadáskönyvei szerint 1682-ben „A templom eleöt léveő Thornacznak két ajtait Asztalos Péter...” készítette. HOM HTD. 87.3.1.249. 1687-ben két török, 1696-ban pedig két újabb mester Pályinkás András és Bungváld Gáspár a kassai céh landmajszterei költöztek a városba. HOM HTD. 87.3.1.246. A templomokban dolgozó festőasztalosokról 1686-ból és 1690-ből található adat a számadáskönyvben. HOM.HTD. 87.3.1.247. Közli: VERES László 2005. 88

„Tekintetes Diós Győri uraság úriszékihez”, mely arról tanúskodik, hogy az asztalosoknak már létezett valamiféle közössége, társasága ekkor.

Ez azt jelentette, hogy az 1780-as évek közepétől a termelés és az értékesítés szabályozásának néhány alapelvében megegyeztek. Nem licitáltak egymásra a deszka árát illetően és nem vállaltak el más mester által már felvállalt munkát.²⁷⁰ A cél persze a céhprivilegiumok megszerzése volt, melynek artikulusait az úriszékhez írott levélhez²⁷¹ is mellékeltek. Az asztalosok tudatában voltak annak, hogy az artikulusok elfogadása nem az úriszék hatásköre és valójában támogatókat kerestek a céhalapítás ügyének megoldásához: „Felsőbb helyyeken jó emlekezetet s Rekomendatiót tenni méltóztassanak”. A levélben ennek megfelelően azokat az okokat foglalták össze, melyek indokolják az új céh létrehozását. A levél Miskolc városában 15 asztalost említ, és sérelmesnek találja, hogy másutt 5-6 fővel is működnek asztaloscéhek.

A miskolci asztalosok ekkor már inasokat és segédeket is tartottak, pedig ezt a céhen kívül dolgozó kézműveseknek és a landmajsztereknek is szigorúan tiltották „Mi többire mindnyájann, mind inasokat, mind legényeket tartván, sem szegődtetni, sem szabadon mondatni sem legényeinknek vándorló levelet ’s igazságot adni, sem semmi rendeletlenségek iránt tilalmat ’s rendelést szabni nincs hatalmunk.”

Figyelmet érdemel a levél befejezése is. Ebben tájékoztatják az úriszéket arról, hogy az artikulusokat eljuttatták az engedélyezésre hivatott szervnek, de amíg az hivatalossá nem válik, biztosítsák számukra az artikulusokban foglalt szabályok szerinti rendet: „...addig is Articulusokban megíratott punctumok szerint á jó rendnek közöttünk ha tsak elkezdésére is a Tekintetes Úri Széknek assecuratiójáért esedezünk”

Furcsának tűnik, hogy egy joghatóságtól egy még nem hatályos szabályzat betartatását kéri. Ez csak azzal magyarázható, hogy nagyon biztosak lehettek a gyors eredményben. Pedig utólag már tudjuk, hogy a miskolci asztalos társaság működésétől a céh létrejöttéig csaknem másfél évtized telt el.

Ezt a témával foglalkozó kutatók szerint részint a céhek kedvezőtlen piaci megítélésével, részint a vidéki mesterek működéséből szép bevételre szert tévő kassai asztaloscéh ellenérdekeltségével magyarázzák.²⁷² A végül is 1799-ben megalapított miskolci asztaloscéhnek története során – székhelye mellett – több mint 15 vidéki településen voltak mesterei. A felvett *landmajszterek* száma 1803-52 között 36 fő volt.²⁷³ Így a miskolci

---

²⁷⁰ VERES László 2005. 90

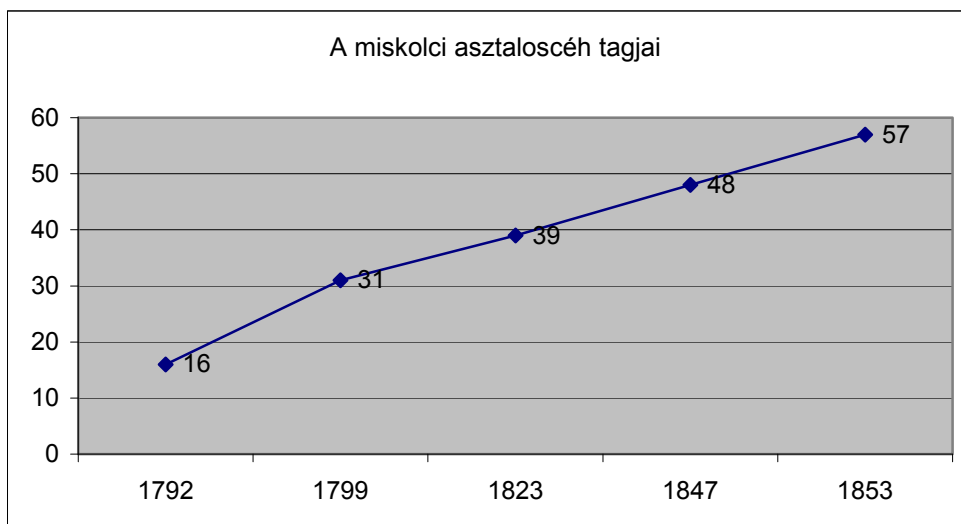
²⁷¹ HOM.HTD. 76.10.4

²⁷² PFLIEGLER Ferenc 1996. 100, VERES László 2005. 90

²⁷³ HOM. HGY. 53. 4619. 1

asztaloscéh nemcsak tagjainak számát, hanem tagok földrajzi működését tekintve is – a kassai mellett – Északkelet-Magyarország legnagyobb asztaloscéhévé vált.

*1. diagram: A céh tagjai 1792-1853 között.*²⁷⁴

A nagy taglétszámmal bíró céh az asztalosok képzésében is fontos szerepet töltött be. Az elfogadott artikulusok pontosan szabályozták a mesterré válás útját:

„Akármely keresztyén vallásban levőket és akármelly Nemzetsbélieket kiket alábbirt mód szerint magok mestersége iránt elegendő értelmeket á szokott és ezen Artikulusokban kitett Remekeknek meg készítése által meg mutathatták ezen Céh tartozik minden kifogás nélkül Mesternek bé venni.”²⁷⁵

Az inasnak négy évig kellett szolgálni. Beszegődéskor kettő, legényként történő felszabadításakor pedig, négy rajnai forintot kellett fizetni. Három éves vándorlás után, ha a „vándorló esztendeiről is elégséges leveleket mutatott” készíthette el a remeket. Az artikulus előírása szerint egy „három fíjokos almáriumot író fíjokkal és fenn álló almáriummal együtt és architecturával együtt és egy Ostáblát²⁷⁶” kellett a céh által meghatározott idő alatt elkészíteni. Előírhatták az anyagot és a technikát is: „akár keményfából, akár kirakott munkával”.

Az általános szabályok alól azonban több kivétel is volt. Így például három év tanulódó után is lehetőség volt az inasok felszabadítására, ha alkalmassága miatt azt a

²⁷⁴ VERES László adatai nyomán. 2005. 93.

²⁷⁵ A Miskolc városában felállítandó Asztalos Társaság Articulusi – 1796. HOM.HTD.76.10.5

²⁷⁶ A sakkhoz használt tábla régies megnevezése. MÉK (Főszerk. PUSZTAI Ferenc) 2004. 1019

mestere is támogatta. A remeklésnél pedig, az özvegy mesternét vagy leányát feleségül vevő legénynek csak a sakktáblát kellett elkészíteni. A remek elfogadása után a mestertaksa 15, vidéki mesterek esetén 7 forint volt.

Az egységes szabályozást követően 1823-ban kiadott újabb artikulus több kérdést pontosabban szabályozott.²⁷⁷ Az inasok részére például hat hét próbaidőt vezetett be. Kevesebb lett a taksa a beálláskor, illetve a szabaduláskor, mindkét alkalommal 1,3 forintot kellett fizetni.

A vándorlások idejére a vándorlókönyv mellé „Tanúságlevelet” is kaptak a legények, mely igazolta a jártasságukat a mesterségben. Ennek még a szövegét is olvashatjuk az artikulusok között.

Az asztalosok vándorlókönyveiből is maradtak fenn a múzeumban és levéltárakban. Megemlíthetjük a miskolci Fekete Sándor asztalos vándorlókönyvét²⁷⁸, mely a Magyar Királyi Helytartótanács 1816. év július 16.-án kiadott 21080. rendelete alapján készült – magyar és német nyelven kiadott – dokumentum. Az irat tartalmazza a legény személyleírását és a vándorlásra vonatkozó szabályokat is. A vándorlókönyv az országon, az örökös tartományokon belüli mozgást tette lehetővé. A nyomtatott részt követő üres oldalakra kerültek a mesterek hivatalos bejegyzései. A katonaköteles fiúknak a Miskolc városi kapitányságtól is engedélyt kellett kérni. Ez is bekerült a könyvecskébe:

„Fekete Sándornak a vándoroltatás a legközelebbi újoncozásig engedtetik”. A felszabadított legényeknek kiállították a tanulólevelét. „Fentebb is nevezett Hámoros Jánost fel fogadtuk ugyan is tanulási esztendejét szorgalmatosan el töltvén az 1857-dik esztendő január holdnap 17-dik, fel is szabadítottatott ennek és betsületes józan maga viselete bizónyságául Czéhünk petsétjével meg erősített Tanuló Levelét ki adjuk. Miskólczón...Mester akinél tanúlt: Mesvai András, Fő Cz Mester: Kementzky Károly, All Cz Mester: Forgó László”²⁷⁹ A céh a tanulólevelet ingyenesen volt köteles a legény részére kiállítani.

Az 1823-as megújított privilégiumlevél 25 forint mestertaksa fizetését írta elő az asztalosok számára is, ami viszont jóval magasabb lett az 1796-ban előírtakhoz képest. Viszont szigorúan leszögezték, hogy ezen túl más kötelesség nincsen, azaz a céhtagok megvendéglését tiltották.

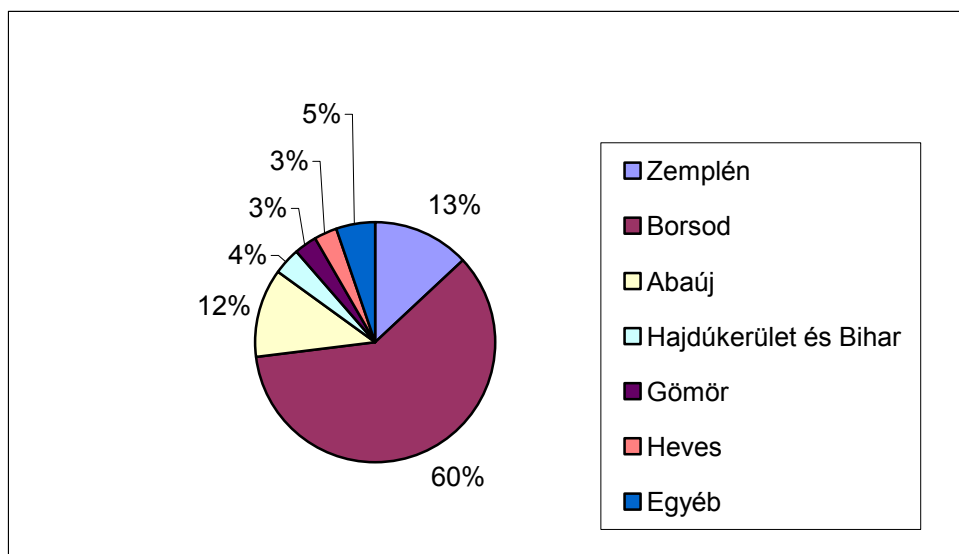
²⁷⁷ Asztalosok privilégiuma – 1823, HOM.HTD.76.10.6

²⁷⁸ Vándorlókönyv – 1871, HOM.HTD.76.10.16

²⁷⁹ Hámoros János tanulólevele – 1858, HOM.HTD.76.10.3

Miskolcot nagyon sok asztaloslegény kereste fel vándorlásai során és 1833-1861 között 165 fő szegődött el Miskolcon mesterekhez, származási helyüket vármegyéenként csoportosítva az alábbi kördiagramm mutatja.²⁸⁰

2. diagramm. Miskolcon elszegődött asztaloslegények származása vármegyéenként 1833-1861 között.

A közvetlen, vásári eladás mellett munkájuk nagy hatással volt a Heves megye jelentős részén értékesítő Eger, Gyöngyös, Mezőkövesd, Pásztó, Átány asztalosaira is.

Az Északkelet-magyarországi asztaloscéhek között kivételesnek mondható, hogy ilyen nagy számban maradt fenn írott forrásanyag történetükre, működésükre vonatkozóan. Ugyanez nem mondható el azonban a tárgyi anyagra. Nagyon kevés ugyanis a fennmaradt, adatolt, Miskolci asztalosokhoz köthető bútor.

A kutatás két *miskolci stíluskorszakot* különböztetett meg, melyek közül az első stílusjegyeit a templomokban található festett asztalosmunkák: a mennyezetdeszkák és a bútorzat alapján rajzolták meg. Az alapszín olajzöld, fekete, kék volt. A növényi, illetve virágornamentika nagyvonalú, főleg sárga, piros, fehér színeket használt. A népi bútorzatból előkerült néhány Miskolcon készült tárgy alátámasztja a stílus lakáskultúrában való meglétét, ha nem ismernénk a templomi munkákat, a párhuzamok segítségével nehéz lenni képet alkotni a korszak stílusának egészéről. Kopott festésével is jól mutatja a korszak színvilágát

²⁸⁰ Erogatio kis könyve Az Becsületes Asztalos Czéhnek az 1823-dik esztendő 8dik januariustól fogvást kezdődik. HOM.HTD.76.10.3. Az adatokat közli: VERES László 2005. 94

az 1753-ban készült falitéka,²⁸¹ melynek ajtaján két egymás alatt lévő léckeretes mezőben láthatjuk a virágkompozíciót, olajzöld alapszínű.

A kompozíció leginkább a Miskolc centrumában álló avasi templom papi székének díszítésével mutat hasonlóságot, ahol Asztalos Imre és István is dolgozott.²⁸² Az ugyancsak az avasi templomból származó zsoltártartó állvány díszítésével is szoros kapcsolat mutatható ki,²⁸³ de ez már nem az említett asztalosok munkája, hiszen 1794-ben készült. Az avasi templom bútorzatában jóval korábbi, XIV. századi darabokat is őriz, mely az uralkodóházhoz, a királynékhoz köthető.²⁸⁴

1746-ban készül az utolsó részletes felsorolás a diósgyőri vár kápolnájában található összes holmiról, melyben a megtalálható a „gyóntatószék, kórus fából”, de a stallumról nem találunk leírást.²⁸⁵ Ez ekkor már az avasi templomban lehetett. A XVIII. században ezeket a darabokat is a kor és ezzel együtt a miskolci asztalosok stílusa szerint festették át azzal a céllal, hogy illeszkedjenek a mennyezetdeszkák és az ekkor készült bútorzat díszítéséhez, festéséhez. A stallum az eredeti állapotát az 1980/81-es restaurálással nyerte vissza.²⁸⁶

A templom 1941-es felújítását követően a festett bútorzat jelentős része megsemmisült, a padokat kicserélték, a karzatot elbontották. Az avasi templom bútorainak léckeretes mezőinél is találhatunk eltérést a bútor alapszínétől. Az említett sarokszekrény esetén a mező alapszíne barna. A léckeretes mezők alapozásának eltéréseit az ugyancsak Asztalos Imre és István által díszített megyaszói és ládbesnyői templomokban is megfigyelhetők.

Az 1840-es évektől kibontakozó, második stíluskorszak hatása volt nagyobb a paraszti lakáskultúrában, mely a népművészet utolsó nagy kiteljesedésével esett egybe. A stílus jellegzetessége az új alapfestés. A korábbi alapszín a vörös, illetve vörösesbarna váltotta fel, melynek fodros, *habos* erezése fekete lett. Ez a fajta alapozás a barokk *márványozás* és közvetlenül a 18. századi rimaszombati bútorfestés hatását tükrözte. Az alap díszítésére használt színek is hasonlóságot mutatnak a gömöri központéval.

A szakirodalom²⁸⁷ az 1840-es évektől való elterjedést a datált példányok alapján határozta meg. A vizsgált terület bútorainak vizsgálata alapján azonban kijelenthető, hogy ez az időszak, egy évtizeddel korábban már megkezdődhetett. A datálatlan múzeumi tárgyak

---

²⁸¹ NM.68.27.1.

²⁸² SZENDREI János 1904. II. 579.

²⁸³ HOM.T. 53.4726.1

²⁸⁴ A stallum a feltételezések szerint eredetileg a Diósgyőri vár kápolnájában állott, amelyet a vár fokozatos pusztulása miatt fokozatosan üritettek ki. Az 1776-os Conscriptióban a várat már romként említik. Ekkor tartották a „diósgyőri ócska templomban az utolsó könyörgést”. A megmaradt egyházi felszereléseket a várból a falu új templomába vitték. OSZK K. Oct. Hung 1778. Közli: CZEGLÉDY Ilona 1988.25.

²⁸⁵ EFL. Cannonika Visitációk. Liber 3412. 133-136

²⁸⁶ SZABADFALVI József 1988. 61.

²⁸⁷ K CSILLÉRI Klára 1980. 40-41.

között lehetnek ebből az időszakból származó darabok is, de ezek meghatározása ma már szinte lehetetlen. Az évszámok megjelenítésének divatja kezdődött az új stílusú miskolci bútoron a 1840-es évektől.

A II. stíluskorszak elején a bútorfestők megrajzolták a virágok körvonalait, kontúrozták a kompozíciót. A XIX. század végéhez közeledve a virágok színesebbek, de egyúttal foltszerűbbek lettek.

A váltás egyértelmű időpontját nehéz meghatározni. Az 1850-es évek közepéről is ismerünk foltszerű virágokkal díszített tárgyakat, de 1873-ban is kontúrozták a virágok egy részét.²⁸⁸

Az ismert tárgyak alapján azt mondhatjuk, hogy a váltás az 50-es 60-as években indult, de tömegessé és ezzel jellemzővé az 1870-es évektől válhatott. A század végén divatossá vált festésstílust egy kései 1914-ben készült darab is jól szemlélteti.²⁸⁹ A foltszerű virágfejek, szirmok teljesen összeolvadnak csak színeik, tarkaságuk alapján különültek el. A láda elején szimmetrikusan két körbe zsúfolt csokor, de csak a virágok jelennek meg szár és levél nélkül.

Az I. stíluskorszak oldalnézeti ábrázolásával szemben, a csokrokat felülnézetből festették, melyeket virágfüzerek vesznek körül hasonló stílusban. A miskolci bútorok ebben a korszakában mindvégig sűrűbb maradt a fekete csíkozás. A vonalak, habok pedig szélesebbek, ezáltal az alapszín sötétebb, mert a vörös kisebb felületet fed. A díszítés a tarka virágok ellenére visszafogottabb, a sötétebb összhatású alapozás miatt.

Az 1914-ben készült menyasszonyi láda már jelzi a ládák divatjának végét is. A festés még a korábbi évtizedekben jellemző stílusban készült, de a láda elején már két „álfiókot láthatunk, mely a kaszlik, komódok elterjedését vetítette előre.

VII.3. Mezőkövesd

A mezőkövesdi központot sokan nem is tekintik önállónak, mert kezdetben a miskolci mesterek készítették a környék lakói számára az ízlésüknek megfelelő darabokat. Így volt ez a miskolci bútor I. stíluskorszakában is, melyet a XVIII. század közepén készült, Mezőkövesden használt tárolóbútor is igazol.²⁹⁰

Mezőkövesdi bútorról azonban csak a XIX. század közepétől beszélhetünk. Kijelenthető ez annak fényében is, hogy a kutatásokból tudjuk, hogy a matyó városban

---

²⁸⁸ HOM.N.81.10.9.

²⁸⁹ NM.61.152.1

²⁹⁰ NM.68.27.1.

használt bútorok jelentős részben még ekkor is Miskolcon készültek. Mezőkövesdet, mint készítőközpontot valóban sajátosan kell megközelíteni. Eltérően ugyanis a többi településtől, itt sokkal nagyobb hatással volt a sajátos fogyasztópiac a bútorkészítőkre.

A matyó néprajzi csoport létrejöttét a XVIII-XIX. századra tehetjük. A környező református települések között a vallásában megmaradó „a katolikus sziget” népi kultúrájában is fokozatosan elvált környezetétől.

A leglátványosabb folyamatok a XIX. században zajlottak, ekkor formálódtak ki azok a néprajzi jellegzetességek, melyekkel a matyókat a mai napig jellemzi a tudomány. A legismertebb a hímzés- és viseletkultúra, melynek „kivirágzása” a díszítőművészet más ágaira is hatott. Ez utóbbi olyannyira új fejlemény, hogy kialakulását a kutatások a XIX. század második felére teszik.²⁹¹

A díszítőművészet harsány színei a lakáskultúrában is megjelentek és ez eredményezte a sajátos matyó bútor kialakulását. Az első datált példányok az 1840-es években készültek, Miskolcon.

A mezőkövesdiek számára a miskolci asztalosok az 1860-70-es évektől kezdik el a dúsán virágzott élénk színekben pompázó ládák, ágyvégek készítését. A festés változása a Miskolcon és környékén értékesített ládák esetén is jellemző, de élénkségében a mezőkövesdi lakáskultúrában kedvelté vált darabok jelentették a színes festés csúcsát. A matyó bútor legjellemzőbb darabjai a festett ládák. A nagyobb méretűeket kedvelték²⁹², melynek elején megjelent – mint a díszítés része – az álfiók. Ezt lécekkal, fogantyúkkal is jelölték, kiemelték. Általában két álfiókot „készítettek” alul, illetve felül, melyekre hosszában végigfutó virágfüzéreket festettek. Az álfiókok, illetve a két oldalt álló esztergált, fekete féloszlopok keretezik, kiemelik a középső mezőt, melyre a festett főmotívum került. Középen egy kisebb virágfüzér, két oldalán pedig szimmetrikusan, körben festett virágcsokor. A kompozícióból eltűntek a szárak, levelek csak a színpompás virágzatok, szirmok látszanak, kontúrozatlanul foltszerűen.

További jellegzetessége vált az 1870-es évektől a középső virágfüzér és a csokrok közé ékelt két aranysárga búzakalász csokor. A festés felsorol jellegzetes díszítőmunkái kerültek a tornyos nyoszolyákra is. Figyelembe véve természetesen az eltérő felépítést, szimmetriát. Az álfiókokon alkalmazott virágfüzerek a lábakon és a torony peremén futnak végig. A körben elhelyezett virágcsokor a torony központi motívuma.²⁹³

---

²⁹¹ FÉL Edit- HOFER Tamás 1975. 433-453, FILEP Antal 1980. 535,

²⁹² A bútorok befogadó képessége megközelítette a fiókos kaszlikét. Például NM.53.83.2. Magasság: 83cm, Szélesség: 68cm, Hosszúság: 118 cm. Befogadóképesség 0,66 m³, míg egy átlagos méretű négyfiókos kaszlié 0,82m³ (DIV.N.2003.13.1)

²⁹³ DIV.N.1975. 33.1.1-4. Tardon használva, 1895.

Ha van évszám az rendszerint a torony alatti négyzetes tábla közepén – felül vagy az alsó peremnél²⁹⁴ – széles füzérrel futtatva jelent meg.

A matyóknál jellemző volt az asztalok és a székek festése is. Az asztalok lábára kerültek a virágfüzerek, az asztallap közepére pedig, a körben futtatott csokor. A festés miatt az asztalok lábát szélesebbre készítették, ívesre fűrészelték²⁹⁵, az asztallapon a kultikus térre, a kenyér szentségére utaló IHS monogrammal is találkoztunk.²⁹⁶

A székeknél a széles fekete csíkokkal, habokkal futtatot vörös alapszín az ülőlap és a háttámla jellegzetessége, míg a lábak már egyszínű feketék. Az ülőlap – éppen a használat miatt – az alapszínen kívül már kevésbé díszített. A színes füzerek, csokrok az ívesen fűrészelt háttalp belső oldalára kerültek. A jellegzetes kompozíció a bútorzat szinte darabján előfordult, az említettekén túl a lócákon, tékákon, tükrökön, sőt még az ablaktáblákon is.²⁹⁷

A drágább festett bútorok, a gazdagon hímzett lepedővégek, fejelhajok, párnák, dunnák nem voltak elérhetőek a matyók minden társadalmi rétege számára. A szegényebbeknek be kellett érnie egy-két darabbal és lakáskultúrájának, szobaberendezésének egészére korántsem volt jellemző a „matyó stílus”. A tehetősebbeknél a 19. század végétől került kialakításra a reprezentatív funkciójú „tisztaszoba”, ahová a mezőkövesdi bútor legszebb darabjai kerültek.

Néhány mester már az 1870-es években áttelepült Mezőkövesdre, de a ládák beszerzésére még mindig átjártak Miskolcra is. A miskolci asztalosok a vásárok alkalmával a város legfrekvenciáltabb helyén a Fő utca és a Mindszentre vezető utca találkozásánál pakolhatták ki a festett bútorait. Az 1890-es évektől ez a piacstruktúrát megszüntették,²⁹⁸ melynek hatására a 25-30 virágzó asztalos nehezebben tudta bútorait értékesíteni, ami az ekkor még biztos felvevőpiacnak számító Mezőkövesdre való áttelepülésnek további lendületet adott.²⁹⁹ A festett bútorok vásárlói köre Miskolc környékén már szűkülőben volt ebben az időszakban, a matyóknál viszont még változatlanul nagy volt a kereslet, de a XX. század első évtizedében itt is elapadt.

Mezőkövesden az asztalosok hamar felhagytak a festett ládakészítéssel. A Néprajzi Múzeumi igazgatójához írott levél 1914-ből ugyanis már arról tudósít, hogy „Kövesden nincsen hozzáértő ember, csak egy miskolci ember szokott kettőt-hármat hozni a vásárra, s azért már a vasúti kocsiban verekednek, hogy ki veszi meg a kulcsát.”³⁰⁰ Miskolcon az

²⁹⁴ HOM.N.71. 1. 3. Mezőkövesd, 1913.

²⁹⁵ HOM.N.53.605.1.

²⁹⁶ HOM.N.53. 606. 1.

²⁹⁷ HOM.N.81.10. 9.

²⁹⁸ Mai Széchenyi utca illetve Szemere utca. VERES László 2003. 390-391.

²⁹⁹ SZABADFALVI József 1997. 244.

³⁰⁰ HOM.NA. 2970. 12

utolsó virágozó asztalos – Berecz József – és a festést végző felesége 1911-ben szüntette be tevékenységét, műhelyét átadta vejének és egy avasi pincében nyitott borkimérést. Ebből a tevékenység azonban nem tudott megélni, ezért 1915-ben Mezőkövesdre költözött. A kereslet ekkor már itt is elapadt és 1918-ban készítette el az utolsó ládát. Fia hasonlóan a település többi asztalosához már festetlen, új stílusú darabokat készített.³⁰¹

A mezőkövesdi bútort nemcsak a szomszédos Heves megyei falvakban (Noszvaj), hanem jóval távolabb is használták, így például Átányban.³⁰² Elsősorban a festett ládák kerültek be több nem matyó településen a szoba bútorai közé. Az egri piacon is kereskedtek vele így nemcsak a környék településeinek lakáskultúrájára, hanem az egri asztalosok tevékenységére, stílusára is hatással volt.

Bár a tradicionális paraszti kultúra a XX. század elejétől – az ország más tájaihoz hasonlóan – Mezőkövesd környékén is fokozatosan felbomlott a matyó népművészet fennmaradását nagyban segítette, hogy díszítőművészetüket a nemzeti kultúránk reprezentatív megjelenítőjének választották, és a magyar népművészet jellemzőjeként mutatták be itthon és külföldön.³⁰³

Az idegenforgalom nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a hagyományok szerint díszített darabokat – közte a matyó bútorokat – iparművészek ma is készítik.³⁰⁴

VII.4. Eger, Gyöngyös

Az egri asztalos céhet 1732-ben,³⁰⁵ a gyöngyösit 1771-ben alapították³⁰⁶, de ettől jóval korábban is működtek már asztalosok a településeken. Egerben a török terjeszkedés előtt elsősorban a püspöki központ ellátásánál dolgoztak.

Eger 1696-os elfoglalása után is dolgoztak a városban asztalosok, mely ekkor is jelentős közigazgatási székhely volt. A visszafoglalás után több török asztalos Egerben maradt, közülük ketten 1687-ben Miskolcra költöztek.³⁰⁷ Az 1688-as összeírások is említenek Egerben asztalosokat, így Johannes Weinreicht, akinek sarokháza Georg Heber paszományos házával szemben a Minoriták terén állt.³⁰⁸

---

³⁰¹ HOM.NA.2970. 14.

³⁰² DIV.N.79.24.1

³⁰³ FÜGEDI Márta 1989. 313-328.

³⁰⁴ Kovács Szabolcs bútorfestő, a Népművészet Ifjú Mestere munkái a Matyó Múzeum új állandó kiállításán is láthatóak. VISZÓCZKY Ilona – VIGA Gyula 2006. 22.

³⁰⁵ HML.IX-6.1/b

³⁰⁶ ELTE K IV/25

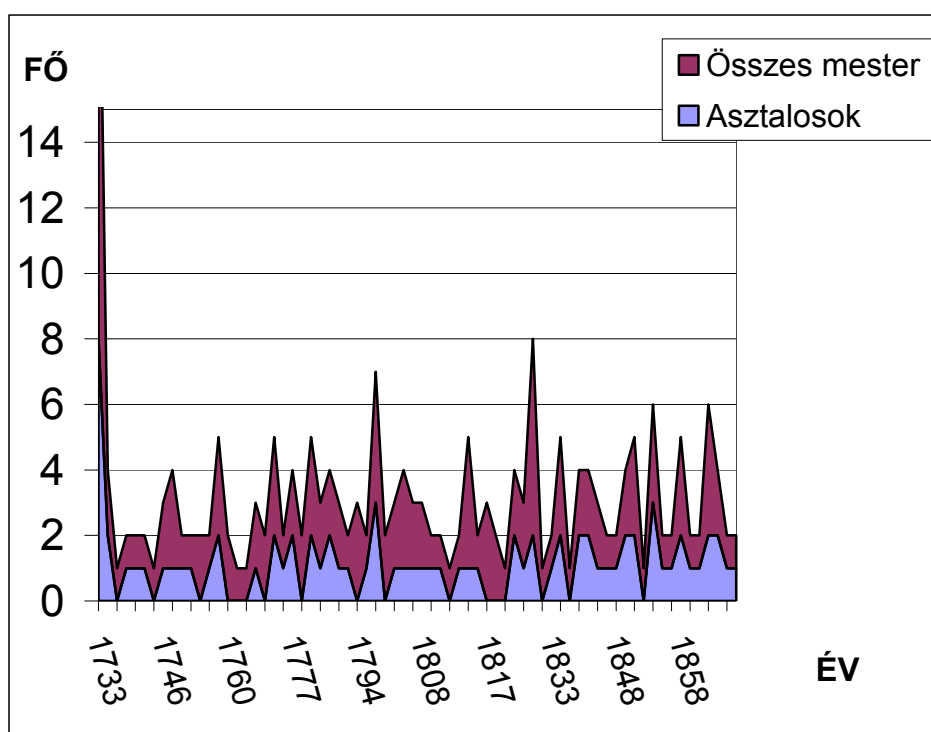
³⁰⁷ VERES László 2005. 88.

³⁰⁸ HML XII-3/a. 58. kötet. Közli: KOVÁCS Béla 2006.122.

A XVIII. század elején Egerbe letelepedő kézművesek jelentős része német, akiket az újjáépítéssel, illetve a város új barokk arculatának kialakításával kapcsolatos munkaalkalmak vonzottak a településre.

Nem véletlen tehát, hogy a vegyes – a lakatos, üveges, esztergályos és puskaműves mestereket is tömörítő – céh privilégiuma az eredeti latin mellett németül íródott és a mesterré váltak névsorát is egészen 1805-ig német nyelven vezették. A céhet 15 mester alapította, közülük 8 volt asztalos és számuk a céh története során mindvégig meghatározó maradt.

3. diagramm. Az egri vegyes asztaloscéhbe felvett mesterek 1733-1868 között.

Az épületasztalos munkák mellett tevékenységük elsősorban a polgári, nemesi és egyházi épületek bútortatának elkészítésére irányult. 1780-88 között például Lutter Tamás készítette el püspöki megrendelésre a Lyceumi könyvtár szekrényeit.³⁰⁹

Az Egerben élő polgárok, nemesek végrendeletei gazdag bútortatról tanúskodnak³¹⁰ már a XVIII. század elején is. A város gyors ütemű fejlődése a XVIII. században olyan igényeket támasztott egyes években, melyet nem is mindig tudott az itt letelepedett 8-10

³⁰⁹ Thomas Luttert 1774-ben vették fel a céh mesterei közé. HML IX-6/b 5.

³¹⁰ Eger város tanácsának iratai között több száz hagyatéki összeírás található 1709-től kezdődően. HML V-1/b (B. IV.19 Heintz Gáspár hagyatéka összeírása. 1709.VI.15)

asztalos kielégíteni. Eger XVIII. századi faiparát a megrendelésre dolgozó német asztalosság jellemezte.

Bár Gyöngyösön is meghatározó volt a jobban fizető egyházi, földesúri, polgári megrendelések kiszolgálása. Már a gyöngyösi vegyes céh kialakulásakor vásároló asztalosok is voltak a tagok között, melyre az artikulások is utalnak.³¹¹

A két központ korai időszakának stílusáról keveset tudunk. Ennek egyik oka lehet a vásári értékesítés és ezzel együtt, a paraszti igények kiszolgálásának kisebb súlya. A XVIII. század második feléből azonban már több utalás van az asztalosok vásárokon való megjelenésére, de nem sikerült ebből a korszakból olyan bútort találni, amely egri vagy gyöngyösi készítőhöz köthető. A legtöbb bútordarab ugyanis abból a korszakból maradt fenn, amikor már a két hevesi mezővárosban átvették az asztalosok a *mezőkövesdi stílust*. Így nevezték ugyanis a Miskolcra kiindult – fent említett – új díszítésmódot, mely a matyó főváros felől terjedt el Heves megyében.

Az Egerhez köthető, vörös, fekete tussalással alapozott virágos ládák közül a legkorábbi datált példányt 1850-ből ismerjük,³¹² de 10 évvel ezelőtt is készülhettek már a városban hasonló darabok. Bár az elnevezés a matyó bútorttal való szoros kapcsolatra utal, Eger stílusának vizsgálatánál többretegű hatást tapasztalhattunk. Természetesen itt is felmerült a kérdés, mennyiben tekinthető a fentiek ismeretében önállóan és mennyiben egy uralkodó stílus egyik változatának az egri készítő bútor.

Azt a megvizsgált bútoranyag is bizonyította, hogy a két álláspont között nagyon keskeny határ húzódhat. A párhuzamok vizsgálata alapján a múzeumi gyűjteményekben besorolt bútorok között több az egri, mint az eger-mezőkövesdi meghatározás, mely jelzi az elkülönítő jegyeket. A matyó hatás a stílus szélesebb körben való megismerését, divatját jelentette, de a terjedés semmiképpen sem tekinthető egyirányúnak, hiszen a rimaszombati bútor a területen már ezt megelőzően is jelen volt.

A vörös, feketével csíkozott alapszín hangsúlyosabb, önállóbb eleme maradt mindvégig a díszítésnek. Ennek főleg az volt az oka, hogy a virágzás kisebb felületet foglalt el, töltött meg, mint a mezőkövesdi bútornál. Sőt több olyan tékával és asztallal rendelkeznek a gyűjtemények, melyen nincs vagy nagyon kicsi a színes virágzás. Ezekben az esetekben az alap fekete csíkozása fokozottabb díszítő szerephez jutott, füzérekben, ívekben festve.³¹³

A kisebb méretű ládák hosszabb ideig keresettek maradtak a palócság körében. Csakúgy, mint az oldalirányú csokor ábrázolás és a virágok kontúrozása.³¹⁴ Ezek a

---

³¹¹ ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/25. VIII. ac

³¹² DIV.N.72.10.1

³¹³ NM.2001.27.1

³¹⁴ NM 87.59.1.

kapcsolatok ugyanúgy utalhatnak a rimaszombati bútorra, mint a mezőkövesdi virágfestés század közepi jellemzőire.

A csokorban ábrázolt virágok fejei azonban mindvégig kisebbek maradtak mint a rimaszombati bútornál és megőrizték a száraz, levelek ábrázolását is, bár sokszor sajátos, például kék színnel.³¹⁵

Az egri és gyöngyösi virágzó asztalosokat a matyókéhoz képest visszafogottabb díszítésmód jellemezte, a festett bútor divatja során. Az általuk készített darabok a mezőkövesditől jól elkülöníthetők. Ezt a stílust a XX. század második évtizedéig igényelte a parasztság. Ekkor azonban már csak egy asztalos, Lajer József és a virágozást végző felesége készített Egerben festett bútor.

VII.5. Szuhahuta

A Nógrád megyében fekvő Szuhahuta (ma Mátraalmás) 1949-ig Heves megyéhez tartozott. A falu szlovák telepeseit a XVIII. század végén létesült *üveghuta* vonzotta a területre, ennek megszűnése után – a XIX. század derekától – fokozatosan tértek át a faszerszámok, faeszközök (kaszanyél, gereblye, guzsaly stb.), néhányan pedig az ácsolt ládák készítésére. Elsősorban a Mátra északi előterében lévő palóc falvakat látták el termékeikkel. Néhányan a gömöri bútorokat piacra szállító kereskedőkkel is kapcsolatba kerültek, így termékeik az Alföld felé is eljutottak.

Legismertebb specialisták a Stork (István, János, Vendel) és a Gembiczki (István Jankó, Honvéd József, Joáchim) családokból kerültek ki. Az 1948-50-es években arra vonatkozóan is végeztek adatgyűjtést a településen, hogy a lakosok honnan származtatják a szuhahutai családokat.³¹⁶

A 83 éves Stork István szerint Lajguték Morvaországból, Gembiczkiek Lengyelországból, Storkok Csehországból érkeztek. Hasonlóan nyilatkozott Lajgut János is: Lengyelországból jöttek a Gembiczky és Draveczky családok, Csehországból a Storkok, Németországból a Lajgutok. Szuhahuta lakóinak jelentős része a magyar mellett szlovákul beszélt, az idősebbek még ma is beszélnek a nyelvet.

A csehszlovák-magyar lakosságcsere keretében Szuhahutáról is kerültek családok Csehszlovákiába, például a Gembiczkiek közül. Sajnos a megyében gyűjtött szuhahutai szekrényekről nem minden esetben tudjuk, kinek a keze munkája.

---

³¹⁵ DIV N 61.242.1, DIV N 61.243.1

³¹⁶ NM EA 2269/A 15.cédula

Néhány példán keresztül érdemes megvizsgálni díszítő stílusukat. Egy Bodonyban gyűjtött³¹⁷ darab tölgy- és bükkfából készült, teljes körívek díszítik, melyek belsejében rozetta és forgórózsa látható. A körívek a deszkákön azonos méretben, sormintászerűen vannak elhelyezve. A körök átmérőjét úgy választották meg – a deszka szélességéhez képest –, hogy azt teljes hosszában azonos méretű, egész mintával tölthessék meg. Nem használtak egyenes vonalakat, rácsokat, illetve szabadrajzot, valamennyi motívum körzővel készült.

Különösen jellemző volt az ácsolt ládák festése. Stork István egyik munkáját 1955. áprilisában filmre vették, ennek alapján jól nyomon követhető a ládakészítés- és díszítés minden mozzanata. A Néprajzi Múzeumban ma is meglévő darab *vörösített*,³¹⁸ tetején kék-zöld *csíkozás*, elején kék-zöld *tablázás*.

A korábban használt vörösítést égerfa héjával végezték, majd ezt váltotta föl az enyves festékekkel történő színezés, valószínűleg az ekkor már divatosabb asztalosmunkák hatására. A festés szolgált alapjául a vésett motívumoknak. A ládák mellett a székek, kisszékek, vagy ahogy helyben szlovákul nevezték *velká stolicka, malá stolicka*³¹⁹ volt ismert és keresett darab a Mátra környékén. 1948-ban K. Csilléri Klára elkészítette Stork Istvánnal munkaeszközeinek a leltárát is, a gyűjtőcédulát a Néprajzi Múzeum adattára őrizte meg.³²⁰ A leírás jól mutatja a készített tárgyak körét is:

„Tőkéből 1-1, Balta 2, Fejsze 1. Nagyobb faragó kerekaltal faragásához, kisebb, kisebb faragásához. Szélesebb bárd taligadeszka faragásához, régen 3-4 is volt. Fűrész a favágónak 2-3-4 tél tart ki, legtöbb 3-4 év. Szerszámosnak 10-12 év. 3-4-5 Ft egy fűrész. 3 féle szélesség van: legkeskenyebb: taligakeréktal: körkivágás, szélesebb: egyenes vágás, legszélesebb: vastagabb fák. Kis vasfűrész: gereblyefog, kocsot vágnak vagy csapolnak, taligakeréktal levágása, faszögek levágása. Keresztfűrész: 2 drb. Ahhoz napszámost hívok napi 20 Ft. Vonókés gereblyefoghoz 3. Ha elkopik, akkor kocspucoláshoz használjuk. Nagyobb kapanyél, nyél pucolásához, legnagyobb szélesebb deszka, taligakerek. Gyalló helyett ez nagyon jó. Gömbelítő 2. Hús évé megvan. Véső: centi széles: karszékhez, félcolos: tilóhoz, oszlophoz: deszka helye. $\frac{3}{4}$ colos: talphoz, szekrényhez. 1 colos: oszlophoz, keresztfa helye a tilón, kalodázáshoz, seprühez és favilla véséshez, ossóhoz 2 vékony széles. Egy véső eltart 10-15-20 évig, de a colos kitart, amíg élek. Az 4-6 Ft. Fűrök: legkisebb: ossófűrő: 3 mili, favillavúrő: 10 mili, gereblyefűrő (fog helye): 12 mili, gereblyekáva és vásárra fogak helye: 13 mili, kávázás: 14 mili, csap szekrényen, kétágú nyélhez: 16 mili, szekrény forgó, szénvonó fűrő, kerekaltal, kerekagy is: 24 mili, taliga kerekagy: 1 colos, taliga kerekagy 1 coll 10. A

³¹⁷ DIV.N.63.102.35

³¹⁸ NM.55.42.1

³¹⁹ NM.50.1.65, 50.1.66

³²⁰ NM.EA 2269/ AB – 207 – 228. K CSILLÉRI Klára 1948-51.

fúró tíz évig is eltart. Van, aki nem tud rá vigyázni és 3-4 is kell egy évben. Cigány 5Ft, gyári 6-7 Ft. Reszelő: 4 collos kisérszhez, nagy fűrészhöz: 6 collos, 7 collos. Ráspó (6-7 évig tart kettővel): durva, sima. Salgótarjánba kovácsféle csinálja. Cirkalom: Szekrényhez meg gömbölyű lapáthoz az 40 centi. Pálházi nagyobb 1, cifrázó, hóhányó lapáthoz kapocska vagy vályókapocs. Gömbölyűkés kézvonókésből gereblefogazáshoz (életlen). Kalapács: nagyobb, kisebb: 2 van tán 6 is, kaszaülő kalapács 2-3-4 év tart. Harapófogó, bunkó: 2 , csillag, fémcillag (fúróból csinálva, ki van reszelve fogásra), fogascifrázók. Kaszanyelet cifrázunk vele”

Bár a XX. század közepén menyasszonyi ládákat már nem készítettek a leltárban megtalálhatók az ehhez szükséges szerszámok is. Ez azzal magyarázható, hogy bár kelengyés ládát 1928-ban rendeltek utoljára³²¹, lisztes szekrényt még az ötvenes évekig igényeltek a falusiak és a környék lakói.

A szerszámok, még a XX. század közepén is használt szlovák nevei is utalnak a néesség eredetére³²²: – ňebožic = nagy fúró, amit a gereblyébe használnak, – dlátko = véső, – pilka = kis rámás véső, – pila nagy fűrész, amivel ketten fűrészelnék, – stolica = kézivonószerk. A kézivonószerk vagy faragószerk esetén az eszköz részeinek elnevezésénél magyarul többnyire csak körülírták a funkcióját, míg szlovákul egyetlen szóval vagy egy jelzős szóösszetétellel nevezték meg.³²³

1777-ben az olcsó fűtőanyag miatt jött létre az üveghuta és a település a Mátra erdőségének közelében. A fakitermeléssel addig is foglalkozó néesség a huta bezárását követően próbált a favágásból és a fafeldolgozásból megélni, a falu határában ugyanis csak minimális művelésre alkalmas földterület volt.

A kutatók a területen folytatott gyűjtések alapján az 1840-es évekre teszik a faeszközök háziiparszerű készítésére történő átállást. A fakitermelés azonban alaptevékenység maradt, melynek eszközkészlete is változott a XVIII-XIX. század során. A XIX. század első felében jelent meg a fűrész, a század közepén pedig, a bárd. Ez utóbbi elterjedését egy jelentős munkaalkalomhoz köti a helyiek emlékezet. A vasútépítés óriási méreteket öltött ebben az időszakban, ennek megfelelően hatalmas kereslet mutatkozott a vasúti talpfák iránt. A Mátra több területén is folyt ilyen célú fakitermelés. Ezeknek a talpfáknak a faragását az erdőben a kitermelés helyének közelében végezték. A talpfák faragására idénymunkások, gránerek szerződtek, akikkel a szuhahutaiak együtt dolgoztak.

³²¹ BELLON Tibor – FÜGEDI Márta – SZILÁGYI Miklós (szerk) 1998. 392

³²² NM.EA 2269/A 840. Dravecki Béla szuhahutai lakostól gyűjtve 1952. X

³²³ stolicoví vrch, stolicová hlava, podložek. Vannak azonban olyan részek, amelyeket szlovákul és magyarul is körülírással neveznek meg: deska, na čosi nohu = az a deszka, amire a lábat tesszük, to drevo čo drži stoliciví vrechňák = az a deszka, amelyik a tetejét tartja. NM EA 2269/A 840.

A gránerek származási helyeként a helyi adatközlők Lengyelországot jelölték meg.³²⁴ A kutatások azonban azt mutatják, hogy az első világháborúig a szlavóniai, horvátországi kádárok, pintérek és más az erőmunkához értő specialisták szegődtek el Magyarországon nyári munkára, akik egészen a Zempléni-hegységig eljutottak.³²⁵ A helyiek megfogalmazása szerint „gánerül” beszélő idénymunkások a Zala folyó és a Dráva között elterülő erdővilág irtásfalvaiból érkeztek.³²⁶ A hagyomány szerint a bárd használatát tőlük tanulták el a helyiek az 1860-as években.

A gánerek mellett szlovák idénymunkások is dolgoztak ebben az időszakban a mátrai erdőkben Turóc vármegyéből. „A gánerek bárdal dolgoztak, a turóciak flankáccsal. A flankáccsal egy arasztot vágtak egyszerre³²⁷”. A máshol plankácsként ismert eszközt a kevésbé részlet gazdag faragásra használták.³²⁸ Az ország más tájairól érkezett famunkásokkal együtt végzett tevékenység újabb eszközök és munkamódszerek megismerését hozta magával és segítette a szuhahutai fafaragókat. Az eszközök használatának is voltak helyi hagyományai. A szekerce nyelét például görbére készítették, azért, hogy le ne vágják az ujjpercüket faragás közben. A szekerce nyelét alul fogták meg, míg az egyenes nyelű faragóét felül a fej közelében.³²⁹

Nemcsak a történeti forrásokból tudjuk, hanem a néprajzi adatgyűjtések is bizonyítják, hogy a településen élt a lakók emlékezetében az, hogy a huta bezárása után tértek át a faeszközök készítésére, a fafaragásra.

A falu közvéleménye szerint a (Gyöngyös) solymosiaktól tanulták a famunkákat – a favilla, gereblye, szerszámnyél, zszindely és szökröny készítést – a XIX. század közepén. A fűrész használatával nőtt a termelés és ezzel együtt a választék is.

Az 1880-as évektől kaszanyelet és egy kerékgyártótól megtanulva, jármot is kezdtek készíteni.³³⁰ Az ácsolt láda mellett a bútorzatban a szuhahutai specialisták legjelentősebb terméke a szék volt. Ennek készítését a helyi molnárokhoz kötik a településen élők. A molnárok kiváló fafaragók voltak Északkelet-Magyarország szerte, s legtöbbször malmaikat is teljes egészében maguk készítették el. A falu molnárai betelepült, magyar származású mesterek voltak a XIX. században. Előbb Albertusz Sándor, majd Stuller György. A helyiek tőlük tanulták meg, „nézték le” a karszék készítését. „Albertusz Sándor nem csinált villát.

³²⁴ Adatközlő: Id. Stork István 1950. NM EA 2269/A 853.

³²⁵ PETERCSÁK Tivadar 2001.236, PALÁDI-KOVÁCS Attila 1988. 122

³²⁶ Szilvágy, Becsvölgye, Pórszombat, Bárszentmihályfa, Kustánszeg, Keményfa, Barabásszeg, Nova, Zalabaksa. HEGYI Imre 1978. 78

³²⁷ Adatközlő: Stork István 1950.VII. NM EA 2269/A 850

³²⁸ PETERCSÁK Tivadar 1989. 266. Felsőtárkányban például ezzel nagyolták ki a fából a járom formáját, főbb vonalait.

³²⁹ Adatközlő: öreg Stork János 1949.X NM EA 2269/A 862

³³⁰ PETERCSÁK Tivadar 2005. 51

Karszéket csinált. Gyöngyösre vitte eladni ötöt-hatot is felkötött a hátára oszt vitte. Még hatvan krajcárért is csinálta. Volt Dorogházán egy zsidó, most Szécsényben lakik, annak még van tőle”.³³¹

Még az 1940-es években is 45 specialista faragott eladásra Szuhahután, termékeiket mintegy 200 településen, 40-60 kilométeres körzetben értékesítették.³³²

Bár a faeszközök készítésére leginkább Szuhahuta lakossága szakosodott, a Mátra szinte valamennyi településén – a földrajzi adottságok miatt – foglalkozott több-kevesebb specialista famunkával, így ácsolt bútor készítésével is, ezekből több közgyűjteményekbe – például Mátramindszentről a Néprajzi Múzeumba – került.

VII.6 Sátoraljaújhely

A városban más a XV. századtól működhettek asztalosok. A Felvéglesi utcán már 1678-ban említik Asztalos János házát, de a céh megalakulása csak 1727-ben történt. A lakatosok, kocsigyártók, üvegesek és az asztalosok közös céhlevelét a sárospataki tanács adta ki 1727. március 26.-án.³³³

A XVIII. századból nagyon kevés adattal rendelkezünk az asztalosokkal kapcsolatban a XIX. század elejétől azonban folyamatosan szerepelnek az asztalosok a városi összeírásokban, népszámlálási adatokban.³³⁴

8. táblázat. Asztalosok, legények, inasok száma Sátoraljaújhelyen.

Év	Mesterek száma	Legények száma	Inasok száma
1827	12	26	8
1869	28	13	19
1910	35		
1940	29		

³³¹ Adatközlő: Stork István 1950. NM EA 2269/A 46

³³² K CSILLÉRI Klára 1955a. 353-372

³³³ CSORBA Csaba 2001. 25

³³⁴ CSORBA Csaba im. alapján.

A sátoraljaújhelyi bútorkészítés fénykora a XIX. század második felétől az első világháborúig tartott. Ebben az időszakban 30-40 mester körülbelül ugyanilyen számú segédszeméllyel dolgozott a városban. A parasztság számára festett bútorokat készítő „vásári asztalosok” száma azonban csak 5-6 fő volt.³³⁵

Az évszámok darabokon az 1868-tól 1940-ig követhető a sátoraljai bútor stílusának alakulása. A bútorok közül mintegy 60 darab – zömében Petercsák Tivadar gyűjtései – a sárospataki közgyűjteményekben, valamint K. Csilléry Klára 1851-es gyűjtése a Néprajzi Múzeumban található.

A motívumkincs és a díszítmények rendszere viszonylag egységes. Az egyes műhelyekből kikerült darabok közötti eltérések a festés módjában és a motívumok kialakításában jelentkeztek.

A mesterek egy része saját maga virágozta a bútorokat, másoknál a segédek, vagy az asztalos lánya. A legügyesebb festőnek Polifka Erzsit, Polifka Pál asztalos lányát tartották, aki több műhelynek is dolgozott és más asztalosok családtagjait – így Benke Irénkét – is tanította.³³⁶

A festett bútort legtovább K. Bacsó András (1888-1945) készítette, aki a sátoraljaújhelyi tanulóévek után 1908 környéken költözött Pusztafalura³³⁷ és az újhelyi bútor motívumkincséből egy sajátos színvilágú stílus alakított ki, mely mindenekelőtt kék alapszínével tért el, a korábban általa is készített fekete alapszínű daraboktól.

VII.7. Kisebb központok

Több szempont alapján emeltünk ki a fentiekben Északkelet-Magyarországról bútorkészítő központokat. Ezt elsősorban az ott dolgozó asztalosok száma, az önálló stílusjegyek, a piackörzet nagysága, hatása más központokra illetve a terület lakáskultúrájának szűkebb vagy tágabb körzetére vizsgálata alapján tehetjük meg.

A kiemelt központok jelentősége a vizsgált időszak jelentős részében fennmaradt. A területen, a kiemelteken kívül azonban számos kisebb központ létezett és ezek közül voltak

---

³³⁵ SRMA.55-20.K. Csilléry Klára gyűjtésében Kancel Gyula, Polifka Pál, Kucsera János, Benke Pál és Székely László neve szerepel.

³³⁶ PETERCSÁK Tivadar 1988. 676.

³³⁷ HOM.NA.3860

olyanok, melyeknek a készítőik számában, piackörzetükben kiugró periódusai, évtizedei voltak.³³⁸

Az egykori Abaúj Vármegyéből Kassa mellett Mecenzéfet³³⁹ mindenképpen meg kell említenünk. A település elsősorban vasiparáról volt híres, az asztalosok széles körben használták az itt készült vasalatokat, pántokat, zárszerkezeteket a bútorokhoz Észak-Magyarország szerte. Asztaloscéh 1724-től működött a településen. Az itt készült bútorok közül néhány festett láda maradt fenn, melyek jól reprezentálják a központ jellegzetes stílusát. A Herman Ottó Múzeumban található Balázs József alsómecenzéfi városkapitány festett ládája a XVIII. századból³⁴⁰, melynek kék alapszínére élénk sárga, piros, zöld növényi motívumokat festettek. A miskolci múzeum egy másik mecenzéfi darabja is hasonló stílusban díszített.³⁴¹ A két darab a kassai és a miskolci bútorkészítők 18. századi stílusával mutat hasonlóságot. A mecenzéfi bútor későbbi 19-20. századi korszakából és a központ népi bútorkészítésben betöltött szerepéről nagyon kevés adat maradt fenn. A pontosabb kép megrajzolásához további kutatások szükségesek.

A készítő központoknál nem kapott önálló fejezetet a palóc faragott bútor. Ennek oka, hogy készítő központként gyakorlatilag lehetetlen megközelíteni a kérdést. A faragott táblákat főként pásztorok készítették, akiknek stílusa egyénekenként is változott és gyakran költöztek is esetenként 50-100 kilométerre lévő uradalmakba.³⁴² Így a palóc áttört bútorokról, faragásokról a készítőik és a palóc lakáskultúra tárgyalásánál szóltunk. A faragott táblák nélkül a bútoroknak nem is igazán lehet és érdemes stílusát keresni. Együtt váltak a paraszti lakóház reprezentatív darabjaivá.

A faragott tábláknak helyet adó, befogadó bölcsők, székek, lócák stb. Balassagyarmat, Pásztó, Szécsény és kisebb települések asztalosai illetve specialisták által készültek. Így fordulhatott elő, hogy az említett városokban jelentős számú asztalos dolgozott a XIX. század végétől, akik ráadásul bútoraik jelentős részét a parasztságnak értékesítették, a néprajzi kutatások mégsem az ő munkájukat, hanem a stílust alakító pásztorokét helyezték előtérbe.

A festett bútorok közül sok láda érkezett a területen kívülről, elsősorban Komáromból Nógrádba és Heves megye nyugati részére. A keletebbre lévő központokból terjedő vörös alapozású, feketével csíkozott ládákat Nógrád megyében Pásztón készítették.³⁴³

---

³³⁸ Mikófalva-Bélapátfalva.

³³⁹ Ma Szlovákiában található. Neve: Medzev.

³⁴⁰ HOMT 72.1.1

³⁴¹ HOMT. 53.1495.1

³⁴² Berze Jani az 1930-as években a Dunántúlról költözött Heves megyébe. Gyurkó Pál Nógrád megyéből Hatvan melléti uradalomba szegődött.

³⁴³ K CSILLÉRI Klára 1972. 63.

Balassagyarmat asztalosairól is számos levéltári forrás maradt. 1841-ben Veszely János kért felvételt a mesterek sorába, aki ekkor már – kontárként – két legénnyel dolgozott.³⁴⁴ Munkáikat azonban nem ismerjük.

A nógrádi központok közül Szécsényben sajátos stílus alakult ki. A városban évszázados hagyományai voltak az asztalosiparnak, melyhez az egyház is hozzájárult. A XVIII. század közepén Spiegel Márton és Oszler Liborius asztalos testvérek készítették el a Ferences templom sekrestyéjének szekrényeit.³⁴⁵

A XIX. század utolsó évtizedében Seres Ferenc és Chabada János asztalosok kértek letelepedési engedélyt a városban.³⁴⁶ A szécsényi asztalosok munkáin a komáromi bútorok szerkesztésmódja ismerhető fel. A szomszédos palóc falvak lakáskultúrájában különösen kedvelté váltak a XIX. század második felétől a léckeretekkel mezőkre osztott, „rámázott” nyoszolyák. Díszítésük visszafogott. Alapozásuk sötét, fekete vagy sötétbarna. A torony vörösesbarna léckeretei álló virágcsokrokat fognak közre.³⁴⁷ Ezt a díszítést folytatva még a XX. század első felében is készítettek nyoszolyákat, ilyen a hollókői falumúzeum szobájában látható, 1926-ban Tubián Erzsébet számára készült darab. A rámázás itt már nemcsak a tornyon, hanem az ágyvégen is megfigyelhető.

A Mátrában és a Bükkben a kiemelt központokon túl több településen is készítettek faragott illetve ácsolt bútorokat. Parád illetve Mikófalva, Bélapátfalva, Cserépfalu specialistáiról a készítőkről szóló fejezetben volt szó. A bútorok értékesítése csak ritkán lépett túl a települések határán.

A vizsgált terület déli részén Hevesen és Tiszafüreden dolgoztak nagyobb számban asztalosok. Hevest elérte a miskolc-mezőkövesdi stílus hatása a XIX század harmadik harmadában.

1828-ból Panyik András önállóan dolgozó asztalos mester neve maradt fenn. A hevesi Mezei asztalos dinasztia pedig több generáción keresztül készített festett bútort. Mezei András apja műhelyében tanult és szabadult fel 1879-ben, majd 1887-ben önálló műhelyt alapított az Erzsébet téren, melyet fia is örökölt.³⁴⁸ A festett bútorokat - főleg menyasszonyi ládákat – 1904/05-ig készítették. Hevesen a századfordulón – a Mezei család mellett – Stankovics Sándor, Nyitrai József és Mahuska István voltak asztalosok. Mivel a környező

---

³⁴⁴ NML IV. 1/I. XXII 1841/4 A levelét leszerelt „elagyott” katona Káplár-ként író asztalos a remeklés alól kért felmentést.

³⁴⁵ D KÖNIG Kelemen 1931. 35.

³⁴⁶ GALCSIK Zsolt: 2002. 1282, 4405

³⁴⁷ PM.51.713.1.1

³⁴⁸ Mezei Mihály (1830-?), Mezei András (1863-1933), Mezei András (1899-1973) VERES Gábor 2001. 456.

településeken iparos nem volt ezért Heves mellett – Átány, Tarnaszentmiklós, Pély, Boconád, Tarnaméra, Tarnaszánya községekben is ők dolgoztak.³⁴⁹

Stankovics Sándor édesapja Stankovics Mihály 1843-46 között Tiszafüreden Gitter Ferencnél tanult.³⁵⁰ A két település asztalosai azonban teljesen más stílusban díszítették bútoraikat. Bár a tiszafüredi ládáknál is elterjed a XIX. század utolsó harmadában a feketével márványozott vörös alap, a virágzás díszítményei alapvető eltéréseket mutatnak az északabbra lévő központokétól. A bútorok virágzását a körmezős gránátalma, szegfű vagy tulipán motívumok jellemzik a régebbi 1830-as évek végétől jellemző alapszín a fekete, lócáknál a sötétbarna volt.

A kutatások már az 1950-es években megállapították, hogy egy újabb stílusról van szó.³⁵¹ Tiszafüred környékén és a Nagykunságban református templomok díszítésének kedvelt motívuma a körmezőbe foglalt „Kálvinrózsa” melynek párhuzamai a bútorfestésben található meg. Ellentétben azonban a tiszafüredi kerámiával – mely a palócság körében is igen kedvelt volt – a tiszafüredi festett bútor nem terjedt el Északkelet-Magyarországon. Emlékanyagában Poroszló kivételével soha nem lépte át a Tisza vonalát, s ide is feltehetően házassági kapcsolat révén került. Bár a tiszafüredi bútor nagy számban található a múzeumi gyűjteményekben, elterjedése készítőhelyétől dél-délnyugati irányban, a Nagykunságban volt jellemző, mely a református vallásúak körében kedvelt díszítőmotívummal magyarázható.³⁵²

---

³⁴⁹ ENA 30-67

³⁵⁰ FÜVESSY Anikó 2006.233.

³⁵¹ K CSILLÉRY Klára 1952.88.

³⁵² FÜVESSY Anikó 2006.236.

VIII. A BÚTOROK ÁRAI, KERESKEDELME

A XIX. században és elsősorban annak második felében erősödik meg a magyar parasztság – a gabonakonjuktúra hatásaként – anyagilag. A népművészetben általában, így a bútorokat tekintve is az utolsó nagy virágzás ez a kiegyezést követő időszak. A mívesebb, gyakran mesteremberek által készített darabok a parasztság szélesebb rétegeihez jutottak el.

Korábban a XVII.-XVIII. században is megfigyelhető volt a parasztság vagyoni rétegzettsége, mely jól tükröződött a jobbágytelkek nagyságában. Különösen a Mária Terézia-féle úrbérrendezést követően a XVIII. század végen nyílt lehetőség a parasztság egy viszonylag szűk rétege számára a távolabbi piacok árutermeléshez való kapcsolódásra. Ettől az időszaktól lépett be a paraszti föld is a nagybirtok és a középbirtok: a nemesi allódiium után a kereskedelem áruigényét kielégítő tényezők sorába.³⁵³ Ennek megfelelően történelmi koronként változó azon paraszti réteg számaránya, akik több más mellet bútorzatból is meg tudták vásárolni a mesteremberek által készített darabokat.

A szegényebbek lakóházát viszonylag kevés – általában saját maguk vagy háziiparosok által elkészített – bútorzat jellemezte. A XIX. századtól azonban ezek egy részét specialisták vagy mesteremberek készítették annak ellenére, hogy különösen a fában gazdagabb területeken minden férfi értett a fa megmunkálásához. Ettől a korszaktól válik tehát általánossá az asztalosbútor, de korábban is használatban volt a parasztság körében³⁵⁴

A múzeumokban őrzött tárgyi anyag áttekintését követően³⁵⁵ a bútorok kereskedelmét szabályozó, megyei limitációkat, árszabásokat vizsgáltam meg. Az árszabásokkal a vármegye igyekezett a céhek által előállított termékek árát szabályozni. A limitációt rendszerint egy-egy vármegye területére kiterjedően adták ki, de általános gyakorlat volt, hogy a megyék – különösen a szomszédos megyék - megküldték egymásnak az iratokat.

Északkelet-Magyarországon a hódoltsági területen kívül jöttek létre az első önálló asztaloscéhek. Legkorábban Lőcsén 1600-ban, Rozsnyón 1630-ban. Az asztalosipar történeti hagyományai azonban ettől valószínűleg jóval korábbra nyúlnak vissza a területen.

---

³⁵³ VÖRÖS Károly. 1983. 511.

³⁵⁴ SZABADFALVI József 1997. 227. A XVIII. század végéről a Néprajzi Múzeum is őriz több asztalosbútort Észak-Magyarország területéről. Az idézett tanulmány 237. oldalán is láthatjuk egy 1774-ben, Sajómercésén készült darab illusztrációját.

³⁵⁵ VERES Gábor 2005. 125-173.

9. táblázat. *Önálló asztalos céhek Északkelet Magyarországon*³⁵⁶

Vármegye	A cég székhelye, az alapítás éve
Abaúj	Mecenzéf, 1724
Borsod	Miskolc, 1799
Gömör	Rozsnyó 1630, Rimaszombat 1761, Jolsva 1798, Csetnek 1801, Dobsina 1801
Zemplén	Sárospatak 1771, Sátoraljaújhely 1872

Az önálló asztaloscéhek mellett több városban az asztalosok más mesterségbeliekkel alkottak céhet. Egerben például 1732-ben az asztalosok, lakatosok, üvegesek, esztergályosok és a puskaművesek kaptak közösen cégprivilegiumot.³⁵⁷

Gyöngyösön 1793-ban váltak külön az asztalosok és a német lakatosmesterek a szíjgyártóktól és a magyar lakatosoktól.³⁵⁸ Az önálló asztaloscéheknek pedig a cég székhelyén kívül is működtek landmajszterei, így például a miskolci asztaloscéhnek több mint 15 településen.³⁵⁹

Északkelet-Magyarország területéről a vizsgált korszakban 1625-től kezdődően található olyan limitációk, melyekben az asztalosok termékei szerepelnek.³⁶⁰ Ez az irat azért is érdekes, mert az 1625. évi XL. törvénycikk tette kötelezővé a megyék számára az árak limitációkban történő szabályozását, melynek Zemplén vármegye a Terebesen kiadott irat szerint azonnal eleget is tett.

A XVI-XVII. század fordulóján úgy ítélték meg, hogy a hazai iparosok rendkívül drágán termelnek.³⁶¹ Az első árszabásokat a magyarországi városok hozták, velük párhuzamosan az erdélyi országgyűlések, és ezt követte az említett vármegyei szabályozás. A XVII. század végéről – 1696-ból³⁶² – Abaúj vármegyére vonatkozó árszabás az alábbi asztalos termékeket tartalmazta:

³⁵⁶ Készült a Magyar Néprajz III. 43. térképe alapján.

³⁵⁷ HML IX-6/1/b

³⁵⁸ PETERCSÁK Tivadar 2005.53.

³⁵⁹ BODÓ Sándor 1975. 537-551.

³⁶⁰ BAZMLS. IV.A 1001/b Loc.98 No.275.

³⁶¹ ZIMÁNYI Vera 1987.974-986.

³⁶² Kelt Kassán, 1696. december 10-én. BAZML IV.A 501/b. Mat. XVI. Fs. I. Fr. 15

10. táblázat. Asztalostermékek limitációja, 1696.

Termék neve	Ára
Egy szál hársfa Deszka	f. – 30
Egy szál Asztalosnak való fenyő Deszka	f. – 12
Közönséges fenyő Deszka	f. – 9
Tölgy fa Deszka	f. – 30
Hársfából ...négy szegű Asztal Láda fiók és lábastól maga Deszkájából	f. 3.60
Karszék singtül ³⁶³ fejéren	f. – 12
Egy fejér öreg ³⁶⁴ kar szék 3. sing.	f. – 95
Fejér köz Rámának singtül	f. – 12
Festett Rámának singi	f. – 16
Evgyes Fejér kar szék	f. – 24
Festett evgyes kar szék	f. – 36
Harom Emberré való gyantáros festett kar szék	f. 1. –
Két Emberré való fejr nyoszolya	f. 1.21
Egy sima köz settzel ³⁶⁵ széknék fája	f. 1. –
Két Emberre való festett nyoszolya	f. 1.80
Egy festett superlátos ³⁶⁶ Ágy	f. 4.24
Egy köz gyalólt fejér ajtó pártázatossan	f. 1. –
Egy Fejér Dupla ajtó	f. 1.30
Festett dupla ajtó	f. 2. –
Egy Embernekvaló ormos koporsó	f. 2. –
Gazdadeszkájából	f. – 75

³⁶³ A sing régi hossz mérték. Egy sing a bécsi rőf 4/5 része, azaz 62,2 cm volt.

³⁶⁴ Az „öreg, eöreg” kifejezés, jelzőként számtalan esetben fordul elő a vizsgált korszak árszabásaiban. Magyarozatát a Magyar Értelmező Kéziszótár 1030. oldalán is megtalálhatjuk, mely szerint a korszakban főként a „nagy” szó mai jelentésében használták. De gyakran előfordult a „valaminek a nagyobb, fontosabb része” jelentésben is.

³⁶⁵ Az asztalosok árszabásaiban a settzel, setzel, setzli vagy bőrszék kifejezés többször előfordul. Ezeket a párnázott ülőalkalmatosságokat a nyergesek borították be bőrrel, posztóval vagy más nemesebb kárpittal. H.CSUKÁS Györgyi 2003. 24. A fenti árszabásban csak a „fája” faszerkezete szerepel, borítás nélkül.

³⁶⁶ A superlátos vagy mennyezetes ágy Észak magyarországi használatáról a parasztság körében több adat is tanúskodik. SZABADFALVI József i.m.

14 Esztendőn alól való embernek	f. 1.24
Paraszt eöreg fejér szekrény Láda	f. 2. –
Másfél singnyi zöld Láda pléhestül	f. 1.50
Középszerű Láda festett	f. – 70
Kisebb zöld Láda pléhestül	f. – 50
Egy öreg négy részre osztott 3 singnyi Ablak rámát tölgy és Veres fenyő fából	f. 2. –
Sindelynek Ezerét Kassán Bártfainak	f. 9. –
Itt valónak	f. 2.50
Helyben falun	f. 1.30
Egy Gerendának való fenyőfa	f. – 24
Tölgy fa gerenda	f. – 36
Egy Talpfának	f. – 12
Egy Mester gerenda	f. 1. –
Leczek bokra Kassán hosszúnak	f. – 4
A Rövidnek Kassán	f. – 1
Szarufának bokra	f. – 18

Az árszabásban az asztalosok áruinak széles skálájával találkozhatunk, azokkal, melyek feltehetően a legkeresettebb daraboknak számítottak a korszakban. Az asztalostermékek kereskedelme kapcsán érdemes megvizsgálni azok árát, a XVII. század végének árviszonyaihoz képest.

A XVIII. század első felében a pénzügyi hatóságok és hivatalok magyar vagy kurta forintban számoltak³⁶⁷, amely száz dénárral volt egyenlő. A dénárt rézből verték, melyből öt volt egyenlő egy garassal. Az ezüsből vert háromkrajcárrost nevezték garasnak. Egy forint hatvan krajcárból állt.

Az 1696-os iratban 80 forintot szabtak az alföldi nagy ökörnek párjáért, míg a középszerű marha párja 60, egy fejőstehén 26 forint volt. Egy pár hizlalt kappan 60, egy pár tyúk 24 dénár. A disznóhús fontja 6, a hájnak 9, a juhtúróé ugyancsak 9, míg a vaj iccége 27 dénár volt. A szíjgyártók egy paraszt hámot 1 forint 20 dénárért, egy paraszt kengyel szíját 50 dénárért, míg egy istállóbeli paraszt kötőféket 30 dénárért adhattak.

³⁶⁷ EMBER Győző 1989. 665-667.

A szerszámok közül a kovácsok limitációjában egy béresnek való faragó fejsze 36, egy szeckametélő kapa ugyancsak 36, egy fűkasza 50, míg egy sarló 6 dénárét szerepelt. A paraszti viseletek közül egy vásári, cifranélküli férfiködmönt 3 forintért, míg ezt cifrázva – azaz hímzéssel, rátéttel díszítve – 3 forint 60 dénárért kínálhatták.

Ez az ár pontosan megegyezett az árszabásban szereplő egyik legdrágább bútordarab a hársfából készült fiókos asztal árával. Ugyanennek a cifrázott férfi ködmönnek az áráért két darab két emberre való – azaz kétszemélyes – festett ágyat (nyoszolyát) adtak. Arról, hogy a szücsök milyen mennyiségben értékesítették portékáikat a parasztság számára, csak szórványos adataink vannak.

A Magyarországon legkorábbi, céhekre vonatkozó adat a kassai szücsök 1307. évi szabadalomlevele, ár- és bérszabályzata. A rimaszombati szücsök latin privilégiuma pedig 1458-ból való.

A fent említett árszabáson túl Északkelet-Magyarországról 1670-ből is van adatunk arra, hogy a rimaszombati szücsök cifra ködmönt árusítottak, mely ellen a gyöngyösi mesterek tiltakoztak.³⁶⁸ A tiltakozás is jelzi, hogy a konkurencia újítása jelentékeny bevételkiesést okozhatott a gyöngyösi szücsöknek.

A drága szücsmunka csakúgy, mint az asztalosok bútorai – mai fogalmaink szerint – tartós fogyasztási cikknek számítottak a XVII. század végén. A ködmönöknek a parasztság körében kialakult vevőköre volt. A fenti ár arányok alapján nehéz lenne elképzelni, hogy ugyanez a kör az asztalosok bútorait ne tudta volna megvásárolni.

A XVII-XVIII században Északkelet-Magyarországon kiadott árszabásokban gyakori, hogy bizonyos termékeket „paraszt, paraszti” jelzővel láttak el. Ez egyértelműen jelzi, hogy az árut elsősorban, mely vevőkörnek szánták, annak szerkesztésmódja, díszítése, stílusa alapján. Az 1696-os árszabásban a már említett eszközök, lószerszámok stb. mellett az asztalos bútorok között egy „paraszt eöreg fejér szekrény láda” szerepel, melyet két forintért kínálhattak.

A XVIII. századból több árszabás maradt fenn a vizsgált területről. Egy 1706-ban kiadott limitációban³⁶⁹ az asztalos munkák között az alábbi bútorok szerepeltek:

---

³⁶⁸ KRESZ Mária 1979.57.

³⁶⁹ HML IV-1/b 18. doboz. 1706. 2 számú irat.

11. táblázat. Asztalosbútorok limitációja, 1704.

A termék neve	Ár	
Két singes asztal fiokostul lábastul ha Hárs fabul van	2	40
Fenyü deskabul valo asztal	2	
Egyes Kar Szék fehiren hárs fábul		36
Festett kar Szék hárs fabul		54
Egy hosszú kar Szék fehiren		48
Festve gyantarossan		90
Nyoszolyát az gazda deskajából fehiren ha az asztalos ad lábat hozza	1	
Festet nyoszolyatul	1	80
Supellatos Festet nyoszolya az gazda deskajából	3	
Egy festet masfél singes ladát az Gazda deskajából	1	
Egy Singes ladatul		75
Egy kocsi ladatul gazda deskajából		48

Az irat érdekessége, hogy külön szerepel a „sindely, deszka, hordó, szúszék szekérgyártó és kerékgyártó” munkája, melyben egy tölgyfa szúszék árát 18 dénárban szabták meg. Jól látszik, hogy milyen alacsony ár ez a fenti bútorokéhoz képest. A szegényebb parasztság körében az ácsolt bútor népszerűségét ez az adat is egyértelműen indokolja.

Érdemes azt is megvizsgálni, hogy mennyi mezőgazdasági munkával lehetett – béresként – egy szúszék árát megkeresni 1706-ban. A szőlőmetszők napi munkájukért kaptak 18 dénárt. Ha az étkezésükről maguknak gondoskodtak, akkor 30 dénár illette őket. A búzaaratóknak 18 dénár volt a napi bére, étel nélkül 24 dénár. De még a szénagyűjtők is 18 dénárt kaptak napi bérként étel nélkül.

A szúszék ára, tehát egy napi munkával megkereshető volt, persze ez alatt nem a menyasszonyi kelengyébe tartozó díszes bútort kell értenünk, hanem a díszítetlen darabokat. Az alacsony ár azzal is magyarázható, hogy fában gazdag területen hozzáférhető volt az alapanyag és a férfiak el tudták készíteni az ácsolt bútort.

Az árszabás azonban azt bizonyítja, hogy a szuszékok a piaci, vásári kereskedelemben is jelen voltak. Ezt más adatok is alátámasztják. Eger piacára például 1747-ben Csernely községből és a Felföldről érkezett „szuszékkal” megrakott szekér.³⁷⁰

A szuszék elnevezés a vizsgált területen Észak- és Kelet-Magyarországon terjedt el és elsősorban a gabona és liszt tárolására használt nagyméretű ácsolt bútort értették alatta. A díszes ácsolt bútorra akkor használták ezt a kifejezést, ha a szobai használatból – állapota miatt – már kikerült és a fent említett gabonátároló funkcióban szolgált tovább a paraszti háztartásban. A díszes – kelengyebútorként is használt – szobai ácsolt bútor neve a latin *scrinium* szóból származik és a magyar parasztság körében szekrény, szökröny, szekriny, szekrűny néven volt ismert.

Észak-Magyarországon való használatáról már 1390-ből is vannak adataink³⁷¹, amikor egy tiszapalkonyai hatalmaskodásban dúlták fel a jobbágyok lakóházait és szekrényeit. A vizsgált időszakban egy Miskolcon 1739-ben kiadott, Borsod Vármegyére érvényes limitációban az asztalosok termékei között találkozhatunk a szekrényvel, melynek ára 30 dénár volt.³⁷²

12. táblázat. Asztalostermékek limitációja, 1739.

A termék neve	Ár	
Egy Szál jó fenyű Deszka		24
Alább való		18
Hársfából való négyszögű Asztal ládástul az asztalos fájából	2	40
Gyalult karszék singétül Gazda Deszkájából		18
Egy fejer három singes karszék gazda Deszkájából		45
Egy fejer karszekert Gazda Deszkajából		30
Egy festett zöld karszekert		36
Festett nyoszolya két Embernek való maga deszkájából az Asztalosnak	2	00
Az Gazda Deszkájából	1	70
Egy embernek való fejer nyoszolya	1	00
Superlatos festett Ágytul	2	40

³⁷⁰ BERTA József 2001. 121.

³⁷¹ SZABADFALVI József 1997. 237.

³⁷² BAZML. IV.A 501/b XVII.1.64.

Két Embernek való fejer nyoszolya	1	20
Gyalult fejer Ajto partazassátul		60
Egy fejer dupla ajtó csinálástul gazda Deszkajából	1	00
Festett dupolás Ajtó melly gyantáros	2	00
Festett függő bölcső	1	48
Paraszt eöreg fejer Ládatul Pléhestül	1	48
Másfel singnyi festett ládtul plehestül	1	00
Egy szekrenyert		30

Mivel a fenti adattal kapcsolatban nincsenek további megjegyzések, felvetődik a kérdés, hogyan kerül az alapvetően más technikával készülő bútor árszabása az asztalos termékek közé, azaz készítettek-e az asztalosok ácsolt bútort? Egy gyakorlott – a fa tulajdonságait jól ismerő – asztalosnak ez természetesen nem jelenthetett problémát. Különösen annak ismeretében mondhatjuk ezt, ha tudjuk, hogy a fában gazdag területen élő parasztemberek is autodidakta módon elsajátították a szekrények készítését. Felvetődhet az is, hogy a szabályozás szükségszerűsége miatt került a bútordarab az asztalos termékek listájára.

A piaci forgalomban keresett darabnak számító szekrényeket fontosnak tartották a limitációban szerepeltetni, és ebben az esetben az asztalosok árlistájához csatolták utolsóként, mivel funkciójukat tekintve az általuk készített bútorokhoz álltak a legközelebb. A legkézenfekvőbb magyarázat azonban az, hogy a szekrény szó asztalos technikával készült darabot jelöl ebben az esetben.

Az eddig ismertetett árszabásokban jól látható, hogy vegyesen fordulnak elő bennük kismemesi, polgári és paraszti használatra szánt bútorok. Ezek közül néhányat már a felsorolás alapján is el tudunk különíteni, másokat csak a tárgyi anyag ismeretében. És van a felsorolt tárgyaknak egy jelentős köre, melyek azonosítása még további vizsgálatokat igényel. Az azonosítást tovább nehezíti, hogy ugyanazon darabok megnevezése vidékenként változik, és a limitációkban nem feltétlenül a paraszti elnevezést használják az egyébként a parasztság körében használt egyes darabokra.

Az említett árszabás alapján, tekintsük át, hogy milyen volt a bútorok ára a vásárokon kapható többi áruéhoz képest a XVIII. század derekán. A parasztság legjelentősebb ingóságának továbbra is a szarvasmarha számított. Egy pár „alföldi igen jó eöreg hizott és szép keövér” ökörnek az ára 90 forint volt. Olcsóbban is hozzá lehetett jutni a „középszerű” illetve az „annál alábbvaló” állatokhoz 72 illetve 50 forintért. A nem az Alföldön nevelkedett „másutt termett s annál alább való” ökrök párját pedig már 40 forintért is meg lehetett venni. Hatalmas összeg volt ez például a szőlőmunkások metszésért kapott 30 dénáros napi béréhez

képest. A kovácsok egy ortó kapát 21 dénárért, a bodnárók egy puttonyt 18 dénárért, a szíjgyártók egy paraszt kötőféket 24 dénárért, egy bocskorszíjat 9 dénárért adtak. Egy bőr nélküli paraszt nyereg ára 90 dénár volt. A népviselet legdrágább darabjainak számító szűrők közül a debrecenit 3 forintért, a körmöcít és a privigyeit 2 forint 40 dénárért, a rozsnyóit és a rimaszombatit pedig 1 forint 40 dénárért adhatták hivatalosan.

Érdekes viszonyrendszert mutat az asztalosok termékeihez kapcsolódó lakatosmunkák árának a vizsgálata, mely több esetben – így az ajtóknál – annak árát is meghaladhatta. 5 forintért szerepelt például az árszabásban egy „ajtóra való eöreg duppla Pléh ónos pántjával kulcsával együtt és szegeivel”. De egy közönséges ónozatlan pléh kulcsával 45 dénárba, egy „félszerű pléh kulcsával, rántójával, fordítójával” együtt 1 forint 50 dénárba került. A pléh szó a németből (das Blech) került a magyar nyelvbe, az ajtókon, bútorokon használatos bádogot, fémlemezeket jelölték vele. A lakatosok a nagy méretű kulcsokat 30, míg a kisebbeket 24 dénárért adták. A zárszerkezetek közül a „kapura való eöreg lakatot” 1 forint 20 dénárért, „középszerűt” – azaz közepes méretűt – 45 dénárért, míg egy kisebb „háromszegűt” 24 dénárért kínálhattak. A bútorokra kerülő fémlemezek ára is nagyon magas az asztalosok termékeihez képest. Egy almáriumra – azaz konyhaszekrényre, pohárszékre – kerülő ónos pléh 1 forint 80 dénár, míg egy ládára való „közönséges pléh ónossan” 1 forint 20 dénárért szerepel az árszabásban, melyhez a kulcsot 45 dénárért adták.

További vizsgálatokat igényel az, hogy hogyan adhatták az asztalosok „pléhestül” hasonló árszínvonalon a bútorokat, mint a lakatosok önmagában az ezekre kerülő fémlemezeket. A vizsgált 1696-os árszabásban még nagyobb volt az árrés a lakatosok árai és a „pléhestül” kínált asztalosbútorok árai között. Egy almáriumra való ónos pléh 1 forintért, ugyanaz ónozatlanul 60 dénárért, míg a ládára való közönséges pléh kulcsostul 95 dénárért szerepelt. Ez utóbbi tétel mindkét árszabásban szerepel. Az 1696-1739 között eltelt 43 év alatt az ára 57,5%-kal nőtt. Ugyanakkor a „pléhestül” kínált bútorok közül például a másfél singnyi zöld (festett) láda ára 1,5 forintról 1 forintra – azaz 50%-kal csökkent.

Egy történelmi időszak árait nagyon sok tényező befolyásolta a háborús konfliktusoktól kezdődően a külföldi áruk beözönléséig. A limitációk mesterséges beavatkozását az árviszonyokba a fenti példa is jelzi, ahol egy tartozék ára nem a limitált értékben jelentkezik a termék, jelen esetben egy bútordarab, árában. Ez persze csak a vásárookra szabott árra lehetett érvényes, valószínű, hogy az asztalosok nem ezen az áron – hanem ettől olcsóbban – juthattak a lakatosoktól a bútorokra kerülő fémlemezekhez. Más esetben ugyanis munkájuk nem lett volna nyereséges.

Több vizsgálat is rámutat arra, hogy a vas- és fémműves iparok művelői – elsősorban az alapanyag hozzáférhetősége miatt – nagyobb körzeteket láttak el. Egerben például a XVIII.

században kirívóan alacsony ezen iparosok száma, mind a lakosság szám, mind pedig más iparok fejlődési ütemét tekintve.³⁷³

A Heves Megyei Levéltárban több céh kérvénye maradt fenn, melyekben kéri a vármegyét az árszabások módosítására, az árak emelésére.³⁷⁴ A kéréseknek a vármegyék csak ritkán tettek eleget maradéktalanul. A vármegyék árszabásait sokféle módon igyekeztek kijátszani erről éppen a betartatásukra születt szankciókból tájékozódhatunk. Nógrád Vármegye 1743-ban kiadott rendeletében például arról olvashatunk, hogy a mesteremberek gyakran földesurak vagy más befolyásos személyek védelmét keresve próbálták az eladási árat felszórfolni, illetve kibújni a limitált áron való eladás alól. A pártfogót, nemest ebben az esetben törvényszék elé vagy a legközelebbi megyegyűlésre idézték, a mesterembert pedig árúja elvesztése mellett 12 Ft-ra büntették.

A mesteremberek munkájuk hosszabb-rövidebb időre történő felfüggesztésével is próbáltak protestálni a szabott árak ellen, illetve a heti vagy országos vásárok alkalmával a piacon nem jelentek meg, portékájukat házaiknál próbálták értékesíteni. A vármegye magisztrátusa mindkét esetben 12 rajnai forint büntetést helyezett kilátásba.³⁷⁵ Az elkobzott árut a vásárdeák kapta meg, a pénzbüntetésből befolyt összeget pedig a magisztrátus tagjai között osztották fel. A szankciókat is magába foglaló iratot 1744 márciusában a szomszédos Borsod Vármegyének is megküldték³⁷⁶, ahol szintén kihirdetésre került. Heves és Külső Szolnok Vármegye 1813-as limitációjában a szabott árak – akár a vevő, akár az eladó részéről való – be nem tartását, a nemesek esetén a szolgabírói bejelentéssel a vármegye törvényhatósága alá utalja, ahol 24 forint büntetést helyeztek kilátásba. „Nemtelenek” – azaz nemesi kiváltsággal nem rendelkezők – esetén pedig 24 botütés volt a rendelet be nem tartásának szankciója.³⁷⁷

A limitációk kiadása a XIX. század közepéig volt gyakorlat. A fennmaradt levéltári források alapján elmondható, hogy a XIX. század húszas éveitől Északkelet- Magyarországon már elsősorban az élelmiszerek – ezek közül kiemelten a húsok – árait szabályozták, a kézművesek áraitra vonatkozó szabályok egyre ritkábbá váltak. Ennek oka, hogy a Helytartótanács 31583. számú rendeletében megtiltotta a megyéknek a kézművesek árúinak helyi szabályozását. Zemplén vármegyében az utolsó árszabást 1849. november 3-án bocsátották ki Sátoraljaújhelyen, melyben a hús és a gyertya árát szabták meg.³⁷⁸

---

³⁷³ NEMES Lajos 1975. 71-96.

³⁷⁴ 1813-ban például a takácsok és a tímárok is kérvényt küldtek az árszabások megváltoztatásának ügyében HML-1/b-298. 1813:995

³⁷⁵ NÉKÁM Edit – SCHNEIDER Miklós 1981. 24.

³⁷⁶ BAZML IV.A 501/b XVII.I.76.

³⁷⁷ HML IV-1/b 298:1813

³⁷⁸ BAZML. SFL.V. Tállya Körlevelek. jkv. 1845-1850. 291.irat

IX. ÖSSZEGRZÉS

A dolgozat három irányból vizsgálta meg az északkelet-magyarországi népi bútorok történetét XVIII századtól a XX. század elejéig.

1. Áttekintette azokat a folyamatokat, amelyek a népi lakáskultúrában zajlottak. Hogyan változott a területen a parasztság lakáskultúrája? Ezen belül kiemelt figyelmet szentelt a ház térszerkezetének és a díszítő stílusnak. Melyek azok a sajátosságok, melyek az országnak csak ezen a részén voltak megfigyelhetők? Milyen külső történelmi és kulturális folyamatok töltöttek be katalizátor szerepet a változások térbeli és időbeli bekövetkezésében?

2. Vizsgálta a népi bútorok történelmi fejlődését típusok szerint. Hogyan illeszkedett a terület népi bútorzatának a fejlődése a magyarországi folyamatokhoz? Megvizsgálta, hogy típusok szerint melyek voltak azok a sajátosságok, amelyek Északkelet-Magyarország jellemzői. A sajátosságok részint a stílusban, a szerkesztésmódban másrészt viszont a változások időbeli eltolódásában voltak megfigyelhetők.

3. Nagyon fontos terület volt a készítők és a készítőközpontok vizsgálata. A terület népi bútorai különböző készítő közegből kerültek ki. A specialistáktól a háziiparosokon át a képzett asztalosokon keresztül a manufaktúrákig, bútorüzemekig. A céhtag asztalosmester évekig tartó tanulás és legtöbbször Északkelet-Magyarországon belül, de más-más vármegyében, városban vándorolva, asztalosműhelyekben dolgozva szerezte képzettségét. A terület specialistái-háziiparosai családi, falubeli hagyományokat folytattak, míg a bútorüzemek új típusú, divatos darabjaival a bútorok elvesztették egyediségüket.

A készítő központok vizsgálata során egyrészt be kellett határolni a készítő közeget. Feltárássra került, hogy az adott bútortípus a kézművesipar mely szintjén került előállításra. Történelmi adatokkal lettek bemutatva azok a fázisok, munkafolyamatok, melyek a központ kialakulásában, fejlődésében meghatározókká váltak. A dolgozat a lehető legszélesebb tárgyi anyag alapján rajzolta meg a vizsgált terület népi bútorkészítő központjainak jellemző stílusjegyeit, táji párhuzamait.

Északkelet-Magyarország népi lakáskultúrájáról fennmaradt a XVII. század végéről illetve a XVIII. század első feléből származó források a lakáskultúra tárgyszegénységéről tudósítanak. Csak kevés és kis értékű bútordarabot találhattunk a hagyatéki leltárakban, kárbecslésekben. A kutatók ezt a török kort követő háborús időszakokkal és az ennek nyomán

kialakult általános szegénységgel magyarázták. A dolgozatban használt újabb adatok árnyalják ezt a képet. Egyrészt a XVIII. század első felében is volt egy olyan paraszti réteg, amely a háborús időszak gabona konjuktúrájából is hasznot húzott. Nekik a Mária Terézia-féle úrbérrendezés – a többséggel ellentétben – nem előnyt, hanem a legtöbb esetben inkább hátrányt jelentett.

Az egyes évtizedekben meglévő árak összehasonlító elemzése – összevetése az adott korszakban használt bútorok árával – is azt erősítette, hogy önmagában a szegénység nem lehet magyarázat, csak legfeljebb a parasztság egy időszakonként változó arányú rétegénél. A mindennapi használati cikkek, élelmiszerek vagy éppen a viselet házilag elő nem állítható reprezentatív darabjainak áraihoz képest a bútorok egyáltalán nem tűntek elérhetetlennek. Alig volt például olyan népi bútordarab a vizsgált területről származó limitációk szerint, melynek ára a cifraszűr árát meghaladta volna.

A gazdálkodás, a piaci árviszonyok vizsgálata mellett csak a paraszti szemléletmód, a korszakban jellemző gondolkodásmód adhatott elfogadható magyarázatot az életmód korszakonkénti sajátosságaira. A parasztság minden rétegének életében a munka volt a meghatározó: A földdel rendelkezőknél a gazdálkodás, a változó méretű termőterület minél hatékonyabb művelése, a föld nélkülieknél a bérmunka különböző formái. Bérmunkát a kisebb földterülettel bíró parasztság is végzett, jövedelmei kiegészítésére. A gazdasági építmények alapterülete a lakóépületének gyakran 4-6 szorosa is volt. Ez az arány a vizsgált terület déli peremén ugyan kisebb – hiszen az Alföldön nem építettek csűröket – de itt is meghaladta a lakóépület területét. A természeti környezet kínálta alapanyagokból készült lakóházak nagyobbra építése a népes családok számára kevésbé volt fontos, mint a megfelelő méretű gazdasági építmény, ami a család megélhetéséhez közvetlenül is hozzájárult. A paraszti szemléletet a fenti arány is jól mutatja.

Az emberi tevékenységnek csak kisebb része kötődött a lakóházhoz. A családtagok egy része nem is itt aludt. A házban végezett munkákhoz pedig – mint a sütés-főzés, télen a szövés-fonás stb. – elegendőnek tartották ezt az alapterületet. Az étkezés sem folyt rendszeresen a házban, jó időben asztalszéken az udvaron, munkaidőben a mezőn táplálkoztak. A családtagoknak kevés ruhájuk volt, ami a tárolóbútorok alacsony számát magyarázza. Ezekbe főként az ünnepi/templomi viselet került, melyből jó esetben egy rend volt mindenkinek. A lakáskultúra átalakulása egyúttal a paraszti szemléletmód megváltozását is jelentette a XIX. században. Ez azonban nem azt jelentette, hogy nem kerültek be a reprezentatív darabok a népi lakóházakba a XVIII. sőt valószínűleg a korábbi évszázadokban is. A vármegyei limitációkban szerepelnek a festett ládák és a „paraszt eöreg” szekrények a XVII. században is. A menyasszonyi ládák a falusi közösségek egyik legjelentősebb

eseményében a házasságkötésben betöltött szerepük miatt a XVIII. század előtt is különös gonddal készített bútorok lehettek, melyek korábban ácsolt, majd asztalostechnikával készültek. Sajnos a XVII. századból csak említés szintű adatok vannak a forrásokban. A XVIII. századból, különösen a második feléből azonban már több példány is fennmaradt, melyeknek a területre jellemző stílusa, készítmódja volt. A kutatás során vizsgált dokumentumok arra engednek következtetni, hogy ez a tárolóbútor vált a paraszti lakóház első sajátos, helyi stílust tükröző darabjává. Helye meghatározott volt a lakótérben, melynek a tüzelőberendezés elhelyezésétől függően alakult ki a sarkos vagy diagonális elrendezése. A szekrényekből viszonylag kevés „annós”, évszámos darab maradt fenn a területről. Ennek divatja hamarabb terjedt el a festett asztalos készítménye ládákénál, mint az ácsolt darabok esetén. Az ácsolt ládákénál különösen jellemzőek voltak a Gömörben készült kelengyés ládák emberábrázolásai.

A népi bútorzat változásának két nagy periódusa volt a vizsgált XVIII. századtól a XX. század elejéig terjedő időszakban. A XVII. század végén jelent meg a festett bútor a parasztság egy szűk rétegénél. A XVIII. században az ácsolt és a festett bútor párhuzamosan van jelen a népi lakáskultúrában. A házilag barkácsolt és a specialistáktól vásárolt darabok mellett megjelenik a festett, vásári asztalosbútor. A XIX. század a festett bútor elterjedésének időszaka, melyet a század végén az egyszínű asztalosbútor illetve a gyári bútor megjelenése kezd visszaszorítani. Az országos folyamat észak-magyarországi sajátosságait számtalan új forrásra építve vizsgálta, és mutatta be a dolgozat.

A népi bútorzat változása a lakáskultúrában térben és időben sem egyszerre ment végbe Északkelet-Magyarországon. A menyasszonyi ládákat például a lakodalmi szokáskörben betöltött szerepük és az ezzel kapcsolatos pozitív érzelmi tartalom miatt sokáig használták, nehezen váltak meg tőlük, de a gyermekeik kelengyéjét már az újabb stílusú darabokban gyűjtötték.

A palócok körében tovább tartott az ácsolt ládák divatja, mint a terület más tájain. Ez azzal is összefüggött, hogy – főleg Nógrádban – a lakóház többi bútorának díszévé a faragás és nem a festés vált. A „Palócföld” népének konzervatívabb, a hagyományokat jobban megőrző szemléletére a bútortörténet több korszakából is tárt föl jellegzetességeket a dolgozat. A XIX. század végén az ácsolt ládákat még eladhatóvá tudták tenni azzal, hogy festeni kezdték az asztalosbútor mintájára, növényi díszítéssel, virágokkal, sőt vörösítéssel is.

A XX. század elején viszont, amikor a festett bútor divatja is leáldozóban volt és ezzel párhuzamosan új típusú bútorok is megjelentek. Így a ládákat a lábakon álló fiókos kaszli vagy komód kezdte felváltani. Polgári hatásra ezek a bútorok egyszínűek, legtöbbször barnák vagy feketék voltak, de mindenképp mellőzték a korábbi élénk színeket. A palócoknál

azonban ezeket a kaszlikat is pingálni kezdték, melyre a Mátra vidékéről több példát is mutat a dolgozat.

A presztízsbútorok voltak a népi bútorok legszebb darabjai, kiemelt szerepük a párválasztás, házasságkötés szokáskörében betöltött funkciójuk miatt volt. Mivel ezeket specialisták, kézművesek készítették a díszítő stílus és a bútortípusok változása ezeken követhető a leginkább. A legelső presztízsbútor a láda volt, melyhez tájanként különböző időszakokban csatlakozott az ágy, a lóca, az asztal és a székek. Ezek darabszáma is nagy eltéréseket mutat a területen a menyasszonyi kelengyében.

A XIX. században megfigyelhető volt Északkelet-Magyarországon, hogy a bútorokat a festett láda stílusában kezdték díszíteni. A dolgozat rámutat arra, hogy ez a törekvés a vizsgált terület néprajzi csoportjainál, illetve tájain, melyik időszakban zajlott és mely bútortípusokra terjedt ki. Addig, míg a ládát, lócát, nyoszolyát a legtöbb helyen festették, virágozták, csak bizonyos tájakon volt jellemző a székek és még ennél is ritkábban az asztalok festése. Így például Mezőkövesden és a matyó falvakban a székek támláit is gazdagon festették, élénk színű, apró virágokkal. Eger környékéről viszont minden részén vörösített, feketével csíkozott, márványozott asztal került a múzeumi gyűjteményekbe.

A tárolóbútorok típusait tekintve a lábon álló akasztós vagy ruhásszekrény csak a XIX. század végén jelent meg Északkelet-Magyarországon paraszti használatban. Szélesebb körű elterjedése már a polgári stílus idejére esett, így a XX. század elejétől az egyszínű barna ruhásszekrényekkel találkozhattunk. A területen használt festett, virágozott ruhásszekrény csak néhány fordult elő a gyűjteményekben. A XIX. század közepéről származó darabokról azonban kiderült, hogy a német nemzetiséghez köthetők. A szekrények a Heves megyei Aldebrőről származtak, ahová a XVIII. században német földművesek telepedtek le. Ebben az időszakban több német fejedelemségben már a parasztság körében is általánosan használatban voltak a ruhásszekrények. A hagyományápoló németekkel kézművesek, így asztalosok is érkeztek Eger környékére. Az akasztós szekrényeket is valószínűleg velük készítették, nem találtam ugyanis olyan adatot, hogy számukra magyar asztalos dolgozott volna. Mint ahogy arra sem utalt semmilyen forrás, hogy a német falvak környezetében – még ott sem, ahol egyes lakosságú településen, mint például Egerszalók, éltek – átvette volna a magyar parasztság a festett akasztós szekrényt tőlük. Az akasztós szekrények festése-virágozása – a fejlődés eltérő üteme miatt – hiányzott a vizsgált terület magyarságának népi bútortörténetéből.

A dolgozat több ponton vizsgálta a bútorzat és a lakáskultúra egyéb tárgyai változásának a párhuzamait is. A felhasznált források azt bizonyították, hogy a népi bútorzat stílusváltozásai a lakáskultúra kiegészítő tárgyainak a változását is jelentette Északkelet-

Magyarországon. Különböző módon díszített tükrök, faliórák, képkeretek, világítóeszközök terjedtek el a vizsgált területen. Nem volt véletlen az, hogy a XVIII. századból alig maradt fenn tárgy vagy forrás ezek díszítéséről, illetve paraszti használatáról. A lakás bútorzatával harmonizáló díszített darabok tömeges megjelenése ugyanis a XIX. századhoz köthető. Több tárgytypus – így a faliórák – csak a XIX. század végétől, XX. század elejétől terjedt el és ekkor sem minden tájegységen. Néhány Heves megyei településen a lakóház berendezéséhez illeszkedő karnisok, függönytartók terjedtek el, melyeket helyi specialisták, kézművesek készítettek. Ez a tárgy nyilvánvalóan polgári hatásra jelent meg a korábban függöny nélküli, majd a függönnyt madzaggal vagy rudakkal rögzítő paraszti lakóházban. A készítőik színes festéssel vagy például Gyöngyöspatán a középső részen képkeretek kialakításával a helyi ízléshez igazították. A népi bútorzat stílusváltozásaival párhuzamosan nemcsak a kiegészítő tárgyak változtak. Néhány tájon, így Dél-Heves több településén a korábban fehér falakat is színezni kezdték. Legtöbbször a kemencét festették például Adácson egyszínű kékre, de például Boldogon a kemencék gazdag figurális díszítést kaptak.

Az évszamos darabok és a források alapján a bútorzat változását sok esetben évtizednyi pontossággal sikerült meghatározni a vizsgált terület több részén. Túl azon, hogy a festett bútor elterjedése Északkelet-Magyarország néprajzi és táji csoportjainál időbeli eltéréseket mutat, helyi stílusok kialakulásának is tanúi lehettünk. Ezek jellemzőit valamint térbeli és időbeli elterjedését is vizsgálta bőséges forrás és ezen belül a lehető legszélesebb körben fellelhető tárgyi anyagon keresztül a dolgozat. Külön kiemelendő, hogy több magán- és önkormányzati gyűjtemény, valamint a határon túli múzeumok népi bútor anyagának megvizsgálásával a magyar tudományos élet által eddig nem ismert darabok segítettek a népi bútorzat változásának megrajzolását. Ez lehetővé tette, hogy az eddigieknél jóval árnyaltabb, részletgazdagabb képet kaphassunk a témáról.

Több olyan stílus és hozzá köthető készítő központ is a kialakult a vizsgált időszakban, melynek Északkelet-Magyarország jelentős részén hatása volt. A történelmi Gömör-Kishont Vármegyében több ilyen készítőhelyet is találhattunk. A legrégebbi hatás az ácsolt bútor készítésében mutatható ki. A fában gazdag gömöri tájról, a hegyvidék és az Alföld hagyományos árucseréjének részeként, szekérszámra érkeztek szétszedett állapotban az ácsolt szekrények és szuszékok a két földrajzi tájegység peremén elhelyezkedő városok – Miskolc, Eger, Gyöngyös – piacaira, melyet levéltári források is alátámasztanak.

A gömöri ácsolt láda a terület minden tájegységének lakáskultúrájában jelen volt, különbözőséget inkább a visszaszorulás ütemében lehetett feltárni. Az ácsolt láda hatalmas piacát látva a XIX. század elejétől az Északi-Középhegység több településén kezdtek el

specialisták bútorkészítéssel foglalkozni. Az itt készült darabok – bár a gömöri hatás nem tagadható – jól felismerhetőek helyi sajátosságaik alapján.

A Bükk északi lábánál Bélapátfalva, Mikófalva, míg a Mátrában Szuhahuta község emelhető ki. Az utóbbi település esetén az üveghuta megszűnése után munka nélkül maradt szlovák származású lakosság tért át a faszerszámok és a bútorok készítésére.

A dolgozatban több ponton került megvizsgálásra a bútorkészítés nemzetiségekkel való kapcsolata. Az ácsolt bútorokat például Gömörben magyarok és szlovákok egyaránt készítették. A két legnagyobb készítőközpontként számon tartott Kietét és Babarétet a XVIII. század 2. felében szlovák faluként említik a források. A más-más népcsoporthoz való tartozásnak ebben az esetben különösebb szerepe nem volt, hiszen az ácsolt láda például mind a szlovák, mind pedig a magyar lakáskultúrában jelen volt a korszakban. A szuhahutai fafaragók pedig, saját elmondásuk szerint, a faszerszám készítést a gyöngyössolymosiaktól, a karszékek készítését pedig a helyi magyar származású molnároktól tanulták. A festett bútor elterjedésével azonban a készítőknél már jobban kellett arra is figyelni, hogy milyen piacon kívánják árujukat, bútoraikat értékesíteni.

A gömöri készítők az asztalosbútort is szállítottak a Vármegyén kívüli piacokra és megrendelőknek. A XVIII. században a gömöri és a miskolci festőasztalosok stílusa sok szállal kapcsolódott egymáshoz. A XVIII. század derekáig a gömöri festőasztalosok munkáival találkozhattunk a templomokban és a templomi bútorzatokon Észak-Magyarország szerte. A század közepétől egyre nagyobb tért hódítottak a miskolci asztalosok, akik kezdetben a kassai céh landmajszttereiként, illetve kontárként dolgoztak, de a század végére már önálló céhük volt. A templomok festett bútorainak színvilága és motívumkincse a népi bútorokra is hatott. A XIX. század elejétől azonban egy jelentős stílusváltozás kezdődött a területen. A kutatások ennek kiindulását ugyancsak Gömörhöz, Rimaszombat-környékéhez kötik. Az újabb források elemzése azonban azt bizonyítja, hogy a rimaszombati II. stílus a helyi készítőknél nem jelentett teljes váltást. Ez azzal magyarázható, hogy Gömörben továbbra is igényelték a régebbi színeket, festésmódot is.

A vizsgálatok nyomán kijelenthető, hogy a Rimaszombatból elindult új stílus – a márványozott alap, melyet később vörösítettek és jellegzetes kompozíciójú virágcsokorral díszítettek – sokkal jelentősebb változást idézett elő Borsod és Heves megye népi lakáskultúrájában, így Miskolc, Mezőkövesd, Eger, Gyöngyös asztalosközpontokban, mint kiindulási helyén. A változás Rimaszombatról indult, de az új stílust az említett városok asztalosai nem mereven másolták le, ami azt eredményezte, hogy néhány évtized múltán már meg lehetett különböztetni a felsorolt városokban készült asztalosmunkákat egymástól, helyi stílusok alakultak ki. Bár a népi bútorzat vizsgálatánál elsősorban a paraszti kultúrára helyezte

a hangsúlyt a dolgozat, a nemesség alsó rétegénél is célszerű volt megvizsgálni a bútorthasználatot. Északkelet-Magyarországon több területén, településén nagyon magas volt a kismemesség aránya. Többségük életszínvonala semmiben sem tért el a környezetükben élő parasztságtól. Így legfőbb nemesi kiváltságuk az adózás alóli mentesség volt. Elsősorban Gömörben több olyan festett ládát is találtam, melynek felirata utal a nemesi használatra, stílusa, díszítése viszont megegyezik a környéken a parasztság által használt ládákéval.

Az asztalosbútor készítését tanult kézművesek, asztalosok végezték, többségük céhes keretben dolgozott a terület valamelyik városában vagy vidéki mesterként, landmajsterként a céh központján kívül, falvakban. Legtöbb vidéki mesterrel és egyúttal a legnagyobb tagsággal is a miskolci céh rendelkezett. A dolgozat áttekintette a területről fennmaradt, az asztaloscéhekre vonatkozó, levéltári forrásokat is. Ennek keretében megvizsgálta az Északkelet-magyarországi asztalos céhek működésének párhuzamait és sajátosságait. A céhek működésére és a mesterré válásra vonatkozó szabályokat jól tükrözték a privilégiumok, artikulusok. Az inasok, majd a legények képzése elsősorban a fa megmunkálásában, szerkesztésében, összeillesztésében és a felületkezelésében megnyilvánuló asztalostechnikák elsajátítására irányult. További vizsgálatot igényelt azonban, hogy hogyan sajátították el a tanulók a virágozást, a bútorfestést. A hivatalos céhiratok egyik városban sem nyújtottak ehhez támpontot, ami megerősítette, hogy ez a fajta ismeret nem képezte a mesterré váláshoz szükséges tudás a részét. Azokban a városokban, ahol a vizsgált területen céhek működtek az asztalosok egy része megrendelésre, mások viszont vásári értékesítésre dolgoztak. Gyakran illették az előbbieket a „német asztalos” az utóbbiakat a „magyar asztalos” névvel is, ami arra utalt, hogy a megrendelésre dolgozó asztalosok a városi polgárság számára készítettek bútorokat, akik között sok volt a német anyanyelvű, különösen a XVIII. század során. A népi bútorzatot a vásározó asztalosok állították elő. Számuk, a miskolci céhes jegyzőkönyvek szerint, a fele volt az összes asztalosénak. Ez az arány a piaci viszonyokat tekintve a terület többi városában is hasonló lehetett. Nem volt tehát szüksége minden asztalosnak a virágozás, a bútorfestés ismeretére. A kutatások azt igazolták, hogy a vásározó asztalosok sem tudtak mindannyian az adott néprajzi tájon kedvelt stílusban bútort festeni. A népi bútorokon megjelenő virágkompozíció sok esetben női kezek munkája volt, akik leggyakrabban az asztalos családjához tartoztak. A bútorfestés a XX. század elejétől fokozatosan veszített jelentőségéből, divatjamúlttá vált. Emellett a városokban megjelenő bútorboltok a vásározó asztalosok tevékenységét még szűkebb határok közé szorították. A kutatások során néhány településen a népi bútorokhoz kötődő hagyományok újraélesztésével, ápolásával is találkozhattunk. Mezőkövesden népi iparművész készít székeket, a gömöri ácsolt ládák motívumkincse pedig népi játékokon éledt újjá.

X. IRODALOM

BAKÓ FERENC

1958 A Dobó István Vármúzeum természettudományi és népművészeti kiállítása.
Budapest

1984 Párhuzamok és eltérések az Eger környéki magyarság és a nemzetiségek
településében, építkezésében. Interetnikus kapcsolatok Északkelet-
Magyarországon. Szerk: Kunt Ernő-Szabadfalvi József. 103-119. Miskolc

BALASSA M Iván

1997 Népi építészet. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye népművészete. 125-169. Miskolc

BALOGH Jolán

1967 A népművészet és a történeti stílusok. In: Néprajzi Értesítő XLIX. 73-165.
Budapest

BARTHA Elek

1984 Házkultusz. A ház a magyar folklórban. Studia Folkloristica et Ethnographica
14. Debrecen

BARTA János IFJ.

1978 A nevezetes tollvonás. In: Sorsdöntő történekművek 4.
Szerkesztette: Szakály Ferenc. Budapest

BÁTKY Zsigmond- GYÖRFFY István- VISKI Károly

1928 A magyar népművészet. Budapest

BELLON Tibor – FÜGEDI Márta – SZILÁGYI Miklós (szerkesztették)

1998 Tárgyalkotó népművészet. Jelenlévő múlt sorozat. 391-394.

BERTA József

2001 Eger piackörzete a XVIII. század első felében. Heves Megyei Levéltár
Forráskiadványai. Eger

BODÓ Sándor

1975 Céhes mesterek, landmajszterek és kontárok Északkelet- Magyarországon 1872-
ig. Ethnográfia LXXXVI. 537-551.

BODOROVÁ Oľga

2004/a Az állandó honismereti kiállítás kalauza és a rimaszombati Gömör-
Kishonti Múzeum története 1882-2002. A múzeomalapítás 120.
évfordulója alkalmából. Rimavská Sobota.

- 2004/b Srdcom a rukami. Katalog ku výstavé. Lučenec
- 2005/a Kyjatické hračky v kontexte výstavy hračiek Rudolfa Stehlíka. In: Zborník Gemerskeho –malohotského múzea. 112-120. Rimavská Sobota.
- 2005/b Detské hračky Rudolfa Stehlíka. Katlog ku výstave. Rimavská Sobota

CZEGLÉDY Ilona

- 1988 A Diósgyőri vár. Budapest

CSIFFÁRY Gergely

- 1982 Egri céhemlékek. Studia Agriensis I. Eger

CSORBA Csaba

- 2001 Asztalos. Asztalos cég. Sátoraljaújhely Lexikona. Sátoraljaújhely

CS. SCHWALM Edit

- 1994 A palócok díszítőművészete. Palócok régen és ma. 37-50. Eger

CS. SEBESTYÉN Károly

- 1930 Falitéka. In: Népünk és Nyelvünk II. 41-46. Szeged

CSÁSZI Irén – GY GÖMÖRI Ilona

- 2005 A vallásos élet színterei és tárgyai. Heves megye népművészete. 513-577. Eger

DÁM László

- 1981 Település, lakóház és házberendezés a Zempléni-hegyvidéken. Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről. Szerk. Szabadfalvi József – Viga Gyula. 63-88. Miskolc

DÁM László- D. RÁCZ Magdolna

- 1985 Adatok a Medvesalja építkezés és lakáskultúrájához. Gömör néprajza I. 103-121. Debrecen
- 1986 Lakóházak Dél-Gömörben. Gömör néprajza VII. Debrecen

DEÁK Endre

- 1992 XVIII. századi festett menyasszonyi láda restaurálása. Diplomamunka.
Magyar Képzőművészeti Főiskola Restaurátorképző Intézet. (Kézirat)

D KÖNIG Kelemen

- 1931 Hatszáz éves ferences élet Szécsényben. Vác.

DOBOSY László

- 1992 Gömöri festőasztalosok munkái a templomokban. Gömör néprajza XXXVI. Debrecen.
1993 Templomok a magyarországi Gömörben. In: Gömör néprajza XLII. Debrecen

DOMANOVSKY György

- 1942 Magyar parasztbútor. Budapest
1964 Népi bútorok. Budapest
1981 A magyar nép díszítőművészete. I-II. Budapest

EMBER Győző

- 1989 Pénzforgalom. Magyarország Története 1686-1790. 1. kötet. 665-667. Bp.

ÉBER László

- 1905 A bútorművesség emlékei Magyarországon. In: Az iparművészet könyve II (Ráth György szerk.) Budapest

EULER Andrea

- 2001 Felső-Ausztria népművészete. (Katalógus) Eger

FÉL Edit- HOFER Tamás

- 1969 A magyar népművészet. Budapest
1975 A matyó hímzés alakulása és a magyar népművészet stíluskorszakai. In: Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIII-XIV. 433-453. Miskolc
1997 Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Budapest

FILEP Antal

- 1980 Matyók. In: Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötet. 534-535. Budapest

FÜGEDI Márta

- 1989 A matyó lakodalom néprajzi látványossággá válása. In: Ethnographia C. 313-328.

FÜVESSY Anikó

- 2006 XIX. századi tiszafüredi festett bútorok. IN: Agria. A Dobó István Vármúzeum Évkönyve XLII. 221-238.

GALCSIK Zsolt

- 2002 Szécsény képviselő-testületi üléseinek napirendi pontjai és határozatai 1872-1950. Salgótarján.

GUNDA Béla

- 1961 A társadalmi szervezet, a kultúra és a magyar parasztszoba térbeosztása. MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya Közleménye XVII. 247-268.

HAIN Gáspár

- 1988 Szepességi avagy lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára.
Magyar Hírmondó sorozat (reprint). Budapest

H CSUKÁS Györgyi

- 1996 A mester emberek míveinek árazása. Építőiparosok, famunkák, építőanyagok,
asztalosok és esztergályosok árszabásai (1626-1820) Budapest
- 2003 A bútorkészítésben közreműködő iparosok 17-19. századi árszabásai. Néprajzi
Értesítő LXXXV. 17-29. Budapest

HEGYI Imre

- 1978 A népi erdőkiélés történeti formái. Budapest.

HOFER Tamás- FÉL Edit

- 1966 Parasztok, pásztorok, betyárok. Emberábrázolás a magyar
népművészetben. Budapest
- 1975 Magyar népművészet. Budapest

HORVÁTH Mihály

- 1840 Az ipar és kereskedelem története Magyarországon. Budapest

ISTVÁNFFY Gyula

- 1911 A palócok lakóháza és berendezése. In: Néprajzi Értesítő XII. 1-15.
Budapest

JEKELFALUSSY József

- 1886 Magyarország iparstatisztikája. Budapest

KAESZ Gyula

- 1962 A bútorstílusok. Budapest

KOVÁCS Béla

- 1965 A noszvaji templom festett famennyezete. In: Az Egri Múzeum
Évkönyve III. 145-164.

K CSILLÉRY Klára

- 1952 Vázlatok a tiszai lakáskultúrából. Ethnographia LXIII. 83-111.
- 1955a Predbežné poznámky k spracovaniu ľudového drevárstva na
slovenský dedine Szuhahuta (Maďarsko). Slovenský Národopis III.
353-372.
- 1955b Filmfelvétel a szuhahutai szekrénykészítésről. In: Néprajzi Értesítő
XXXVII.314-316.
- 1957 Új emberábrázolásos ácsolt láda a Néprajzi Múzeumban. In: Néprajzi
Értesítő XXXIX. 283-291.

- 1969 A Bútor- és Világítóeszköz gyűjtemény gyarapodása. In: Néprajzi Értesítő LI. 67-78.
- 1972 A magyar nép bútorai. Budapest
- 1977 Bútorfestés. Magyar Néprajzi Lexikon 1. kötet 397. Budapest
- 1980 Miskolci bútor. Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötet 40-41. Budapest
- 1987 Rimaszombati bútor. In: Magyar Néprajzi Lexikon 4. kötet 351-352. Budapest
- 1989 Bútor. In: Palócok III. 817-878. Eger
- 1997 Lakáskultúra. In: Magyar Néprajz IV. Életmód. 327-414. Budapest
- K CSILLÉRY Klára – BALOGH István
- 1987 Szék. Magyar Néprajzi Lexikon IV. 580-584. Budapest
- KÓSA László
- 1989 A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest
- KOVÁCS Béla
- 2006 Agria Recuperata. A töröktől visszafoglalt Eger újjáépítésének első évei. In: A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 13. Eger
- KRESZ Mária
- 1979 Népi szücsmunka. Magyar Népművészet 9. kötet. Budapest
- KRISTON Pál
- 1992 Heves megye iparosítása a dualizmus korában. Studia Agriensia 13. Eger
- KUNT Ernő
- 1987 Az utolsó átváltozás. Budapest
- LENGYEL Ágnes
- 2000 Pásztorművészet. Nógrád megye népművészete. 349-413. Balassagyarmat
- LISZKA József
- 1990 Magyar Néprajzi kutatás Szlovákiában (1918-1938) In: Új Mindenes Gyűjtemény Könyvtára I. Bratislava
- MAGYAR NÉPRAJZ III
- 1999 Kézművesség
- MARCZALI Henrik
- 1881-1888 Magyarország története II. József korában. Budapest
- MORVAY Judit
- 1981 Asszonyok a nagycsaládban. Budapest

NAGY Janka Teodóra

- 1998 Jogi néphagyományok két gömöri faluban. In: Gömör néprajza LI.
Debrecen

NÉKÁM Edit – SCHNEIDER Miklós

- 1981 „...úgy határozott a tekintetes vármegye...” Nógrád megyei statutumok a
XVII-XIX. századból. Salgótarján

NEMES Lajos

- 1975 Eger város XVIII. századi kézművesiparának fejlődése a statisztikai adatok
tükrében. Archivum. A Heves Megyei levéltár Közleményei. 71-96. Eger

ORTUTAY Gyula

- 1941 A magyar népművészet. I-II. Budapest

PALÁDI-Kovács Attila

- 1988 Életmód, foglalkozás, nemzetiség. In:Gömör néprajza
XIV.Debrecen

PATKOVÁ Jana

- 1967 Kožušnictvo v Gemeri. In: Slovenský Národopis XV. 44-78.

PETERCSÁK Tivadar

- 1982-83 A paraszti erdőhasználat néprajzi kutatása Észak-
Magyarországon. In: Agria XIX. 375-392
- 1988 A sátoraljaújhelyi festett bútor. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV-
XXVI. 667-682. Miskolc
- 1989 Erdőhasználat a palócföldön. In: Palócok III. 235-331.
- 2001 Erdőgazdálkodás. In: Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. 208-239
- 2005/a Mesteremberek, specialisták, háziiparosok, manufaktúrák. Heves megye
népművészete 47-72. Eger
- 2005/b Táj és népesség, gazdálkodás és társadalom. Heves megye népművészete. 5-
46. Eger

PFLIEGLER J. Ferenc

- 1996 Életem. Egy miskolci polgár visszaemlékezései, 1840-1918.
Miskolc

PUSZTAI Ferenc (Főszerkesztő)

- 2004 Magyar Értelmező Kéziszótár

RITZ M Gisliind

- 1974 Alte geschnitzte Bauernmöbel. München

STANO Pavol

1959 Ľudové hračky z Kyjatíc. In: Umění a řemesla 4.

SZABADFALVI József

1980 A megyaszói festett asztalosmunkák 1735-ből. Borsodi kismonográfiák 9. Miskolc

1988 A templomok festett mennyezetei és berendezései. In: Műemlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 59-64. Miskolc

1997 Bútorok. Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete 227-253. Miskolc.

SZABÓ László

1989 A palócok társadalomnéprajza. In: Palócok II. Újkori történelem és népi társadalom. 237-403. Eger

2006 Gömör és Kishont Vármegye paraszti társadalmát meghatározó tényezők. In: A gömöri magyarság néprajza IV. Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Debrecen.

SZÁDECZKY Lajos

1913 Az iparfejlődés és a céhek története Magyarországon I-II. Budapest

SZABOLCSI Hedvig

1954 Régi magyar bútorok. Budapest

SZEDER Fábián

1819 A palóczok. Tudományos gyűjtemény VI. 24-46. Budapest.

SZENDREI János

1890 Miskolcz város története és egyetemes helyirata. III. kötet. Oklevéltár Miskolcz város történetéhez. 1225-1843. Miskolcz.

1892 A keleti és nyugati művészetek hatása a magyar díszítményekre. In: Művészi Ipar 13-15.

1901 A megyaszói református templom magyar stílusú díszítményei 1735-ből. In: Magyar Iparművészet IV.

1904 Miskolc város története. II. Budapest

SZŐNYI István

1976 A festőtechnikák. A képzőművészet iskolája I. 23-66. Budapest

SZULOVSZKY János (szerk)

2005 A magyar kézművesipar története. Budapest

TOMBOR Ilona

- 1967 Borsodi festett asztalosmunkák a XV-XIX. században. Budapest
1968 Régi festett asztalosmunkák a XV-XIX. században. Budapest

UJVÁRY Zoltán

- 1960 Ősi fámegmunkáló eszköz népi használata. Déri Múzeum Évkönyve
127-139. Debrecen
2002 Az emberélet fordulóinak szokásai Lévárton és Deresken. In:
Gömöri magyar néphagyományok. 611-690. Miskolc

VALENTOVÁ Viera

- 1973 Maľované truhly v Gemeri. In: Gemer, Národopisné Študie 1. 107-
130. Bratislava.

VERES Gábor

- 1998 Népi kézművesiparok Hevesen. In: Néprajzi tájkonferenciák Heves
megyében 12. 37-52. Eger.
2001 Történeti-néprajzi adatok Heves XIX-XX. századi kézművesiparához.
In: Tanulmányok Hevesről. 427-464. Heves.
2005 Lakáskultúra. In: Heves megye népművészete 125-173. Eger
2006 Adatok a bútortörténet XVII-XVIII. századi történetéhez Északkelet-
Magyarországon. In: Agria. A Dobó István Vármúzeum Évkönyve. XLII.
Eger
2007 Asztalosok privilégiumai Északkelet-Magyarországról.
In: Az Alföld vonzásában. 283-291. Nagykőrös-Debrecen
2007/a Népi bútorok Gömörben. In: Agria. A Dobó István Vármúzeum
Évkönyve. XLIII. Eger (megjelenés alatt)
2007/b A népi lakóház és berendezése. In: Az egri hóstyák (megjelenés alatt).
Eger

VERES László

- 2003 A céhek élete az ipartársulatok megalakulásáig. In: Miskolc
története IV. 1848-tól 1918-ig. 363-405. (szerk. Veres László)
Miskolc
2005 Északkelet-Magyarország asztalosipara a XVI-XIX. században. In:
Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIV. 85-104. Miskolc
2006 Asztalosok. In: Kézművesipar Északkelet-Magyarországon. (szerk.: Veres
László – Viga Gyula) Miskolc

VISZÓCZKY Ilona – VIGA Gyula

- 2006 Matyó népelet. Vezető a mezőkövesdi matyó múzeum állandó kiállításához. Mezőkövesd – Miskolc.

VÖRÖS Károly

- 1983 A magyarországi társadalom 1790-1848. Magyarország Története 1790-1848. 5/1 kötet. 473-601. Budapest

ZIMÁNYI Vera

- 1987 Az ipar helyzete. Magyarország Története 1526-1686. 2. kötet 974-986. Budapest

ZÓLYOMI József

- 1984 A palócföld népi bútorai. Katalógus. Balassagyarmat
2000/a A nógrádi táj és lakói. Nógrád megye népművészete 13-33. Balassagyarmat
2000/b Lakáskultúra. 59-100. Nógrád megye népművészete 13-33. Balassagyarmat

XI. FORRÁSOK

XI. 1 Adattárak

XI.1.1 Dobó István Vármúzeum

- DIV TA 162-81. A mesterségek munkák, élelmiszerek limitációja. 1704.
- ENA 30-67 Bakó Ferenc: Adatok az asztalos mesterséghez. Heves, 1953.
- ENA 191-68 Bakó Ferenc: Faszobrászat. Eger, 1952
- ENA 195-68 Bakó Ferenc: Háziiparok a községben. Egerbocs, 1953.
- ENA 199-68 Bakó Ferenc: Iparosok a községben. Egerbocs, 1953.
- ENA 338-68 Bakó Ferenc: Kisipar, Karácsond, 1953.
- ENA 866-68 Bíró László sátoraljai asztaloslegény vándorlókönyve.
Szilvásvár, 1954
- ENA 1388-72 Bakó Ferenc: Házbelső. Kács, 1955.
- ENA 1612-73 Török Tünde: Házberendezés. Szilvásvár, 1972
- ENA 1395-72 Bakó Ferenc: Barlanglakás berendezése. Noszvaj, 1955.
- ENA 2795-83 Varga Gyula: Az asztalos kisipar fejlődésének történeti
áttekintése. Eger, 1983
- ENA 2901-85 Népi kismesterségek. Kérdőív.
- ENA 2943-86 Gál Krisztián: Ládák. Szilvásvár, 1986.

XI.1.2 Herman Ottó Múzeum

- HOM HTD 76.10.1 Az Becsületes miskolczi Asztalos Czéh naplója és egyéb
főljegyzései. 1799-1856.
- HOM HTD 76.10.3 Erogatio kis könyve Az Becsületes Asztalos Czéhnek az
1823-dik esztendő 8dik januariustól fogva kezdődik.
- HOM HTD 76.10.4 A Miskolci Asztalos Társaság kérelme az úriszékhez. 1792
- HOM HTD 76.10.5 A Miskolc városában felállítandó Asztalos Társaság
Articulusai 1796.
- HOM HTD 76.10.6 A Miskolci Asztalosok Privilégiuma. 1823.
- HOM HTD 76.10.7 A miskolci asztalos és üveges társulat névjegyzéke. 1872.
- HOM HTD 76.10.14 Igazolójegy Márton Sándor asztalos legény részére Borsod
megye szolgabírájától. 1851.
- HOM HTD 76.10.15 Tanulólevél Márton Sándor asztalos legény részére. 1867.
- HOM HTD 76.10.16 Vándorkönyv. 1871.

- HOM NA 50 Bodgál Ferenc: Céhszabályok, vásári rend. 1953.
- HOM NA 115 Bodgál Ferenc: Vásári feljegyzések. Miskolc, 1957.
- HOM NA 1710 K Csilléry Klára: Szentistván (bútor). 1952.
- HOM NA 2483 Dakos Irén: Házberendezés és konyhaeszközök. 1971.
- HOM NA 2970 K Csilléry Klára: Mezőkövesdi bútor. 1975.
- HOM NA 3376 Dobosy László- Ifj. Dobosy Kászló: Festett asztalosmunkák. Ózd, 1977.
- HOM NA 3727 Balogh István: Adatok a Népi lakáskultúrához. Dédestapolcsány, 1978.
- HOM NA 3848 József Attila Gimnázium gyűjtése. Domaháza, Hangony, 1979.
- HOM NA 3860 Katona Ferenc: Régi festett parasztbútorok. Pusztafalu, 1979.
- HOM NA 4511 Hankóczki Gyula: Lakásbelső, bútorok. Tard, 1979
- HOM NA 5278 Derjéssy László: Az én gyűjtésem. Sajószentpéter, 1970.
- HOM NA 5567 Jan Gallo: Adatok a gömöri fuvarozás történetéhez. 1987.
- HOM NA 6929 Viga Gyula: 19. századi adatok a miskolci vásárok rendjéhez.

XI.1.3 Néprajzi Múzeum

- NM EA 177/1. Fél Edit – Kovács László: Házbelső. Hollókő – Nógrád megye, 1937.
- NM EA 182 – D/ 59-64. Herman Ottó: Barlanglakás, ólak, házberendezés, kemence leírása és rajzok. Ostoros – Borsod megye, 1900.
- NM EA 285/2. Juhász János: Bútorok. Mihályfalva – Gömör megye, 1895.
- NM EA 2269/AB-207-228. K. Csilléry Klára: Lakások használatára, településre és építkezésre vonatkozó adatok. Szuhahuta és 26 község Nógrád megyéből, 1948-51.
- NM EA 2306/1-28 K Csilléry Klára: Házberendezés, bútorzat, asztalosság. Zemplén megye 4. községe, 1951.
- NM EA 2341/24-25,28,29 Igaz Mária: Asztal készítés + rajz, láda, lóca, szék rajz. Mikófalva – Heves megye, 1950.
- NM EA 2418/11 Bakó Ferenc: Évszámmal ellátott tulipános ládák említése 1801-ből, Ricse – Zemplén megye, 1951.

- NM EA 2449/18 Kocsmáros László: Lakásbelső, bútorok, tulipános láda.
Bernecebaráti – Hont megye, 1951.
- NM EA 2515/31-33 Fél Edit: Lakásbelső, bútorok, gyerekbútorok, szobák
használata, festett bútor beszerzése. Szentistván – Borsod
megye, 1951
- NM EA 3017/15,18,23 Molnár Balázs: Bútorokra vonatkozó említés. Borsod
megye 6 községe, 1952.
- NM EA 4007/1-147 Cs Sebestyén Károly: A magyar parasztbútor története. 1953
- NM EA 4206/38 Márkus István: Bútorokra vonatkozó adatok. Kömlő - Heves
megye, 1953.
- NM EA 4445/2-3 Kresz Mária: Lakásberendezés, lakószoba használatára
vonatkozó adatok. Mezőkövesd – Borsod megye, 1946.
- NM EA 4509/11-12 Kun István: Lakóházak, lakásviszonyokra vonatkozó
statisztikák. Sirok – Heves megye, 1935.
- NM EA 4527/67-75 Pásztor János és Patai Gyula: Lakóházra vonatkozó adatok,
statisztikák, fényképek, lakásviszonyok, bútorzat, fénykép a
berendezésről. Füzesabony – Heves megye, 1935.
- NM EA 5854/16 Bakó Ferenc: Bútorok. Boldog – Heves megye, 1953.
- NM EA 6040/6 Lajos Árpád: Bútor, Kissikátor – Borsod megye, 1955.
- NM EA 6381 Cs Sebestyén Károly: Bútorokról készült fényképek jegyzéke.
1950-56.
- NM EA 6438/1-102 Cs Sebestyén Károly: Vegyes bútor és építészeti nyomatok ..
Bútorrajz – másolatok az EA Rajzgyűjteményéből. (60 rajz.
1 fotó)
- NM EA 10033/1-15 Bencsik Pál: Ácsolt bútor előfordulása Borsodnádason.
1958.
- NM EA 10210/13-15 Viski Károly: A bútorok elhelyezése a városi dísztelen bútor
megjelenéséig. É.n.
- NM EA 15163 Halász Péter – Suda Vilmos – Lukács Miklós: Népi építészet és
lakáshasználat változása a XIX. század közepétől
napjainkig. Diósjenő és Szokolya községek, 1969.

XI.2 Levéltárak

XI.2.1 A Besztercebányai Szlovák Állami Levéltár Rimaszombati Fióklevéltára

RL N. I Cechy v Rimavskej Sobote (1479) 1609-1871

RL XXIV. 1. Magistráty do roku 1945. Magistrát mesta Rimávká Sobota
1335-1922

XI.2.2 Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár

BAZML IV.A.501/b.XVI.I.15 Abaúj Vármegye limitációja. Kassa – 1696.

BAZML IV.A 501/b. XVI.I.64 Borsod Vármegye limitációja. Miskolc – 1739.

BAZML IV.A 501/b XVI.I.76. Borsod Vármegye limitációja. 1744

BAZML IV.A.501/b.Mat.XVI. Fs. I.190. Gömör Vármegye limitációja,
Pelsőc 1777.

BAZML IV.A.1501/a.1.köt.417-418.p. Miskolc statutuma a piaci kereskedésről
1685.

BAZML X.205. Háziipart és Iparoktatást Fejlesztő Egylet iratai 1875-1894.

BAZML. 655f.1.doboz Végrendeletek

XI.2.2.1 Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára

BAZMLS. IV.A 1001/b. loc.98. No.275. Abaúj Vármegye limitációja. Terebes-
1625

BAZMLS IV.A.1001/b.98.275. Abaúj, Zemplén és a felvidéki vármegyék
limitációja. Kassa –1626.

BAZMLS.IV.A.1001/b.Loc.98.No.278. Abaúj Vármegye limitációja, Kassa –
1653

BAZMLS.IV.A.1001/b. Loc.98.No.279. Zemplén Vármegye limitációja, 1655

BAZML.S.V. 1845-1850. 291. irat Tállya Körlevelek. jkv.

BAZMLS.IV.A. 1001/b.Loc.98.No.280. Sáros Vármegye, Eperjes – 1666

XI.2.3. Egri Főegyházmegyei Levéltár

EFL Cannonika Visitációk. Liber 3412. 133-136

EFL Plébániai iratok. 776. Bélapátfalva. 1886-1894.

XI.2.4. Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár Kézirattár

ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/1. „Wir Urban Eull Richter, Sebastian Kramer, Friedrich Pobst Rathsgeschworne der k.f. Stadt Leutsch...Erschienen und geben zur Leutsch. 1600”

ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/2. Wir Barthel Guttmittel, Richter in Kaysmarck u Ratshsgesvhworne Paul Altmann, Balthasar Wisner etc.etc. Kesmarkienses im Jahr 1606.

ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/7.Fabri serrarii Rimaszombatienses. Datum Vienna.1631

ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/10.Fabri serrarii Jolsvenses 1668

ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/18. Articulusai az Nemes Rimaszombath Városi Asztalos Czéhnek 1761.

ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/25. A gyöngyösi asztalos, lakatos, csiszár és szíjgyártó céh privilégiuma. 1771.

ELTE K kézirattár. Privilégia et articuli ceharum IV/32. In XVI. Oppidis Scepusiensibus degenles. Nos Maria Theresia...Datum Vienna 1777.

XI.2.5 Heves Megyei Levéltár

HML 1/b-298. 1813: 995 A takácsok és a tímárok is kérvénye az árszabások megváltoztatásának ügyében.

HML 1/b-298. 1813: 995 Asztalosok limitációja 1716.

HML IV-1/b 18. doboz. 2 számú irat. Heves és Külső-Szolnok Vármegye limitációja 1706.

HML IV-1/b. 2. Nógrád Vármegye limitációja, Fülel – 1660:

HML IV-1/b-13.1697.47. Heves és Külső-Szolnok Vármegye, Gyöngyös – 1697

HML V-1/b Eger város tanácsának iratai.

HML IX-4/6 2. Esztergályosok limitációja

HML IX-4/6 9. Az Egri Ács-kömműves Társulat vezetősége 1891. október 25.

HML IX-6/b Az egri asztalos, lakatos, üveges, esztergályos és puskaműves céhben mesterré váltak névsora 1733-tól.

HML IX-6/d Az egri asztalos, lakatos, üveges, esztergályos és puskaműves
céh privilégiuma 1732.

HML XII-3/a 58.kötet Specification deren annoch sich in Erlau befindeten
wohnhaften und ehte Häusern 1688-1689.

HML Közgyűlési Iratok 9. 1696.78.Nógrád Vármegye limitációja, Losonc – 1996

XI.2.6 Nógrád Megyei Levéltár

NML Nógrád megye kgy jkv. 1743-44. évi kötet, 121-145. lap.

NML.IV.1/1 Nemesi közgyűlések iratai Acta Cehalia/Árszabások 1708, 1742,
1770, 1766

NML.IV.1/1 Nemesi közgyűlések iratai XXII 1841/4 Veszely János ..asztalos
folyamodványa

NML IV. 15. A Kékkői járás szolgabírójának iratai

NML IV. 16. A Losonci járás szolgabírójának iratai

NML IV. 17. A Szécsényi járás szolgabírójának iratai.

NML IV. 22/b Nógrád vármegye adószedőjének iratai. Kárösszeírások.

NML IV. 188. A Füleki járás szolgabírójának iratai

XII. RÖVIDÍTÉSEK

BAZML	Borsod-Abaúj- Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc
BAZMLS	Borsod-Abaúj- Zemplén Megyei Levéltár, Sátoraljaújhely
BH	Hevesi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet részlege, Bodony
BT	Boldogi Tájház
BM	Bañické Múzeum – Roznava, Bányászati Múzeum – Rozsnyó
DIV F	Dobó István Vármúzeum Fotógyűjtemény, Eger
DIV I	Dobó István Vármúzeum Iparművészeti Gyűjtemény, Eger
DIV N	Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény, Eger
DIV PA	Dobó István Vármúzeum Palóc Adattár, Eger
DIV T	Dobó István Vármúzeum Történeti Gyűjtemény, Eger
DIV TA	Dobó István Vármúzeum Történeti Adattár, Eger
DM	Déri Múzeum, Debrecen
EFL	Egri Főegyházmegyei Levéltár
ELTE K	Eötvös Lóránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Kézirattár, Budapest
ENA	Dobó István Vármúzeum Egri Néprajzi Adattár, Eger
GMM	Gemersko-Malohontské Múzeum – Rimávká Sobota, Gömör-Kishonti Múzeum - Rimaszombat
GYT	Gyöngyöspatai Tájház
HLM	Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan
HMK	Hevesi Múzeumi Kiállítóhely
HML	Heves Megyei Levéltár, Eger
HML T	Heves Megyei Levéltár Térképgyűjtemény, Eger
HN	Hevesi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet
HOM F	Herman Ottó Múzeum Fotótár, Miskolc
HOM HGy	Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Gyűjtemény, Miskolc
HOM HTD	Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentumtár, Miskolc
HOM N	Herman Ottó Múzeum Néprajzi Gyűjtemény, Miskolc
HOM NA	Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattár, Miskolc
HOM T	Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjtemény, Miskolc
KFM	Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely
KáT	Kápolnai Tájház

KT	Kiskörei Tájház
LT	Lőrinci Tájház
MaM	Matyó Múzeum, Mezőkövesd
MÁT	Mátraszentimrei Tájház
MbT	Mátraballai Tájház
MÉK	Magyar Értelmező Kéziszótár
MM	Mátra Múzeum, Gyöngyös
MM TA	Mátra Múzeum, Történeti Adattár, Gyöngyös
MOL	Magyar Országos Levéltár, Budapest
MT	Markazi Tájház
NM	Néprajzi Múzeum, Budapest
NML	Nógrád Megyei levéltár, Salgótarján
NM EA	Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár, Budapest
NM F	Néprajzi Múzeum Fotótár, Budapest
NM R	Néprajzi Múzeum Rajztár, Budapest
OSZK K	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Budapest
PM	Palóc Múzeum, Balassagyarmat
PT	Poroszlói Tájház
RH	Hevesi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet részlege, Recsk
RL	Štatny Archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimávská Sobota. A Besztercebányai Szlovák Állami Levéltár Rimaszombati Fióklevéltára
SR	Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének Múzeuma
SR F	Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének Múzeuma, Fotótár
SRM	Rákóczi Múzeum, Sárospatak
SRMA	Rákóczi Múzeum Adattára, Sárospatak
SZNM	Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
SzT	Szihalmi Tájház